

УНИВЕРЗИТЕТ „СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ“ ВО СКОПЈЕ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
Меѓународни односи и менаџирање конфликти

Влора Ариф Елшани

Придонесот на Програмата за развој на Обединетите нации за постигнување на стратегиската развојна цел 10 - намалување на нееднаквости кон одржлив развој на Косово и Северна Македонија на централно и локално ниво

Докторски труд

Скопје, 2023

Докторанд:
ВЛОРА АРИФ ЕЛШАНИ

Ментор:
Проф. д-р ЛИДИЈА ГЕОРГИЕВА

Докторанд:
ВЛОРА АРИФ ЕЛШАНИ

Тема:
Придонесот на Програмата за развој на Обединетите нации за постигнување на стратегиската развојна цел 10 - намалување на нееднаквости кон одржлив развој на Косово и Северна Македонија на централно и локално ниво

Ментор:
Проф. д-р ЛИДИЈА ГЕОРГИЕВА,
Професор на Филозофскиот факултет и раководител на Катедрата на УНЕСКО за интеркултурни студии и истражувања

Комисија за одбрана:
Проф. д-р Тони Милески (претседател)
Филозофски факултет-УКИМ; МИС

Проф. д-р Билјана Ванковска,
Филозофски факултет-УКИМ; МИС

Проф. д-р Јован Пејковски,
Филозофски факултет, УКИМ; ИСРСП

Проф. д-р Виолета Цветковска,
Економски факултет-УКИМ

Научна област:
СООДВЕТНА НАУЧНА ОБЛАСТ-Мешународни односи и менаџирање конфликти
(интердисциплинарни студии)

Датум на одбрана:
04 декември 2023 година

Влора Ариф Елшани

Придонесот на Програмата за развој на Обединетите нации за постигнување на стратегиска развојна цел 10 - намалување на нееднаквости кон одржлив развој на Косово и Северна Македонија на централно и локално ниво

– А п с т р а к т –

Фокусот на оваа истражувачка студија е ставен да ги разгледа напорите на УНДП за намалување на нееднаквостите во Косово и Северна Македонија помеѓу 2015 и 2021 година. Студијата ќе користи комбинација од теоретска анализа и преглед на документи, вклучувајќи публикации, извештаи и национални стратегии за развој. Целта е да се процени колку програмите на УНДП се усогласени со целта да не се остави никој зад себе. Студијата ќе ги опфати и националното и општинското ниво во двете земји за да обезбеди разбирање за влијанието на УНДП и неговиот придонес за намалување на нееднаквостите. За да се оцени напредокот во намалувањето на нееднаквостите од перспектива на одржливост, студијата ќе ги консолидира релевантните информации и ќе известува за позитивното влијание на интервенциите на УНДП во спречувањето и управувањето со конфликти. Студијата ќе ја нагласи важноста на интегрираните пристапи со ЦОР. Дополнително, студијата ќе се фокусира на главните структури и координирани акции со кои УНДП работи во двете земји за намалување на хоризонталните нееднаквости. Пристапот, исто така, ќе ја процени улогата на овие активности во придонесот кон севкупните перформанси и стабилноста на земјите и ќе ги анализира ризиците поврзани со крвките односи со заедницата, со фокус на улогата на програмите и проектите на УНДП во намалувањето на нееднаквостите и промовирањето на мирни ситуации преку интегрирани пристапи. Во третиот аспект, студијата ќе ги спореди конкретните интервенции преку проекти што ги спроведува УНДП во партнерските општини од двете страни за да се оцени нивното влијание со резултати во намалувањето на нееднаквостите. Студијата, исто така, ќе ги провери пристапите од долу кон нагоре кон социјалната вклученост. За да се постигнат овие цели, студијата ќе користи дедуктивни, аналитичко-синтетички и компаративни методи.

Клучни зборови: УНДП, ЦОР, нееднаквости, одржлив мир, градење мир, одржлив развој.

“Ако не ја ставиме нееднаквоста во срцето на глобалната развојна агенда, ние сме осудени на неуспех”. (Оскар Аулик - Мраз)

ПОСВЕТУВАЊЕ

Оваа дисертација им ја посветувам на татко ми (Ариф В. Елшани), кој не ја виде авантурата, но секогаш ми велеше и веруваше дека можам да направам сè што ќе одберам во животот. На мајка ми Наиле, која и покрај нејзината болест секогаш ми дава љубов и е извор на мотивација. Ви благодарам и на двајцата што ме подигнавте силна за да станам тоа што сум. На сестра ми Фатмире, која ми е бескрајна инспирација, огромна поддршка и посебна личност за мене. Без нејзината силна поддршка, ова патување не би било возможно. Сите вие сте мојот скапоцен подарок на љубовта во мојот живот.

Ви благодарам од сè срце!

БЛАГОДАРНОСТ

Би сакал да започнам со изразување на мојата длабока благодарност до почесната комисија за нивната професионалност и поддршка. Толку сум должна и горда што ме води инспиративната менторка проф. д-р Лидија Георгиева, која секогаш ми даваше зборови на охрабрување, мотивација, поддршка, насоки и совети. Многу сум благодарна на поддршката од проф. д-р Тони Милески за можноста да доживеам меѓународна конференција во Германија, во Котбус, во текот на ова патување и да го финализирам трудот. Ништо не би било возможно без сета оваа поддршка.

Засекогаш благодарни!

Изјавувам дека докторскиот труд е оригинален труд што го имам изработено самостојно.

Своерачен потпис на докторандот
(на електронската верзија потпис и скратеница с.р.)

(на електронската верзија на докторски труд)

Изјавувам дека електронската верзија на докторскиот труд е идентична со отпечатениот докторски труд.

Потпис на авторот, с.р

Табела на содржина

Список на акроними	10
Јас вовед.....	11
I Поглавје.....	15
1. Придонесот на УНДП во постигнувањето на ЦОР 10 ги намали нееднаквостите кон одржливиот развој.....	15
Одржлив развој и одржлив мир.....	15
Нееднаквост во Европа и на Балканот	17
Косово и Северна Македонија на централно и локално ниво	20
II Поглавје.....	28
2. Методолошка рамка	28
Тема за истражување.....	28
Предмет на истражување.....	30
Цели на истражувањето	30
Очекувани резултати	31
3. Теоретска рамка	32
Претходни истражувања	32
Агенда 2030 и интеграција на ЦОР	38
Теоретски пристап - (Меѓународни односи и управување со конфликти)	44
4. Клучни концепти	52
Нееднаквост.....	52
Одржлив развој.....	55
Градење мир.....	57
Одржлив мир.....	58
5. Хипотеза	60
6. Методолошки пристап.....	60
Примарни и секундарни извори - проекти и извештаи на УНДП на национално и локално ниво	60
известуваат од Националната и локалната општина.....	71
Споредени општини.....	72
Истражувачки примерок	100
Косово и Северна Македонија - податоци за периодот.....	139
III Поглавје.....	140
Заклучоци и препораки	140
АНЕКС: ЦОР10 – Намалени нееднаквости	147
Список на табели.....	148
Список на фигури.....	148
Список на графики.....	148
РЕФЕРЕНЦИ	150

Список на акроними

АСК	Агенцијата за статистика на Косово
АКМ	Асоцијација на косовските општини
АМПТ	Активни мерки на пазарот на трудот
РПЗ	Рамка на програмата за земјата
ПДЗ	Програмски документ за земјата
ГО	Граѓански организации
ЕУ	Европската Унија
БДП	Бруто-домашен производ
ГИЗ	Германска меѓународна соработка
GMA	Гарантирана минимална помош
ИНДЕП	Институт за развојна политика
ИЦОР	Интегрирани цели за одржлив развој
МСП	Мали и средни претпријатија
МОТ	Меѓународната организација на трудот
МРЦ	Милениумска развојна цел
МЛС	Министерство за локална самоуправа
МАЛС	Министерство за администрација на локалната самоуправа
НСР	Национална стратегија за развој
ФГМ	Фонд за градење мир
ПОР	Партнерства за одржлив развој
РКС	Регионална канцеларија за соработка
РИП	Брза интегрирана проценка
ЦОР	Цели за одржлив развој
ОН	Обединетите нации
УНДП	Програмата за развој на Обединетите нации
СРОН	Систем за развој на Обединетите нации
УНКТ	Косовскиот тим на Обединетите нации
СБ	Светска банка
ГСБ	Групацијата Светска банка
ЗЕЛС	Заедницата на единиците за локална самоуправа

Вовед

Која е темата на истражувањето? Нееднаквостите низ светот, како и итната потреба да се дејствува веднаш за тие да се решат, ги повикаа Обединетите нации (ОН) и нивните земји членки да создадат акција што ќе помогне да се искорени сиромаштијата и да се заштити ранливиот свет. Оваа посветеност кон одржлив развој на глобално ниво беше потврдена во 2015 година од 193 земји членки. Сиромаштијата беше клучната порака што требаше да се пренесе, па сето тоа започна со цел да се решат сите нејзини форми, барајќи светот да биде подобар за сите „не оставајќи никого зад себе“. Притоа, повикувајќи се на изворите на ОН, Целите за одржлив развој се дефинирани како „глобален повик за акција од сите земји – сиромашни, богати и со среден приход, кои промовираат просперитет додека ја штитат планетата. Она што е најважно, тие признаваат дека ставањето крај на сиромаштијата мора да оди заедно со стратегиите кои градат економски раст и адресираат низа социјални потреби, меѓу кои се и образованието, здравството, социјалната заштита и можностите за работа, истовремено справувајќи се со климатските промени и заштитата на животната средина. Исто така, се стреми да го зајакне универзалниот мир во поголема слобода. Сите земји и сите засегнати страни, кои дејствуваат во заедничко партнерство, се повикани да го спроведат планот. Намерата беше да се префрли светот на одржлив и отпорен пат и активностите како дел од планот до 2030 година. Има 17 цели за одржлив развој (ЦОР) и 169 цели кои беа објавени, кои ја покажуваат амбицијата на универзалната агенда или агендата 2030, како што порано се нарекуваше. ЦОР се обидуваат да се надоврзат на Милениумските развојни цели (МРЦ) и да го завршат она што тие не го постигнале. Тие се обидуваат да ги остварат човековите права на сите и да постигнат родова еднаквост и зајакнување на сите жени и девојки. Тие се интегрирани и неделиви и ги балансираат трите димензии на одржливиот развој: економската, социјалната и еколошката“.¹

Затоа, агендата 2030 ги обврзува сите земји членки и нивните влади да ги решаваат нееднаквостите затоа што веќе нема време за губење. На овој пат, Косово и Северна Македонија, врз основа на глобалната посветеност на ОН, во нивните оперативни

¹Преземено од: <https://sdgs.un.org/2030agenda>

модалитети, се очекува да ги интегрираат ЦОР во Националните стратегии за развој за да ги решат сите нееднаквости и да започнат со имплементација преку нивните стратешки планови. Нивните напори треба да се усогласат со шемата за проширување на ЕУ како дел од процесот на интеграција на Западен Балкан во Европската Унија. Сите 17 ЦОР се важни во нивната структура и имаат специфични цели со индикатори, но меѓу сите, ЦОР 10 некако се смета за сложен.

И покрај тоа што е документирано преку доброволни годишни извештаи (Извештај за напредокот на ЦОР 2021/глобално ²), дека има одреден напредок во постигнувањето на целта за ЦОР 10 на глобално ниво и уште поважно на регионално ниво, но пандемијата ковид-19 имаше свое влијание и анализата за придонесот на УНДП во Република Косово и Република Северна Македонија и сè уште не е образложена конкретно за оваа ЦОР на нивно централно и локално ниво. Според извештајот за напредокот на ЦОР, „некои земји доживеаја намалување на нееднаквоста во доходот, додека земјите со ниски приходи ги уживаа предностите да им се додели повластен трговски статус. Па така, и покрај напорите за нејзино решавање, нееднаквоста останува распространета во различни форми, како што се: приходите, богатството и можностите. Ранливите групи често се соочуваат со дискриминација врз основа на повеќе фактори кои се вкрстуваат. За жал, тековната пандемија ги влошуваше постојните нееднаквости и во и меѓу земјите, нееднаквостите ги погодуваат најранливите поединци и најмалку развиените земји.³

Меѓу многуте меѓународни владини и невладини организации и агенции на ОН, УНДП (Програма за развој на Обединетите нации) низ целиот свет има многу активна улога и ја спроведува агендата во партнерство со владините структури во земјите и териториите. Во контекст на нееднаквостите, високата стапка на невработеност на територијата на Западен Балкан се одразува врз ограничените можности за работа што ги обезбедуваат и стимулираат владите во комбинација со слабиот развој на приватниот

² Достапно на: <https://unstats.un.org/sdgs/report/2021/goal-10/>

³ Исто.

сектор.⁴ Зошто е ова важно? ЦОР 10 за намалени нееднаквости ги имплицира нееднаквостите во и меѓу земјите. Тој ги повикува нациите да ги намалат нееднаквостите во приходите, како и оние засновани на возраст, пол, инвалидитет, раса, етничка припадност, потекло, религија или економски или друг статус во една земја. Целта се однесува на нееднаквостите меѓу земјите, вклучително и оние поврзани со застапеноста, и повикува на олеснување на уредната и безбедна миграција и мобилност на луѓето.⁵ Двете земји, кои се наоѓаат во фокусот на ова истражување, се стекнаа со независност во различни децении. Република Северна Македонија на крајот ја прогласи својата независност, на 17 септември 1991 година по референдумот за независност, одржан на 8 септември 1991 година.⁶ Од друга страна, по завршувањето на војната во 1999 година, Косово, во тесна координација со меѓународната заедница (Martti Планот на Ахтисари), ја објави својата независност на 17 февруари 2008 година. За да се долови делот што недостасува, кој на крајот влијаеше на напредокот постигнат со децении, беше одлучено да се провери периодот по 2001 година, односно по 2008 година во двете земји, за да може да се прегледа бројот на проекти кои придонесоа за намалување на нееднаквостите по постигнатиот мир. Понатаму, признаените напори на двете држави кон итниот повик со ЦОР, ќе бидат во корелација со влијанието на нееднаквостите во постконфликтните земји кои бараат одржлив развој со иницирање на агендата за 2030 година низ светот. Имајќи предвид дека Косово и Северна Македонија се экс-југословенски и постконфликтни земји, спроведувањето на ЦОР, а конкретно на ЦОР 10, бара интервенции, механизми за следење и партнерски напори со владините структури не само на централно ниво, туку и на локално ниво. Во овој контекст, нееднаквостите во Северна Македонија ќе го опфатат периодот по прогласувањето на независноста, на 17 септември 1991 година, следствено на Косово, по 17 февруари 2008 година, поточно периодот меѓу 2015-2021 година. За споредба, на локално ниво постојат две општини претставени со мешани заедници по земја, каде што најмногу се адресирани нееднаквостите (Драгаш и Штрпце/Косово и Гостивар и

⁴Жока Коџан, *Да се биде сиромашен, да се чувствуваш посиромашен: Нееднаквост, сиромаштија и перцепции за сиромаштија во Западен Балкан*, ВП/16/31, ММФ, февруари 2016 година. Достапно на: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2016/wp1631.pdf>

⁵ Преземено од https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/SDG_10_-_Reduced_inequalities#Inequalities_between_countries

⁶Метју К.Р. Крејвен, *Што е во име? Поранешна Југословенска Република Македонија и прашања на државноста*, стр. 203.

Велес/Северна Македонија) и во однос на регионалниот пристап со акцент на двете земји, ќе се прикаже примерок од проект имплементиран во општина по земја, за да се овозможи споредба преку спроведените активности (Гостивар - Северна Македонија и Каменица/а - Косово). Сето ова, заради истакнување на напредокот постигнат во двете земји кон намалување на нееднаквостите и придонес кон агендата 2030, со разгледување на присуството на хоризонтални нееднаквости меѓу нивните заедници, како и вертикални нееднаквости кои влијаат на потенцијалот за ненасилен и насилен конфликт. За да може да се разбере како агенциите на ОН, особено УНДП влијаат врз перформансите на овие две земји, со цел да се намалат нееднаквостите кон одржливоста, ќе има мерливи активности предвидени во придонесот на земјите за избраните индикатори за конкретни цели (ЦОР10.1 и 10.7). Со каков пристап? За да се донесат фактите дека нееднаквостите се основните причини за нестабилност главно во постконфликтните општества, ќе бидат истакнати релевантните критики кои ќе бараат да се пронајдат формите на исклучување што ги поттикнуваат и борбите за прераспределба и за признавање, а потоа ќе го идентификуваат потенцијалот за прогресивна промена инспирирана од иманентни идеи, норми и практики. Конкретно, како дел од теоретските пристапи за нееднаквостите, визијата на Тома Пикети треба да биде препознаена и значајна - акцентирање на поправеден економски систем заснован на принципите на „партиципативниот“ социјализам, категоризиран како социјален и економски, исто така, со разгледување на фокусот на развојните студии кои се сврте кон Третиот свет и конкретно за прашања како што се сиромаштијата, нееднаквоста и растот. Тој ги анализираше глобалните нееднаквости помеѓу 1980 и 2018 година, кои значително се зголемија во различни земји, вклучувајќи ги Европа, Кина, Русија, САД и Индија. Во споредба со Маркс, тој се фокусира на платите, приходите и богатството, со цел да ги балансира овие крајности и да создаде похуман облик на капитализам, додека Маркс ги гледа стоките, трудот и отуѓувањето, со цел да ги преобликува овие врски и целосно да го промени општеството.

Одржливото градење мир и Одржливиот мир се концепти кои ги опишуваат напорите за иновациски пристап и акции за трансформација на општествата погодени од конфликти, насилство или структурни нееднаквости. Сепак, нееднаквоста не е само феномен на слаба состојба или постконфликтен феномен. Податоците за

нееднаквостите во европските земји, вклучително и на земјите од ЕУ, покажаа брз пораст на различни аспекти на нееднаквости меѓу нациите, но и во земјите. Затоа, нееднаквоста и нејзината перцепција треба да бидат високо на агендата не само за меѓународните организации (ИО), туку и за јавната политика. Од нејзиното одобрување од страна на Обединетите нации во 2015 година, Целта за одржлив развој 10 со акцент во целта 10.1, ги насочува власите до 2030 година прогресивно да се постигне и да се одржи растот на приходот на долниот 40% од населението со стапка повисока од националниот просек е фокусирана и дадено ѝ е внимание од страна на високите креатори на политики. Неговата цел е побрз раст на приходите на најсиромашните 40% од населението отколку на целото население. Од перспектива на ЕУ, Европскиот столб за социјални права, воведен од Европската комисија (2017), подеднакво поставува 20 клучни принципи за подобрување на социјалната правда во ЕУ, вклучувајќи ја родовата еднаквост, еднаквите можности и правото на соодветен минимален приход. (Лукас Шансел и други, 2019 година). Има критики од Дејвид Чендлер и Мајкл Пју во идентификувањето на постфазата на градење мир во постконфликтните нации со акцент на практично справување со исходот од градењето на мирот и со либералниот мир за земјите/нациите разурнати од војна.

I Поглавје

1. Придонесот на УНДП во постигнувањето на ЦОР 10 ги намали нееднаквостите кон одржливиот развој

Одржлив развој и одржлив мир

Врската помеѓу мирот и развојот е опфатена во преамбулата на Агендата за 2030 година во која се изјавува: „Решени сме да поттикнуваме мирни, праведни и инклузивни општества кои се ослободени од страв и насилство. Не би можело да има одржлив развој без мир и нема мир без одржлив развој.¹⁷ Меѓународните агенции и меѓународната заедница го третираат со висок приоритет и многу внимателно градењето на мирот и постконфликтната реконструкција. Поточно, фокусот и вниманието на овие меѓународни актери беше поставено од Фондот на Обединетите

¹⁷ОН, Генерално собрание, „Трансформирање на нашиот свет: Агенда за одржливо 2030 година Развој“, А/RES/70/1, 21 октомври 2015 година, стр. 2.

нации за градење мир (ПБФ). Целта на ПБФ е да спречи влошување на насилството во земјите што излегуваат од конфликт преку поддршка на активностите за градење мир. Овие активности се дизајнирани директно да придонесат за постконфликтна стабилизација со цел да се консолидираат институционалните структури на централно и локално ниво, привремените и другите релевантни органи (А. Лангер, ГК Браун – 2016). И покрај зголеменото внимание на одржливото градење мир од страна на меѓународните актери како што се ОН, Светската банка и Програмата за развој на Обединетите нации (УНДП), како и појавата на обемно истражување кое ги анализираше предизвиците и сложеноста на економската реконструкција, градењето институции, демократизацијата, транзициската правда и помирувањето во постконфликтните земји, политичарите и креаторите на политиките, и локални и меѓународни, открија дека нивната цел остана нематеријална.⁸

Мирот се смета за клучен фактор за одржлив развој во заедниците опфатени со конфликти, имајќи предвид дека работењето е нарушено поради непредвидливите социјални услуги и појавата на социјални прашања поврзани со сиромаштија, глад и нееднаквост. Традиционално, поимот мир значи отсуство на конфликт, но тоа не поддржува доволно за да има одржлив развој.⁹ Се разликуваат два вида мир, негативен мир и позитивен мир, додека негативниот мир е дефиниран како отсуството на војна и не ги доловува тенденциите на општеството за стабилност и хармонија, позитивниот мир се дефинира како потраен мир кој се надоврзува на одржливиот развој, институциите и општествените ставови кои поттикнуваат мир (Јохан Галтунг, Институт за економија и мир, 2918). Уште од почетокот и двата концепта се сметаа за теоретски, неодамнешните истражувања за Глобалниот индекс на мир и Индексот на позитивен мир се придонес за квантификација на мирот на различни нивоа. Одржување на мирот, тоа значи да се држат релевантните актери подалеку од структурното насилство и да се работи заеднички на дефинирање заеднички решенија и развој кон резултатите од позитивниот мир. Во светот има многу примери кога една типична граѓанска војна трае

⁸А. Лангер и ГК БРАУН, ГРАДЕЊЕ НА ОДРЖЛИВ МИР, Време и секвенционирање на пост-конфликтна реконструкција и градење мир, © Oxford University Press (Прво издание, 2016).

⁹ ADEC Innovations, 26 септември 2017 година, Врската помеѓу мирот и одржливиот развој. Достапно на: <https://www.adecesg.com/resources/blog/the-link-between-peace-and-sustainable-development/>

7 години, па потребни се двојно повеќе години за економско закрепнување и уште 25 години за обнова на институциите и владеењето.¹⁰ Балканските општества се изложени на нееднаквости, под влијание на различни економски фактори, предизвикани од глобални и локални кризи, пазарот на трудот, сиромаштијата итн.¹¹

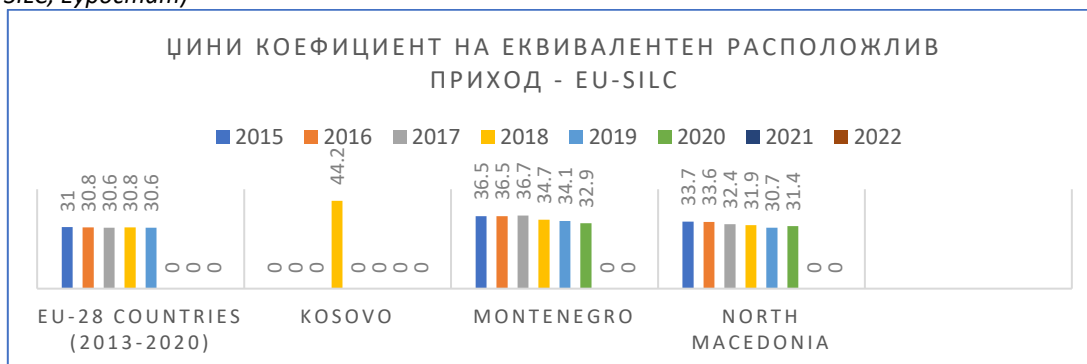
Нееднаквост во Европа и на Балканот

Традиционално, нееднаквостите во земјите на ЕУ се анализираат на ниво на земја или со земање на просекот на трендовите на земјата. Меѓутоа, сега има промена кон анализа на нееднаквостите меѓу сите граѓани низ поединечните земји членки за сите граѓани на ЕУ. Со споредување на податоците за приходите се покажа дека нееднаквоста меѓу граѓаните на ЕУ е значително помала од онаа меѓу граѓаните на САД, но малку повисока отколку во земјите како Австралија и Јапонија, за кои се смета дека имаат добро воспоставени модели на благосостојба (Georg Fischer, Stefano Филауро - 2021 година). Со стеснување, проверка на податоците за приходите на граѓаните на ЕУ и на три земји од Западен Балкан, постои различен тренд од земја до земја, во зависност од економскиот или политичкиот развој на земјата што ја одредува линијата на нееднаквост. Табелата подолу има податоци за Косово, Северна Македонија и Црна Гора, но овој податок недостига за Босна и Херцеговина.

Табела 1. Цини коефициент на еквивалентен расположлив приход - EU-SILC (Извор на податоци: Еуростат)

TIME	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
European Union - 28 countries (2013-2020)	31.0	30.8	30.6	30.8	30.6	:	:	:
Kosovo	:	:	:	44.2	:	:	:	:
Montenegro	36.5	36.5	36.7	34.7	34.1	32.9	:	:
North Macedonia	33.7	33.6	32.4	31.9	30.7	31.4	:	:

Графикон. 1. Спореден Цини коефициент на еквивалентен расположлив приход (извор: податоци од EU-SILC, Еуростат)

¹⁰ Стокхолм Меѓународен институт за истражување на мирот, Годишник 2017, 6. Одржување на мирот и одржливиот развој на опасни места. Достапно на: <https://www.sipri.org/yearbook/2017/06>

¹¹ Преземено од: https://www.irenees.net/bdf_fiche-analyse-890_en.html

Понатаму, најновиот БДП ¹²(Бруто-домашниот производ) во 2021 година, со трендовите во Косово и Северна Македонија, се споредува со две поранешни југословенски земји – Црна Гора и Босна и Херцеговина.

Бројките подолу го одразуваат текот на овој тренд и различната линија на развој.

Слика 1: БДП споредено во 4 земји (Извор: податоци на Евростат)

Country	Most Recent Year	Most Recent Value
Bosnia and Herzegovina	2021	7,143.3
Kosovo	2021	5,269.8
Montenegro	2021	9,465.7
North Macedonia	2021	6,694.6

Според дадените БДП се посочува дека Косово има најнизок БДП меѓу анализираните земји. Нејзината вредност на БДП е 5.269,8 (население од 1.786.038 жители), проследено со Северна Македонија со БДП од 6.694,6 (население од 2.065.092 жители), Босна и Херцеговина со БДП од 7.143,3 (население од 3.23,59 жители), и Црна Гора со највисок БДП од 9.465,7 (население од 619.211 жители).

Слика 2. Споредено население во 4 земји (извор: EU-SILC податоци, Евростат)

Country	Most Recent Year	Most Recent Value
Bosnia and Herzegovina	2021	3,270,943
Kosovo	2021	1,786,038
Montenegro	2021	619,211
North Macedonia	2021	2,065,092

Податоците на Евростат за соодносот на уделот на квинтилот на доходот S40/S100 за расположливиот доход по пол и возрасна група од 2015 до 2021 година се ограничени на Косово, Северна Македонија и Црна Гора, додека за Босна и Херцеговина овие податоци не се достапни. Врз основа на ова, постои зголемување на нееднаквоста во приходите во Северна Македонија и Црна Гора, при што соодносот на уделот на квинтилот на доходот S40/S100 се зголемува од 0,1861 на 0,1935 во Северна Македонија

¹²БДП ја мери монетарната вредност на финалните добра и услуги - односно оние што ги купува крајниот корисник - произведени во земја во даден временски период (да речеме четвртина или година). БДП по глава на жител е само една мерка за економската благосостојба на една земја и има и други фактори кои треба да се земат предвид како што се нееднаквоста во приходите, пристапот до здравствена заштита и образование и севкупниот квалитет на живот.

и од 0,1699 на 0,1914 во Црна Гора во текот на 2015 година до 2020 година, каде што соодносот на учеството на квинтилот на доходот S40/S100 има зголемување за Косово со 0,13, останатите години немаат достапни податоци во текот на 2015 до 2021 година.

Табела 2. Коефициент на учество на квинтил на доход S40/S100 за расположливиот приход по пол и возрастна група од 2015 до 2021 година во Црна Гора, Северна Македонија и Косово (извор: EU-SILC податоци, Евростат)

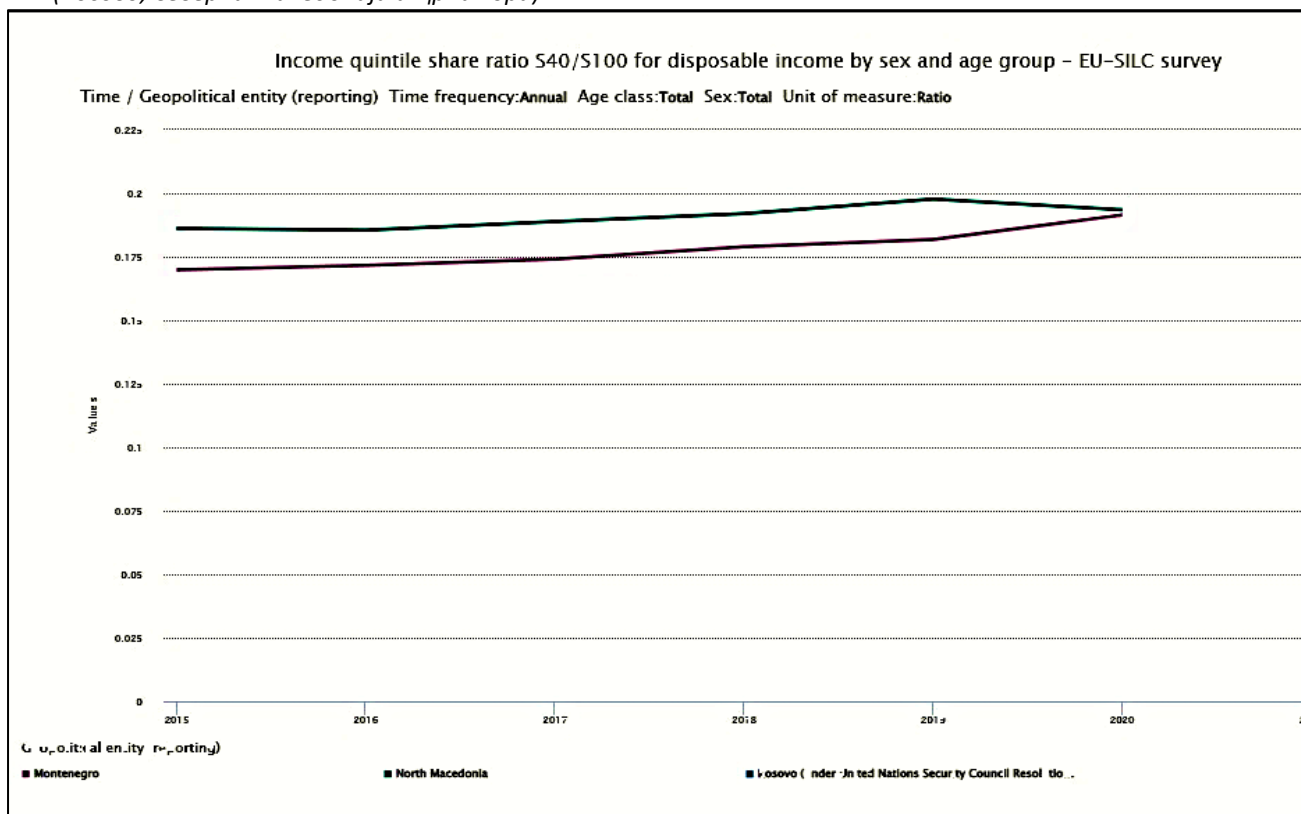
TIME	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Montenegro	0.1699	0.1716	0.1740	0.1790	0.1818	0.1914	:
North Macedonia	0.1861	0.1854	0.1888	0.1920	0.1977	0.1935	:
Kosovo	:	:	:	0.13	:	:	:

Графикон. 2. Спореден сооднос на учеството на квинтилот на доход S40/S100 за расположливиот приход по пол и возрастна група во Косово, Северна Македонија и Црна Гора ((извор: EU-SILC податоци, Евростат)

Податоците за БДП, населението и односот на уделот на квинтилот на доход (S40/S100) за Косово, Северна Македонија и Црна Гора јасно илустрираат дека Косово е една од најсиромашните земји во регионот. Овој податок ја нагласува итната потреба за решавање на високите нивоа на невработеност и сиромаштија во Косово преку постојани напори во наредните години. Важно е да се напомене дека податоците за 2021 година во моментот не се достапни за сите три земји, а тековната пандемија ковид-19 и другите економски фактори може да имаат значително влијание врз овие индикатори. Сепак, достапните податоци од претходните години јасно ја покажуваат потребата од континуирани напори за справување со економските предизвици и сиромаштијата во регионот.

Графикон.3 Линиски тренд на коефициентот на удел во квинтил S40/S100 од 2015 до 2021 година (Косово, Северна Македонија и Црна Гора)

Косово и Северна Македонија на централно и локално ниво

Северна Македонија

Иако е мала држава и без море, Северна Македонија има големо геостратешко значење. Според последниот попис спроведен во 2021 година, земјата има вкупно резидентно население од 1.836.713, со изброено население од 2.097.319 лица. Од ова изброено население, 54,21% се идентификуваат како Македонци, 29,52% како Албанци, 3,98% како Турци, 2,34% како Роми, 1,18% како Срби, 0,87% како Бошњаци и 0,44% како Власи. (Северна Македонија, ДЗС) ¹³.

Северна Македонија се издвојува како единствена република која постигна независност од поранешна Југославија во 1991 година без прибегнување кон насилство. Без разлика на ова достигнување, новоформираната држава се бореше со неколку слабости, вклучувајќи неразвиени институции и ограничена територијална контрола.

¹³ Популацијата е преземена од: https://www.stat.gov.mk/PrikaziSoopstzenie_en.aspx?rbtxt=146 (Популацијата од пописот е различна од онаа преземена од податоците на EU-SILC, Евростат).

Албанското население, второ по големина во земјата, главно е концентрирано во северозападните погранични области. Земјата, исто така, се соочи со економски предизвици, бидејќи ја започна својата независност со стагнација на економијата и беше дополнително погодена од санкциите на ОН врз поранешна Југославија од 1992 до 1996 година, како и од грчкото ембарго поради спорот за името.¹⁴ Дури и за време на поранешна Југославија, Северна Македонија имаше слаба економија и социјална позиција во споредба со другите пет републики. Овие ранливости доведоа до чувство на незадоволство и нееднаквост. Заедно со пошироките политички и етнички прашања, овие чувства поттикнаа растечки тензии кои на крајот се претворија во насилни конфликти. Меѓу различните фактори, економските и социјалните предизвици на Северна Македонија значително придонесоа за појавата и ескалацијата на овие конфликти. Важно е да се нагласи дека 'во Северна Македонија немаше насилство со децении, а таа остана мирна дури и во екот на борбите во 2001 година. Сепак, таа покажува разновидност на економски и социјални обрасци меѓу нејзините заедници кои се чини дека се програмирани да генерираат меѓуетнички сомнеж и страв'.¹⁵

Северна Македонија е идентификувана како потенцијален кандидат за членство во Европската Унија (ЕУ) од 2003 година. Земјата го потпиша Договорот за стабилизација и асоцијација, прв во регионот на Западен Балкан, во 2004 година и доби статус на кандидат во 2005 година. И покрај Европската комисија, континуирано препорачувајќи отворање на пристапните преговори од 2009 година, напредокот беше условен со спроведувањето на „Итните реформски приоритети“. Во 2019 година, врз основа на постигнатиот напредок, беше повторена препораката за отворање на пристапните преговори, а во март 2020 година, членовите на Европскиот совет ја поддржаа одлуката на Советот за општи работи за почеток на пристапните преговори со Северна Македонија (ЕК - Европска соседска политика и преговори за проширување). Северна Македонија има 84 општини, кои се собрани во 8 региони (Полошки регион, Скопски

¹⁴ Ларс Јеркер Лок, „Анализа на конфликти за Македонија“ (Publikationer.sida.se, 2003) <https://publikationer.sida.se/contentassets/a4319f99cc124339800aecd53db36bfa/macedonia.a-pdflysed062003-2013>

¹⁵ Проект за безбедност на ESI Македонија, село Ахмети, Политичката економија на меѓуетничките односи во Македонија, поддржан од Министерството за надворешни работи на Швајцарија, Скопје и Берлин, 1 октомври 2002 година.

регион, Североисточен регион, Источен регион, Југоисточен регион, Вардарски регион, Пелагониски регион и Југозападен регион.¹⁶ Најновиот достапен GDB во Северна Македонија е во 2021 година со 6.694,6. Од миграциска гледна точка, таа се смета за транзитна земја, која се користи како коридор меѓу Грција и Србија. Во Северна Македонија, според ОН, имало 131.175 имигранти, кои доаѓале од регионот околу, како на пример од Албанија (68.029 Турција (19.991), Србија (17.991), Црна Гора (9.269) и Босна и Херцеговина (8.742) Најголем дел од мигрантите биле на возраст од 20 до 64 години (56,8%), а 58,3% од нив биле жени.¹⁷ Што се однесува до внатрешната миграција, која е претежно од село во град, поединците првенствено се мотивирани од финансиски причини. Во 2020 година имало 2.920 случаи на раселени лица од еден регион во друг, со нето миграција од 150 лица. Регионите кои се најпогодени со внатрешна имиграција во текот на таа година биле Скопје, Вардар, Пелагонија и Истокот, кои броеле 1.457 лица. Во текот на изминатата деценија има зголемување на бројот на женски мигранти (70%) и млади жители/млади (на возраст од 15 до 29 години) кои мигрирале внатрешно.¹⁸ Владата на Северна Македонија ја претставува власта на централно ниво која произлегува од различни извори, вклучително и изразената волја на граѓаните на последните парламентарни избори одржани на 15 јули 2020 година, како и политичката и парламентарната поддршка на мнозинството пратеници. Дополнително, Владата стекна доверба при спроведувањето на политиките наведени во нивната Програма за периодот 2020-2024 година, заедно со усвојувањето на стратешки документи за поддршка на нивната имплементација во блиското минато.¹⁹

ЗЕЛС (Заедница на единиците на локалната самоуправа), невладина организација што ја претставува Заедницата на единиците на локалната самоуправа во Северна Македонија, служи како претставник на локалната самоуправа при ангажман со централната власт. Меморандумот потпишан во 2003 година помеѓу ЗЕЛС и Министерството за локална самоуправа на централната власт наложува дека секоја регулатива што влијае на локалните области мора да се консултира со ЗЕЛС.

¹⁶ Нациите онлајн, достапни на: <https://www.nationsonline.org/oneworld/map/macedonia-administrative-map.htm>

¹⁷ Преземено од: <https://migrants-refugees.va/country-profile/north-macedonia/>

¹⁸ Исто.

¹⁹ Преземено од: <https://vlada.mk/node/18031?ln=en-gb>

Дополнително, членовите на ЗЕЛС често се поканети да учествуваат во парламентарни и владини комисији/работни групи. Конечно, Владата и Управниот одбор на ЗЕЛС се среќаваат на годишно ниво, што укажува на редовна соработка и комуникација меѓу двата ентитета. Согласно Законот за локална самоуправа, ЗЕЛС има овластување да соработува со централната власт за прашања што се локално релевантни, да ги остварува правата на законодавна иницијатива во областите од локален интерес и да ја оценува правната и административната рамка за локалното оданочување и грантови. ЗЕЛС преку истите канали соработува и со државните органи за прашањата за интеграција во ЕУ.²⁰ Охридскиот договор го истакна значењето на локалната самоуправа за заедниците во Северна Македонија. Како резултат на тоа, локалната власт во Северна Македонија е структурирана околу општините и градот Скопје, секоја со свои уникатни форми на управување. За усогласување со овој пристап, бројот на општини беше намален од 124 на 84 во 2004 година со Законот за територијална организација на локалната самоуправа во Северна Македонија. Последователно, во 2013 година, по локалните избори на 24 март, бројот на општини дополнително се намали на 80, што останува сегашната бројка. Градот Скопје е посебна единица на локалната самоуправа со површина од 571,46 km² и население од 506.926 жители. Се состои од 10 општини, меѓу кои и Аеродром, Кисела Вода, Карпош, Бутел, Гази Баба, Центар, Сарај, Чаир, Шуто Оризари и Горче Петров.²¹

Косово

Косово е мала земја, без излез на море, сместена на Балканскиот Полуостров. Според податоците од пописот на населението, спроведен во 2011 година, „Косово има вкупно 1.739.825 жители, без општините Лепосавиќ, Зубин Поток, Звечан и Северна Митровица“, кои српското население ги бојкотираше.²² „Најголема етничка група се Албанците, со 1.616.869 или 92,9% од вкупното население. Втората и третата по големина етничка група се, соодветно, Босанците со 27.533 жители (1,6%) и Србите со

²⁰Заедница на единиците на самоуправа на Република Северна Македонија, ЗЕЛС, достапно на: <https://zels.org.mk/Default?id=ef0a2aa1-28c2-4114-bd7a-9e1d023faa03>

²¹М., Вејсели, К. Ферди, *Интеркултурната комуникација и учеството на заедницата во локалното владеење: Случајот на Северна Македонија и Косово*¹, УП „Хасан Приштина“, Косово, Журнал за слобода и меѓународни односи | Том 7 · Број 3 · 2021 година | eISSN 1857-9760, 2021 година.

²² Косовска агенција за статистика, „ПРОЦЕНКА на косовското население 2011“ (КАС 2013), стр.12.

25.532 жители (1,5%). По нив следуваат Турците (18.738 или 1,1%), Ашкалиите (15.436 или 0,9%) и Египќаните (11.524 или 0,7%). Конечно, Ромите и Гораните, со 8.824 и 10.265 жители, изнесуваат 0,5% и 0,6% од вкупното население. Останатите 0,1% ги дефинираа дека се однесуваат на други групи. Се карактеризира како земја со многу младо население, каде што просечната возраст е 30,2 години“.²³

Косово беше неразвиена покраина во составот на поранешна Југославија. Нејзината економија се соочи со пречки кои го попречуваа нејзиниот раст, вклучувајќи ограничена инфраструктура, индустрија, и недостаток на разновидни економски сектори. Општествениот развој во Косово заостануваше во споредба со другите области во рамките на федерацијата. Основните услуги како што се образованието, здравството и социјалната инфраструктура често беа дефицитарни, што го попречуваше севкупниот напредок на населението. Релативно нискиот животен стандард и ограничениот пристап до можности, исто така, одиграа улога во попречувањето на социјалната мобилност и нагорната мобилност за многу жители. Назад во поранешниот Титово-југословенски систем „за првпат, етничките Албанци беа признати како посебна национална група во која им беше дозволено да го користат својот јазик и исто така се стекнаа со право да имаат образование на нивниот јазик, како и конституирање на Автономна Покраина, во 1974 година“.²⁴ Студентските демонстрации потоа, во текот на 1981 година со „главното барање Косово да се направи целосна република, беа задушени од српските полициски сили со многу убиени или уапсени, а правата на етничките Албанци беа систематски нагризани“.²⁵

Последното поглавје од историјата на земјата го нагласува одземањето на автономијата на Косово, во 1989 година (моќта на Милошевиќ), во сојуз со протести и насилство што влијаеше на етничките односи, и оттогаш предизвиците за меѓуетничка нееднаквост меѓу Албанците и Србите сè уште постојат. Односите меѓу Албанците и

²³ Еразмус+: Високо образование - градење меѓународен капацитет (СВНЕ), „Преглед на системот за високо образование“ (Европска комисија 2017) https://eacea.ec.europa.eu/sites/eacea-site/files/countryfiche_kosovo_2017.pdf пристапено 27 Јануари 2021 година, стр.1.

²⁴ International Minority Rights Group, „Малцинските права во Југославија“ (2000) <https://www.refworld.org/pdfid/469cbfe40.pdf> пристапено на 27 јануари 2021 година, стр.12.

²⁵ Исто.

Србите во Косово постепено се влошуваа и конечно ескалираа во вооружениот конфликт, во 1999 година, меѓу Југословенската/Српската армија и ОВК (Ослободителната војска на Косово), како и интервенциите на НАТО. Овој период е познат со флагрантно кршење на човековите права на етничките Албанци и репресија од режимот кој „го суспендираше законски формиранiot парламент и влада, затвори училишта на албански јазик и отпушташе албански работници во државни институции и државни претпријатија“.²⁶ Албанците воспоставија алтернативен образовен систем, кој функционираше од 1992 година до почетокот на конфликтот. По завршувањето на војната во 1999 година и формирањето на Администрацијата на Обединетите нации на Косово (УНМИК), земјата се придвижи кон потребата од воспоставување ефективни централизирани државни институции и кон неопходноста од поседување децентрализирана моќ и делегирање на одговорности на локалната самоуправа. На овој пат, изборите во 2001 година на централно ниво беа значаен чекор кон привремената самоуправа на Косово.²⁷

Долготрајното дефинирање на статусот продуцираше уште една нерамнотежа и незадоволство во општеството во меѓуетничките односи кои се разнесоа пролетта 2004 година и повторно ги нападнаа крвките односи меѓу главните етникуми со нападите врз малцинствата. По четири години заеднички напредок, со меѓународната заедница, Косово прогласи независност во 2008 година и се трансформира во мултиетничка држава. Сепак, и покрај тоа што имаше развој, односите меѓу Србите и Албанците остануваат деликатни и затегнати. На почетокот на независноста, новоформираната држава беше соочена со стагнација и осиромашена економија, висока стапка на невработеност и тензии меѓу две различни заедници. Иако 23 земји членки на ЕУ ја признаваат државноста на Косово, ЕУ не ја признава. Од септември 2012 година, Меѓународната цивилна канцеларија го заврши својот меѓународен надзор, а Косово ја презеде целосната одговорност за сопственото управување.²⁸

²⁶ Исто 13.

²⁷ Бернхард К., Ј.М. Кара, *Карпест пат: транзицијата на Косово кон привремена самоуправа*, Општи избори во 2001 година и понатаму, стр. 132.

²⁸ Преземено од: <https://portal.cor.europa.eu/divisionpowers/Pages/Kosovo.aspx>

Нејзиното население е познато како имигрантско население поради различни политичко-економски околности во минатото. Според проценката на Косовската агенција за статистика на населението, за 2018 година (КАС), причините за емиграцијата во Косово се предизвикани од различни фактори, но доминантно од обединувањето на семејството (46%), социоекономските фактори (35%), без игнорирање на политичкиот фактор и подобро образованието. Во својата историја на миграција, бројот на емигранти со потекло од Косово (1969-2011) се проценува на околу 703.978 лица, додека во 2017 година се проценува дека е околу 833.739 (нето-миграциски фонд) луѓе. Најголем дел од нив живеат во Германија (39%), Швајцарија (23%), Италија (7%), Австрија (7%) и Шведска (7%) и 17% во други земји. Од 2017 година, забележителен број жители од различни причини го променија местото на живеење (главно општина) од рурални населби во урбани и приградски средини. Бројот на лица кои го промениле местото на живеење од претходната општина (од една општина во друга општина во рамките на Косово) се проценува на 9.376 жители.²⁹

Војната во Косово доведе до масовна емиграција во Европа и во другите земји помеѓу март и јуни 1999 година. Се проценува дека 850.000 бегалци избегаа во соседна Албанија, Северна Македонија и Црна Гора, предизвикувајќи страв за регионалната нестабилност.³⁰ По прогласувањето на независноста, Косово се соочи со нерегуларна емиграција во 2014 и 2015 година кон земјите на ЕУ. Понатаму, Косово во последните години стана земја на баратели на азил и мигранти.

Последната влада во Косово, која потекнува од националните избори одржани на 14 февруари 2021 година, ја претставува земјата на централно ниво. Овој период беше одбележан со политичка и институционална стабилност, создавајќи поволна атмосфера и можности за спроведување на реформите поврзани со ЕУ и решавање на задоцнетите прашања.³¹ За тоа време, Косово постигна одреден напредок во

²⁹ КАС - Проценка, Население на Косово во 2017 година, достапно на: <http://ask.rks.gov.net/media/4174/estimation-kosovo-population-2017.pdf>

³⁰ Бесим Голопени., *Косовска емиграција: причини, загуби и придобивки*, Универзитет во Митровица „Иса Болетини“ Приштина.

³¹ Извештај на ЕК Косово* за 2022 година, достапен на: <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2022-10/Kosovo%20Report%202022.pdf>

усвојувањето и спроведувањето на реформите поврзани со ЕУ. Поточно, Косово ги одобри и Националната програма за спроведување на Спогодбата за стабилизација и асоцијација (НИПСАА) и Акциониот план на Европската реформска агенда (ЕРА).³²

Косово има унитарен систем на управување со само едно ниво на децентрализација, а тоа е на општинско ниво. Процесот на децентрализација во Косово е започнат уште во 2008 година преку „Предлогот на Ахтисари“, кој беше прифатен од Косово, но одбиен од Србија. Предлогот беше спроведен преку донесување на Закон за локална самоуправа во истата година. Во моментот, Косово се состои од 38 општини, а неговиот систем на управување се состои од две нивоа: централно и општинско ниво.³³ Министерството за администрација на локалната самоуправа е одговорно за обезбедување вертикална координација помеѓу централното и локалното ниво на власта и исто така има надзорна улога над општинските надлежности. Во однос на хоризонталната координација, општините имаат овластување да се вклучат во меѓуопштинска соработка за прашања од заеднички интерес во рамките на нивните надлежности. Заедницата на косовските општини (АКМ) служи како платформа за олеснување на општинската координација. Примарната цел на Асоцијацијата на косовските општини (АКМ) е да воспостави функционален, траен и демократски систем на локална власт преку обезбедување на висококвалитетни услуги кои ги задоволуваат потребите на нејзините граѓани. Заедницата на косовските општини (АКМ) е посветена на спроведувањето на прописите наведени во Европската повелба за локална самоуправа на Косово.³⁴ Според најновата слика на Индексот на позитивен мир во 2022 година, Северна Македонија е рангирана на 56. место со 2.874 и оценка 1, што го одразува нивото на позитивен мир во земјата. Спротивно на тоа, Косово е рангирана на 77. место со 3.136 и оценка 7. Овие рангирања и оценки даваат компаративна оценка за нивото на позитивен мир во двете земји, со повисоки оценки кои укажуваат на повисоки нивоа на позитивен мир.³⁵

³² Исто.

³³ Централно и локално ниво на Косово преземено од:

<https://portal.cor.europa.eu/divisionpowers/Pages/Kosovo.aspx>

³⁴ Асоцијација на косовските општини (АКМ), достапно на: <https://komunat-ks.net/sgper-noonper-nesrabout-us/?lang=en>

³⁵ Снимка од позитивен индекс за мир од 2022 година, преземена од:

<https://www.visionofhumanity.org/wp-content/uploads/2022/01/PPR-2022-A3-map-poster.pdf>

II Поглавје

2. Методолошка рамка

Тема за истражување

Ова е интердисциплинарно истражување за меѓународни односи и управување со конфликти со акцент на улогата на нееднаквоста како што е дефинирано во развојната цел 10 и со индикатор 10.1 и 10.7 Улогата на УНДП е да интервенира за дејствување на оваа цел во соработка со владините структури во даден општествен контекст. Го анализираше социјалниот контекст преку модел на мапирање на конфликти и модел на анализа на перспектива на конфликти. Во отсуство и ограничување на пристапот до податоци, анализата се сведува на локално ниво со 2 студии на случај кои земаат 2 општини по држава. Ние ја мериме нееднаквоста со анализа на интервенции кои имаат за цел да ги минимизираат разликите меѓу заедниците на хоризонтално ниво.

Понатаму, има за цел да ја опише улогата на УНДП во Косово и Северна Македонија во справувањето со нееднаквостите како дел од ЦОР 10, и како тоа придонесува за одржлив мир и одржлив развој на ниво на централна и локална власт. Улогата на УНДП во намалувањето на нееднаквостите низ светот е добро воспоставена. Затоа, разбирањето на неговото значење во поранешна Југославија и блиските земји е од суштинско значење за да се процени подготвеноста на централните и локалните власти да се прилагодат на трансформациите и да се грижат за барањата на нивните жители, со што ќе се помогне во нивната севкупна благосостојба. Имајќи предвид дека УНДП работи во Косово и Северна Македонија повеќе од 20 години, од клучно значење е да се набљудуваат напорите во заедничка координација за ангажирање на сите нивоа на власта во одговорот на агендата 2030 година, како и на мирните трансформации во мултиетничките општества.

Програмата за развој на Обединетите нации е присутна во Косово од 1999 година и игра клучна улога за постигнување на експлицитниот ЦОР 10, меѓусебно поврзан со намалените нееднаквости. Слично на тоа, од 2000 година, сличен пристап е промовиран во Северна Македонија каде што УНДП имаше и свое значајно влијание.

ЦОР 10 беше адресиран од глобално ниво на УНДП и почна да се следи на годишно ниво со напредокот што го прават државите на глобално ниво, којшто секоја година се прикажува на јазикот на резултатите. Исто така, ЦОР 10 се третира и регионално од страна на УНДП - во Европа и Централна Азија и исто така се презентирани во годишните извештаи со постигнатите резултати, во секоја сфера од животот, преземени за намалување на нееднаквостите во земјите. Во однос на Косово и Македонија, како дел од УНДП за Европа и Централна Азија, на парламентарните состаноци почна да се артикулира ЦОР 10/намалените нееднаквости во основата на напредокот постигнат преку различни иницијативи за поддршка за намалување на сите нееднаквости на ниво на земја. Иако темата започна да се разработува на национално ниво, локалните општински нивоа во двете земји не почнаа доволно да го артикулираат напредокот директно постигнат на грасрут ниво, имплементиран во тесна координација со релевантните засегнати страни, партнери други донатори, кои водат кон одржлив развој со пристапи оддолу нагоре. Еден аспект, поврзан со важноста на вклученоста на граѓанските организации во спроведувањето на ЦОР и со тоа и имплементацијата на ЦОР10 во балканските земји, дадоа Симона Огненовска и Алека Папа.³⁶ Според него, граѓанските организации играат важна улога во усогласувањето на националните документи со ЦОР меѓу земјите од Западен Балкан, меѓу кои Албанија и Косово имаат позитивен пристап во споредба со ангажманот во Босна и Херцеговина, Србија и Македонија. Иако преку годишните извештаи е документирано дека има напредок во постигнувањето на целите за ЦОР 10 на глобално ниво и уште поважно на регионално ниво, сепак анализата за улогата на УНДП во Република Косово и Северна Македонија не е елаборирана специјално за овој ЦОР.

Во ова истражување се бараше одговор на прашањата за тоа кои клучни аспекти не се разгледани за придонесот што УНДП го дава како дел од пакетот за имплементација, конкретно во Косово и Северна Македонија, за поддршка на справувањето со нееднаквостите кои можат да имаат влијание во создавањето тензии кон потенцијални агресивни дејствија меѓу заедниците. Ќе се стремиме да ги признаеме дополнителните

³⁶Симона Огненовска, Алека Папа, Полиси бриф, Заостанува ли Западен Балкан? Значајно вклучување на ГО во ЦОР, август 2017 година.

делови важни за известувањето за постигнатиот напредок и да ги препознаеме промените. Истражувањето ќе содржи практики засновани на проекти за резултатите постигнати на овој курс. Мора да се нагласи дека има многу проекти кои придонесуваат за ЦОР 10, а нивното влијание треба да се препознае дури и ако не е споменато во редовните контролни табли и е пријавено како значајно, бидејќи ги поддржува сите иницијативи преземени во рамките на секој ЦОР. Ова ќе помогне и ќе го забрза известувањето за напредокот постигнат од двете земји и на нивниот пат кон агендата за пристапување во ЕУ.

Предмет на истражување

Предмет на истражувањето е да се направи научен опис и анализа за улогата и придонесот на УНДП во двете земји од поранешна Југославија во придонесот кон ЦОР10, со фокусирање на страните пријавени и непријавени од 2015 до 2021 година. Рамката на студијата ќе се формира од анализата на расположливите ресурси и извештаи, вклучувајќи ги извештаите од институциите на централно и локално ниво и информации од проектите што се спроведуваат со УНДП во тесна координација со нивните релевантни партнери.

Мора да се наведе дека има многу проекти кои придонесуваат за ЦОР 10, а нивното влијание треба да се препознае и да се пријави како значајно бидејќи ги поддржува сите иницијативи преземени во рамките на секој ЦОР. Како такви, сите иницијативи, договори, декларации итн. кои директно влијаат на напредокот, каде што УНДП во Косово и Северна Македонија се водечки актери, се предмет на ова истражување.

Цели на истражувањето

Општата цел на ова истражување е да се дефинира, да се разбере и документира како УНДП во двете земји функционира во остварувањето на ЦОР 10 за намалените нееднаквости и како нивните пристапи водат и воспоставуваат долгорочно влијание врз заедниците во партнерските напори.

Главните цели на истражувањето се:

- 1) Да се елаборира улогата на УНДП во спроведувањето на ЦОР 10 во Косово и Северна Македонија.
- 2) Да се расветли тековните програмски активности, клучните области и партнерските напори на оваа агенција на ОН да придонесе кон постигнување на агендата 2030 во Косово и Северна Македонија.
- 3) Документирајте ги резултатите постигнати од УНДП во неговата клучна улога во овој курс, фокусирајќи се на влијанието на нејзините интервенции и долготрајните напори.

Очекувани резултати

Водечка хипотеза на истражувањето е **придонесот на УНДП во постигнувањето на ЦОР 10 намалените нееднаквости кон одржливиот развој во Косово и Северна Македонија на централно и на локално ниво што може да ја олесни мирната трансформација на централно и на локално ниво.**

Променливите од двете земји на Косово и Северна Македонија се следните:

- ниво на централно ниво; приход, миграција
- Демографско ниво на локално ниво; приход, миграција

Во истражувањето ќе се користи општиот научно-истражувачки **метод на дедукција, комбиниран со аналитичко-синтетички и компаративен метод.** Дедуктивниот **метод** ќе овозможи извлекување заклучоци од поширок до локален контекст на придонесот на УНДП, додека **аналитичко-синтетичкиот** метод ќе обезбеди елаборација на наодите на посеопфатно и поаналитичко ниво, додека компаративниот **метод** ќе овозможи споредба на пронајдените факти и резултати за двете земји, објавени како официјални документи на УНДП и други институции за периодот на истражување (2015-2021), за да се донесат заклучоци и препораки.

Понатаму, за анализа на ситуацијата и собирање на податоците за тестирање на хипотезите од истражувањето, применети се следните пристапи:

- Биро Преглед на литература
- Збирка на релевантни документи и нивна анализа
- Толкување на податоци и
- Презентација на резултати и наоди со препораки

3. Теоретска рамка

Претходни истражувања

Поради сложеноста на ЦОР 10, само неколку претходни податоци или истражувања беа достапни за да се анализираат од академска гледна точка. Дополнително недостигаат и мултидисциплинарни истражувања. Така, признавајќи ја претходната работа, овој дел ќе го опфати периодот од 2015 до 2021 година и ќе биде двоен; (1) при проверка на прелиминарниот преглед на документите за да се обезбеди резиме на претходни поврзани истражувања направени (иако ретки), со признавање на нивните силни и слаби страни и оправдување за вистинското истражување, обично одговарајќи на прашањата за WH (што е познато досега, што има направено од другите и зошто ова специфично истражување е сè уште неопходно и што не е проверено што бара внимание); и (2) во напредокот постигнат на национално и локално ниво во Косово и Северна Македонија преку вклучување на брза интегрирана проценка (РИА) на страната на имплементацијата со влијание во конкретни цели и постигнати резултати за да се потврди нивото на напредок завршен како забрзан алатка. Во следната табела е претставен ЦОР 10 со 2 цели и 3 соодветни индикатори во фокус.

Табела 1: ЦОР10 – Цели со индикатори во фокус

	10.1	До 2030 година, прогресивно постигнувајте и одржувајте раст на приходот на долните 40 отсто од населението со стапка повисока од националниот просек	10.1.1	Стапки на раст на расходите на домаќинствата или приходите по глава на жител меѓу долните 40 проценти од населението и вкупното население
	10.7	Олеснување на уредна, безбедна, редовна и одговорна миграција и мобилност на луѓето, вклучително и преку спроведување на планирани и добро управувани миграциски политики	10.7.1	Трошоци за регрутирање на товар на вработениот како дел од годишниот приход остварен во земјата на дестинација
			10.7.2	Број на земји кои имаат имплементирано добро управувани миграциски политики

Досега, забележано е дека официјалното известување за напредокот од ОН за ЦОР10 е предизвик, па поради сложеноста на целите и известувањето главно се концентрира кон целите кои можат лесно да се измерат. Социјалните, економските и еколошките димензии во студиите главно се потпираат на податоците од Базата на податоци за светските индикатори за развој на Светска банка.³⁷

Понатаму, досега е забележано следново:

- Проектот (UNU-WIDER): Нееднаквости - мерење, импликации и влијание врз промената (2019 - 2023), со цел подобро да се разбере нееднаквоста - како таа

³⁷X., Кун, *Намалување на нееднаквоста внатре и меѓу земјите: реализација на ЦОР 10 - развојна перспектива*, Конференциски труд, 2019 година.

варира, зошто варира и какви можат да бидат импликациите од ова - и да обезбедат увид како да се справиме со неа.

- Индикатори на база на податоци на Светска банка,
- Извештаи на УНДП (глобални, регионални и земски извештаи, проектни извештаи, извештаи за евалуација итн.),
- Порталот за транспарентност на УНДП и
- Глобален мир и индекс на позитивен мир.

Овде мора да се нагласи дека недостатокот на податоци е ризик во ова истражување и методологија, бидејќи и двете земји не се вклучени во големите истражувачки програми од различни причини. Како што напредуваше истражувачката работа, во овој дел беа разгледувани дополнителни наоди кои конкретно придонесуваат за намалување на нееднаквостите за земјите во развој како што се Косово и Северна Македонија. Во споредба со претходните години, во 2020 и 2021 година, бројот на истражувачки трудови поврзани со ЦОР 10 беше малку зголемен.

УНДП на глобално ниво го лансираше **извештајот за човековиот развој во 2015 година**, кој беше именуван како работа за човековиот развој. Извештајот за првпат го привлече вниманието дека ако човечкиот потенцијал се насочува соодветно преку стратегии и соодветни политики, ќе има помали дефицити во човековиот развој и засилен човечков напредок. Во извештајот се наведува дека човековиот развој е поврзан со квалитетот на работата. Понатаму, човековиот развој е спречен со насилство и дискриминација, кои ја спречуваат сигурната врска помеѓу работата и човековиот развој. Прашањата како што се детскиот труд, принудната работа и трудот на работниците жртви на трговија со луѓе, кои претставуваат сериозно кршење на човековите права, се многу штетни за човековиот развој. Работата под опасни услови се соочува со сериозни ризици од злоупотреба, несигурност и губење на слободата и автономијата на работниците. Извештајот наведува на сериозни случаи за жените кои се лишени од платена и неплатена работа. Одржливата работа се смета за клучна во промовирањето на човековиот развој, истовремено намалувајќи ги негативните несакани ефекти и непотребните последици кои се сметаат за главна состојка за одржлив развој. Создавањето можности за работа, благосостојбата на работниците и

развојот на насочени акции, се дефинирани важни три области во рамките на потребните политики и стратегии за подобрување на човековиот развој (Global HDR-2015).³⁸

Германска агенција за меѓународна соработка (ГИЗ) - Германската агенција за меѓународна соработка (Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit), е ангажиран во информирање на избраните општини преку проекти за Целите за одржлив развој (ЦОР). Тој има за цел да ја подигне свеста и разбирањето за ЦОР кај локалните власти. Со обезбедување на суштински информации им овозможува на општините да ги усогласат своите политики, програми и проекти со глобалната агенда за одржлив развој. Имено, има развиено прирачник за практичари за локализирање на Целите за одржлив развој (ЦОР) со наслов „Агенда 2030 во мојата општина“, кој дава релевантни информации за ЦОР, пристапувањето во ЕУ и Агендата 2030, влијанието на ЦОР во општините и како тие се засегнати од ЦОР, локализирање на ЦОР, општинските задачи кон ЦОР и подигање на свеста за ЦОР. Во оваа насока, НВО “Нево концепти”, со општинските работни групи спроведоа проект за зајакнување на социјалните права на маргинализираните групи во Косово/Општина Призрен, со цел да го подобри нивниот пристап до институционалните услуги и поддршка преку посредување во пристапот до социјалните, здравствените и образовните услуги.³⁹ ГИЗ финансираше проект во Косово преку INDEP за да им помогне на седум општини да работат на изготвување локални акциони планови за унапредување на политиките за ЦОР и сродните активности.⁴⁰ Понатаму, ГИЗ во Косово и Северна Македонија постојано дава поддршка за остварување на агендата 2030 преку своите програми за управување и демократија, животна средина и климатски промени и економски развој и вработување со конкретни проекти кои се однесуваат на миграцијата, образованието, вработувањето, младинските прашања итн. фокусирани на намалување на нееднаквостите.

³⁸УНДП, *Извештај за човековиот развој 2015 година*, Работа за човечки развој (стр.4)

³⁹ Преземено од: https://www.giz.de/en/downloads_els/Handbook_Agenda%202030.pdf

⁴⁰ Преземено од: https://www.nachhaltigkeitsrat.de/wp-content/uploads/2019/04/SDG4SDGs-Project_Profile.pdf

Меѓународна организација на трудот (МОТ) - Соединувајќи ги владите, работодавачите и работниците од 187 земји членки, единствената трипартитна агенција на ОН е онаа што ги поставува стандардите за труд, развива политики и осмислува програми преку промовирање пристојна работа за сите подеднакво (МОТ-страница). Нивната главна фокусна област е ЦОР 8 поврзана со пристојна работа и економски раст. Поконкретно во рамките на ЦОР 10, пристапот на МОТ придонесува само за ЦОР индикаторот 10.4.1 - Удел на приходот од трудот како процент од БДП (%), како дел од каталогот на податоци низ светот.

Светска банка - Како еден од најголемите извори на финансирање и знаење за земјите во развој со своите пет институции, Групацијата на Светска банка споделува посветеност на намалување на сиромаштијата, зголемување на заедничкиот просперитет и промовирање на одржлив развој. Што е најважно, Светската банка (СБ) им помага на земјите да споделат и применуваат иновативно знаење и решенија за предизвиците со кои се соочуваат (ВБ-страница). Во ова конкретно истражување, достапните податоци поврзани со ЦОР 10 за Косово, во врска со индикаторите во нашиот фокус (цел 10.1 и 10.7), се достапни само за индикаторот 10.1.1 „стапки на раст на расходите на домаќинствата или приходот по глава на жител меѓу долните 40 проценти од населението и вкупното население“, а анализираниот раст во 2017 година беше со тренд од 2,4% и овој тренд по 2017 година не е достапен. Од друга страна, за Северна Македонија, трендот за истиот показател е 4,9% и е достапен за 2019 година. Останатите показатели кои се во нашиот фокус не се опфатени.

Северна Македонија HDR (2004) - Националниот извештај за човековиот развој за Северна Македонија во 2004 година ја нагласува важноста на децентрализацијата за човековиот развој што е во согласност со Охридскиот договор (2001) за децентрализација на Владата што беше предуслов за интеграција во Европска Унија. Оттогаш, Северна Македонија беше посветена на постигнување на Милениумските развојни цели на ОН (МРЦ), за решавање на итните прашања на локално и централно ниво - императив за социјалната благосостојба, поврзана со намалување на сиромаштијата, невработеноста и подобрување на пристапот до квалитетот на образованието и здравството. Сето ова бараше јасно разбирање на факторите што

создаваат разлики на локално ниво со етнички, економски, географски или социјален контекст (Норд Македонија HDR – 2004). Ова е најновиот Извештај за човековиот развој за Северна Македонија кој нуди анализа на потенцијалните придобивки и предизвици поврзани со децентрализацијата, заедно со клучните препораки за политики насочени кон ефективно справување со предизвикот за децентрализација и минимизирање на потенцијалните ризици. Подоцнежниот период во годините се карактеризира со напредок во Индексот на човековиот развој.

Наоди во Северна Македонија - Враќајќи се на индикаторот 10.7 Политики за миграција и мобилност, Северна Македонија е дел од заедничките иницијативи од октомври 2020 година со другите земји членки, каде што Мултипартнерскиот фонд за миграција (ММРТФ) е единствениот механизам за финансирање на ОН што е целосно посветен на поддршка на заедничките иницијативи на земјите членки. Оваа иницијатива го поддржува усвојувањето и имплементацијата на Глобалниот договор за да се поттикне прифаќањето на миграциските пристапи кои имаат корист за заедниците на потекло, транзит и дестинација, како и за мигрантите и применува посветеност кон безбедна и редовна миграција (ММРТФ - 2019).⁴¹

Косово HDR (2016) – Извештајот за човечкиот развој на Косово кој „ги истражува причините за резултатите од пазарот на трудот во макроекономскиот контекст на Косово и исто така проценува неколку аспекти на понудата на труд и функционирањето на пазарот на труд, со посебен фокус на жените и младите, најнегативни и песимистички исходи на пазарот на трудот, додека истовремено поседуваат најголем потенцијал за одржлив развој“.⁴² Имајќи предвид дека младото население на Косово под 30 години е над 60%, извештајот стана референтен документ за дизајнирање на шемите на пазарот на труд од сите релевантни чинители за да се забрза вработувањето на младите со посебен фокус на жените.

⁴¹Миграциски мулти-партнерски фонд за доверба (МПТФ за миграција), достапен на: <https://migrationnetwork.un.org/projects/migration-multi-partner-trust-fund-migration-mptf>

⁴² UNDP HDR 2016, достапно на: https://hdr.undp.org/sites/default/files/human_development_report_2016.pdf

Наоди во Косово (ИНДЕП) - Во светот, ЦОР не се правно обврзувачки, но сепак се очекува земјите да преземат сопственост и да воспостават национална рамка за нивно постигнување како дел од глобалната агенда 2030 година. Како што е наведено во извештајот на ИНДЕП, да се измери следење на напредокот во спроведувањето на ЦОР до 2030 година, сите земји, а во овој случај Косово, ја имаат главната одговорност да започнат со мониторинг и преглед на национално ниво. За жал, во Косово сè уште нема таква рамка и напорите за нејзино градење се во рана фаза. Политиките, плановите и програмите за одржлив развој на Косово се основата на оваа рамка. Следењето на спроведувањето на ЦОР во Косово бара квалитетни, достапни и ажурирани податоци. За да се постигне највисока можна имплементација и да не се остави никој зад себе, важно е сите страни да бидат вклучени во овој процес, вклучително и Собранието, Владата, приватниот сектор и граѓанското општество. Имајќи предвид дека Косово сè уште нема официјален извештај за мониторингот на ЦОР, ова покажува дека досега Косово направи многу малку во интегрирањето на целите и индикаторите во националните и секторските стратегии. Во оваа насока, позитивен развој беше усвојувањето на Резолуцијата за ЦОР во 2018 година од страна на Собранието на Косово. Понатаму, Косово има развиено Национална стратегија за развој (2016-2021), но експлицитно не го споменува усогласувањето или интеграцијата на индикаторите за CDP во оваа стратегија. Ова од една страна објаснува дека земјата има многу на пат напред со координација, поделба на одговорностите и известување по секоја година за да се овозможи пристап и да се измери постигнатиот напредок.

Да се вратиме на ЦОР 10 има вкупно 10 цели и 11 индикатори. Наодите од Извештајот на ИНДЕП, врз основа на официјални статистички извори на Косово, покажуваат дека од вкупно 11 индикатори, достапни се податоци само за 1 индикатор според соодветна методологија и 2 приближни индикатори, но не и според соодветна методологија.

Понатаму, целите на оваа цел бараат:

1. Да се постигне прогресивен и стабилен раст на приходот на пониските 40 проценти од населението;
2. Да се зајакне и промовира социјалната, економската и политичката вклученост на сите;

3. Се обезбедуваат еднакви можности и се намалуваат нееднаквостите;
4. Одобрување политики, особено фискални, плати и социјална заштита, со кои постепено се постигнува поголема еднаквост;
5. Подобрување на регулирањето и следењето на глобалните финансиски пазари и институции и зајакнување на имплементацијата на таквите регулативи;
6. Олеснување на редовна, безбедна и одговорна миграција и мобилност на луѓето;
7. Принципот на посебен и различен третман се однесува на земјите во развој; особено помалку развиените земји, во согласност со договорите на СТО;
8. Да се поттикне помошта за финансиски развој, вклучително и странски директни инвестиции, и да се намалат на помалку од 3% трошоците за трансакцијата со дознаки;
9. Коридорите за испорака со трошоци повисоки од 5% се елиминирани.

За сите 10 показатели на оваа цел недостигаат податоци според меѓународната методологија, затоа имплементацијата и мониторингот се сметаат за многу ниски. Конкретно, недостигаат многу важни податоци за следново: за процентот на луѓе кои живеат под 40% од просечниот приход, процентот на населението што пријавило дека се чувствувало лично дискриминирано или малтретирано, уделот на пазарот на труд во БДП кој ги вклучува платите и трансферите на социјалната заштита во приватниот и јавниот сектор, вкупните приходи од развојните ресурси од донаторите и трошоците за дознаки како дел од испратената сума. Според ова, речиси е невозможно да се повикуваме на какви било институционални извештаи кои го покриваат периодот од 2015 до 2021 година со напредокот постигнат во оваа насока.

Агенда 2030 и интеграција на ЦОР

Главното прашање овде би било зошто е важна интеграцијата на ЦОР во проектите на УНДП? Важно е да се разбере што се подразбира под интеграција од перспектива на ОН. Оттука, даденото објаснување помага да се разбере дека ова е водечки принцип за дизајнирање и имплементација на сложени операции на ОН во постконфликтни ситуации клучни за поврзување на различните димензии на градењето

мир, како што се: политички, развојни, хуманитарни, човекови права, владеење на правни, социјални и безбедносни аспекти, во кохерентна стратегија за поддршка. Овој интегриран пристап се заснова на заеднички стратешки план и заедничко разбирање на приоритетите и интервенциите во програмската категорија, кои се важни и што треба да се преземат во различни фази од процесот на закрепнување (Политика на ОН за интегрирана проценка и планирање – 2013 година). Бидејќи еден факт не може да се избегне дека за глобалните прашања како што се климатските промени, ковид-19, до зголемените нееднаквости и продолжениот конфликт – предизвиците не можат да се решаваат изолирано и сами. Начинот на кој земјите реагираат и решенијата што ги развиваат, секако треба да се интегрираат. Агендата за одржлив развој за 2030 година ја отсликува реалноста преку нејзините седумнаесет неделиви цели за одржлив развој (ЦОР), кои ги покриваат социјалните, економските и еколошките димензии на развојот. Затоа, ЦОР мора да се имплементираат на интегриран начин за да им се помогне на земјите да се справат со сложените предизвици и да постават поодржлива иднина.⁴³

Важно е да се истакне дека „со само помалку од една деценија, до 2030 година, светот ќе бара нови решенија и нови начини на размислување, работа, партнерство и финансирање - за да ги надмине старите развојни граници. Затоа УНДП се фокусира на интеграцијата на ЦОР, пристап кон развојот кој ги таргетира системите – не само тематските сектори – за да ги адресира сите аспекти на слојениот предизвик, вклучително и неговите основни причини и неговите брановидни ефекти низ економиите, општествата и природните еко-системи“. Поради оваа причина, портфолиото за интеграција на УНДП е главно фокусирано да ги поддржи засегнатите страни со пристапите, методите, способностите и просторите од знаењето дека сложените развојни предизвици кои бараат интегрирани пристапи за „правење“ интеграција и водење на системите се менуваат на дневна основа. УНДП е дел од системот за развој на ОН (УНДС) и работи со постојаните координатори на ОН, а како дел од тимовите на ОН во земјата, ги поддржува земјите да ја постигнат Агендата 2030 година. Капацитетот за работа низ опсегот на ЦОР, вклучително и за политики и програмирање, податоци и аналитика, финансирање и иновации, го поддржува УНДС

⁴³ Преземено од: <https://sdgintegration.undp.org/>

да испорача интегриран и повеќедимензионален пристап кон ЦОР на глобално ниво. Во овој контекст, УНДП е партнер со националните и поднационалните влади, заедниците, граѓанското општество, академската заедница и приватниот сектор за да изградат одржливи решенија кои одговараат на секојдневните реалности и потреби на луѓето (интеграција на УНДП- ЦОР).⁴⁴

Процесот на интеграција на ЦОР ги препознава **работните текови за интеграција**, што е пристап кој им помага на земјите да развијат интегрирани решенија. Тоа значи дека пристапот не се фокусира на посебна ЦОР, туку на празнините и деловите што недостасуваат од ЦОР за да се овозможи пополнување на празнините во дупката Агенда 2030. Поради оваа причина, главното пренесување на ЦОР во национални и локални планови по земји се врши преку Брза интегрирана проценка (Rapid Integrated Assessment/RIA), која има за цел да ги поддржи и да ја процени нивната подготвеност за спроведување на ЦОР. Ова е алатка, која го дефинира патоказот за земјите со јасни чекори и шаблони предложени за креаторите на политики при спроведување на РИА за ЦОР за да ја утврдат релевантноста на контекстот на земјата, на национално и супнационално ниво, во кое се дефинираат меѓусебните врски меѓу целите.

Друга важна алатка е Меѓународниот фјучерс, кој им помага на земјите да разберат како интервенциите на политиките влијаат на развојните цели. 'International Futures (IF) има модел на пристап со широк опсег од 12 основни системи: земјоделство, демографија, економија, образование, енергија, животна средина, владини финансии, управување, здравство, инфраструктура, меѓународна политика и технологија. Комбинираниот систем го олеснува предвидувањето за 186 земји и флексибилните групи на земји со алтернативни сценарија низ хоризонтот на ЦОР од 2030 и 2100 година. Моделот вклучува повеќе од 600 променливи кои ги опфаќаат сите ЦОР. Карактеристиката на алатката е особено важна за проценка на долгорочното влијание на интервенциите во земјите и низ регионите.⁴⁵

⁴⁴ Исто.

⁴⁵ Исто.

Понатаму, постои модел на Интегрирани цели за одржлив развој (ИСДГ), кој е инклузивна алатка за политика која прави развојни сценарија, специфични за земјата за да ги покаже импликациите на политиката врз напредокот на земјата кон постигнување на ЦОР. Моделот има намера да им помогне на креаторите на политиката да го разберат меѓусебно поврзаниот систем за ЦОР и да дизајнираат ефикасни патишта за исполнување на агендата 2030 година, како и да ги проценат позитивните и негативните синергии преку платформа преку спроведување на симулација на самото место на широк спектар на политики истовремено, и да се проценат нивните позитивни и негативни синергии и помирувања. Од друга страна, УНДП прави иновации и учење што се смета за нов начин на правење развој кој го гради УНДП и партнерите да се справат со предизвиците, да ја преточат работата кон развој во позитивна промена и справување со темпото на неизвесност. Поради оваа причина, УНДП извори на локални решенија, поддржува експериментирање и скалирање, и инјектира пристапи и методи како дизајнирање системи, создавање смисла, колективна интелигенција и мапирање решенија во развојот. Во сето ова, финансирањето е многу важно, затоа, УНДП им помага на земјите да ги идентификуваат иновативните начини за проширување и пренасочување на јавните и приватните придонеси кон одржлив развој, како и поддршка на бизнисите и инвеститорите да ги усогласат инвестициите со ЦОР. Подолу се трите главни области каде што ова се интегрира: 1) Проценка на финансиите за развој, 2) Интегрирање на националната финансиска рамка за ОР, 3) Финансиска политика на биодиверзитетот и институционален преглед. Во однос на податоците и аналитиката, УНДП користи податоци и аналитика за да поттикне креирање политики засновани на докази и системски инвестиции за ЦОР.⁴⁶

Интеграција на ЦОР во Косово

Како референтна точка, агендата 2030 бара национални и меѓународни напори насочени кон решавање на глобалните предизвици. Иако постои заложба од страна на Собранието на Косово за Агендата 2030, сè уште нема поставено систем што би овозможило мерење на напредокот кон Целите за одржлив развој (ЦОР) и нивните цели и индикатори. Со цел да се поддржи развојот на таков систем, беше спроведена Брза

⁴⁶ Исто.

интегрирана проценка (РИА) од страна на Косовскиот тим на Обединетите нации (УНКТ), за усогласување на стратешките документи со ЦОР. Спроведената проценка резултираше со целосно усогласени 36 цели со ЦОР и 84 цели кои беа делумно усогласени, додека 8 цели воопшто не беа усогласени.

Познато е дека Националната стратегија за развој 2016-2021 за Косово беше развиена пред да се финализираат ЦОР, затоа и покрај некои врски, постојат сериозни празнини во НСР во однос на рамката за ЦОР, особено недостатокот на визија за здравјето и тесен фокус на правосудниот сектор.⁴⁷ Затоа, се прават повеќе напори за да се осигури дека следната НСР подобро ќе ја одрази целата агенда за 2030 година. Канцеларијата за стратешко планирање при Кабинетот на премиерот ја изработи нацрт-Националната стратегија за развој 2030 (НСР 2030), за да ги покрие годините 2021-2030 година. Има намера да ги интегрира клучните принципи на Агендата 2030 и ЦОР во својата севкупна мисија, конкретни цели и индикатори за влијание. НСР 2030 ќе се спроведува и следи преку помал број секторски стратегии и акциони планови со фиксни буџетски кодови за да се обезбеди подобра поврзаност со косовскиот буџет. Постигнувањето на стратешките цели е условено од конзистентната врска помеѓу дефинираните политики и расположливиот буџет за да се има ефективно спроведување на јавните политики. Според ова, за да се осигури дека тоа ќе се случи, стратегијата ја нагласува важноста од зголемување на стратешката улога на Среднорочната рамка на расходи во подготовката на годишниот буџет за Косово и зголемување на внатрешната и надворешната контрола на јавните финансии.

Со цел да се одговори на предизвиците за косовскиот развој и да се постигне визијата за Косово 2030, НСР е изградена на четири столба, како што е подолу:

- I. Одржлив економски развој
- II. Рамноправен човечки развој
- III. Безбедност и владеење на правото и

⁴⁷УНКТ, *Брза интегрирана проценка: Усогласување на политиките и достапност на податоци за ЦОР во Косово 2021 година*, достапно на: <https://kosovoteam.un.org/sites/default/files/2021-08/Kosovo%20SDG%20Report.pdf>

IV. Добро владеење⁴⁸

Целокупната одговорност за собирање, анализа и дисеминација на податоци за статистички цели ја има Косовската агенција за статистика (КАС). Нивната улога е надополнета со ресорните министерства. Бидејќи податоците се многу клучни, за Косово е многу важно дополнително да ја зајакне координацијата на техничко ниво и да го подобри пристапот и користењето на достапните административни извори на податоци. Барьерите за да се имаат конзистентни и висококвалитетни податоци за следење на ЦОР вклучуваат отсуство на стандардизирани дефиниции и методологии, како и податоци кои се нецелосни или неразделени за потребите на истражувањето.

Интеграција на ЦОР во Северна Македонија

Како што е објаснето, Брзата интегрирана проценка (РИА) им помага на земјите да го проценат нивото на нивната подготвеност и институционалниот капацитет да ги вклучат Целите за одржлив развој (СОР) во националното и локалното развојно планирање. Оценката беше спроведена и за Северна Македонија и ѝ помогна на земјата да ги класифицира празнините и тесните грла на одржливиот развој кон ефективна и ефикасна имплементација. Проценката беше спроведена во периодот октомври 2019 година до февруари 2020 година, додека контролата на квалитетот беше обезбедена од Програмата за развој на УНДП во Истанбул Регионалниот центар. Со оценката беа опфатени вкупно 30 документи, од кои 21 на државно ниво, 2 на регионално, 2 на градско и 1 на ниво на општина. Резултатите сугерираат дека усогласувањето поврзано со ЦОР за Северна Македонија е на 83% со најмала интеграција пронајдена конкретно за ЦОР 10 поради некои цели кои се следат и се мерат од меѓународната заедница (10.а. Специјален и диференцијален третман земјите во развој; 10. б ОДА и други текови, 10.6 Застапеност и гласовни земји во развој и 10.в. Во рамките на 17. цели кои целосно недостигаа на прегледаните документи и треба да се анализираат за преостанатата деценија од спроведувањето на ЦОР е и индикаторот 10.7. Политики за миграција и

⁴⁸Република Косово, Влада, Канцеларијата на премиерот, *нацрт-стратегија на Косово и усогласување со ЦОР*, достапно на: <https://konsultimet.rks-gov.net/viewConsult.php?ConsultationID=41413>

мобилност.⁴⁹ Имајќи предвид дека новата Национална стратегија за развој (2021 – 2024) не беше дизајнирана, беше предложено да се решат недостатоците преку активности поврзани со нееднаквости во сите форми.

Владата во Северна Македонија започна со подготовка на Националната стратегија за развој (2021 – 2041), на почетокот на 2021 година, преку проект поддржан од Британската амбасада Скопје, Фонд за добро владеење и имплементиран од УНДП. Сите во многу тесна координација со РЦО на Северна Македонија за да се обезбеди искористување на заедничката експертиза на ОН во текот на целиот процес.⁵⁰ РИА за Северна Македонија ги сметаше целите на ЦОР поврзани со пет „Ps“ луѓе, планета, просперитет, мир и партнерство од Агендата 2030 година. Националната Агенда 2030 покажува дека е многу избалансирана во сите 5 гореспоменати области. ЦОР 10 е покриен во областа на просперитет и бројот на усогласени цели вкупен, наспроти бројот на цели е 35 со 45.⁵¹ Државниот завод за статистика на Северна Македонија се стреми да создаде и инкорпорира збирка мерки кои нудат статистичка помош за следење на нивото на имплементација на принципите за одржлив развој. Показателите беа воспоставени во 2019 година во согласност со Европската стратегија за одржлив развој и пресметани со помош на стандардите за европска статистика за да се обезбеди дека можат да се споредуваат на меѓународно ниво.⁵²

Теоретски пристап - (Меѓународни односи и управување со конфликти)

Во денешно време, вообичаен тренд меѓу меѓународните организации е да се надмине долгорочниот пристап и практика дека развојните пристапи кон неразвиените или постконфликтните земји не се поврзани со безбедноста. Овој однос е демистифициран и признаен и во академските истражувања и во меѓународната или билатералната практика, т.е. развојот придонесува за безбедноста и обратно (Kaldor, M.

⁴⁹ УНДП Северна Македонија, *Имплементирање на цели за одржлив развој: Брза интегрирана проценка на клучните планови за развој на националната политика*, стр.7. Достапно на: https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/1578Rapid_Integrated_Assesment_North_Macedonia.pdf

⁵⁰ Преземено од: <https://www.undp.org/north-macedonia/blog/mission-national-development-strategy>

⁵¹ Исто.

⁵² Државен завод за статистика, Северна Македонија, достапно од: https://www.stat.gov.mk/PrikaziPublikacija_1_en.aspx?rbr=774

1999; Duffield, M. 2001; Bellamy, A. Williams, P. and Griffin, S. 2004 ;). Концептуалните рамки за разбирање на односот помеѓу конфликтот, безбедноста и развојот се можни преку пет специфични теми: (1) извори и последици од современиот насилен конфликт, особено внатрешниот конфликт; (2) мерки за спречување конфликти и дестимулации за насилство; (3) меѓународна интервенција, вклучително и мировна, политичка и економска помош и меѓународна помош; (4) постконфликтна демилитаризација и реконструкција; (5) режими на управување, безбедност и развој, испитување на улогата на меѓународните организации, државните и поддржавните актери во промовирањето и забавувањето на развојот и безбедноста.⁵³ Од градење мир кон одржлив мир, концептот на мир се сфаќа како меѓусебна врска помеѓу мирот, развојот и човековите права, со нагласување на потребата за сеопфатен пристап за спречување конфликти и промовирање на долготраен мир. Овој пристап е вкотвен во принципите на Агендата 2030, која ги става луѓето во центарот на развојните напори и во меѓународната рамка за човекови права, и којашто ги поддржува правата и достоинството на сите поединци. Преку прифаќање на овој повеќедимензионален пристап, одржувањето на мирот се обидува да ги реши основните причини за конфликтите и да поттикне инклузивен и одржлив мир на локално, национално и глобално ниво.⁵⁴ Вреди да се спомене дека Генералното собрание на ОН и Советот за безбедност донесоа идентични резолуции за градење мир во 2016 година, завршувајќи го прегледот на архитектурата за градење мир на ОН во 2015 година. Ова досега беа донесените најинклузивни резолуции за ова прашање и претставуваат достигнување во зацртувањето на нова амбициозна агенда и пристап за градење мир. Земјите членки ја покажаа својата посветеност на зајакнување на способноста на ОН да го спречат избувнувањето или ескалирањето на насилен конфликт, адресирање на основните причини и помагање на страните во конфликтите да ги прекинат непријателствата, со

⁵³ Универзитет во Бристол, Каталог на единици и програми, Информации за единицата: Конфликт, безбедност и развој во 2022/23 година.

⁵⁴ UN Women, *Градење и одржување на мирот, достапно на: <https://www.unwomen.org/en/what-we-do/peace-and-security/building-and-sustaining-peace#:~:text=Sustaining%20мир%20мреба%20да биде%20широко,човечки%20права%20закони%20и%20стандарди>*.

цел да се поддржи целта на Повелбата на ОН за спасување на следните генерации од ударот на војна.⁵⁵

Зборувајќи за градењето на мирот, Дејвид Чендлер и Мајкл Пју се скептични за концептот на „либерален/корпоративен мир“, во кој меѓународните организации ја охрабруваат приватизацијата и либерализацијата, без нужно да ѝ даваат приоритет на социјалната правда и закрепнувањето од последиците од конфликтот.

Дејвид Чендлер - професор по меѓународни односи на Универзитетот во Вестминстер/Лондон, има интересно толкување во идентификувањето на пост-фазата на градење мир кај постконфликтните нации. Неговиот силен аргумент покажува промена во начинот на кој земјите се вклучуваат во конфликти на глобално ниво. Наместо само промовирање на либерално управување и модели на мир, сега има поголем акцент на практично справување со исходот. Чендлер укажува дека оваа промена го претставува практичниот исход од градењето мир, бидејќи линијата помеѓу градењето мир и политичката интервенција станува помалку јасна, имајќи ја предвид зголемената доверба во теоријата на сложеност, стратегиите засновани на ризик и концептот на „отпорност“, што укажува на глобална промена кон управување со ефектот, а со тоа и управување со конфликти.⁵⁶

Мајкл Пју, почесниот професор на Универзитетот во Бредфорд, има слично размислување кога се расправа за промовирање на либералниот мир кој ги турна земјите разурнати од војна кон тоа да станат пазарно ориентирани на глобално ниво. Овој пристап беше несомнено поддржан во обезбедувањето економска помош однадвор. Сепак, овој план се соочи со проблеми бидејќи не ги зеде предвид социјалните и економските прашања во овие земји, што ги влошува работите со зголемување на сиромаштијата и нелегалните економски активности. Додека некои се

⁵⁵ Градење на мирот Одржување на мирот, Што значи „одржување мир“?, достапно на: https://www.un.org/peacebuilding/sites/www.un.org.peacebuilding/files/documents/guidance-on-sustaining-peace.170117.final_.pdf

⁵⁶ Чендлер Дејвид, Преиспитување на студиите за мир и конфликти, градење мир, Дваесетгодишната криза, 1997-2017 година, уредник на серијата Оливер П. Ричмонд Универзитет од Манчестер, Манчестер, Обединето Кралство.

обидоа да ја подобрат способноста на ОН да градат мир и да ги постигнат МРЦ (Милениумски развојни цели), тие навистина не ги доведоа во прашање основните идеи за либералниот мир ниту истражија други можности.⁵⁷

Освен одржливиот мир, кој е клучен во светот на нееднаквостите, постои потреба да се разјасни концепцијата за нееднаквост во глобализираниот свет. Додека значителен број истражувачи ја поврзуваат нееднаквоста со развојот, конфликтот и безбедноста, централните теоретски пристапи за концептуализирање на општествените идентитети и нееднаквости (како класа, етничка припадност, пол, сексуалност, возраст и попреченост) и односите меѓу нив, како и разгледување на тоа како социјалната стратификација придонесува за формирање на препознатливи општествени идентитети. Различни нееднаквости се манифестираат, се менуваат и меѓусебно се поврзуваат во различни општествени контексти (Bradley, H (1996), Devine, F., Waters, M. (eds) (2004); Hills, J., Stewart, K. (eds) (2004) Волби, С. (2009)).

Од големо значење е и теоријата на Томас Пикети за нееднаквоста и служи како просветителска перспектива. Таа се заснова на практична визија за поправеден економски систем поставен на принципите на „партиципативен“ социјализам. Според него, меѓу 1980 и 2018 година, има забележителен пораст на нееднаквоста во речиси сите региони во светот, освен во земјите кои историски се карактеризираат со високи нивоа на нееднаквост. Интересно, регионите кои доживеаја период на релативна еднаквост, од 1950 до 1980 година, се враќаат назад кон поголема нееднаквост, иако обемот на оваа промена значително варира од земја до земја, а не само во постконфликтните. Тој се осврнува на прашањата за ескалација на нееднаквоста, предлагајќи го демократскиот социјализам како решение и исто така повикува на проширување на правата на глас на работниците во сите компании, сугерирајќи дека тие треба да имаат половина од одборите и во големите и во малите приватни фирми. Дополнително, Пикети се залага за вистинска општествена сопственост на капиталот. За да се постигне ова, темелна реформа на работниот законик и правниот систем станува

⁵⁷ Пуг Мајкл (уредник), Регенерација на општества разурнати од војна, глобални прашања, генерален уредник: Џим Витман.

императив, со цел да се воспостават правични плати за сите и да се унапреди порамномерна распределба на економската моќ.⁵⁸

Во меѓународните односи, билатералните односи меѓу државите остануваат важни за мирот и стабилноста на регионите. Во овој контекст, во рамките на процесот на интеграција во светот на глобализацијата, позиционирањето на државите во развојните програми ја одредува нивната иднина. Како таква, кои припаѓаат на регионот на ЈИЕ, а исто така и земјите кориснички на ИПА - Косово и Северна Македонија прават огромни напори да станат дел од ЕУ во рамките на процесот на проширување на ЕУ (т.е. прекугранична соработка, *Acquis Communautaire* во миграцијата, намалување на сиромаштијата/, максимизирање на економскиот развој итн.).

Примерот на УНДП како Агенција на ОН во различни земји е вреден за академско истражување бидејќи оваа Агенција има за цел да го олесни преминот од конфликт или нестабилност и да ги намали изворите на нееднаквост и секој потенцијал за конфликт. Нееднаквоста меѓу и внатре во државите со примероци од овие две земји, конкретно, се појавува концепција во меѓународните односи преку улогата на интервенциите на меѓународните организации во намалувањето или барем да се задоволат потребите на заедниците за еднаков пристап под мотото не оставајќи никого зад себе кон отпорни нации.

Има малку анализи за нееднаквостите во Косово и Северна Македонија, за да не се каже речиси ниту една како што беше претходно споменато. Сепак, може да има разграничено ниво на нееднаквост меѓу државите како што се постигнува напредок во областа на истражувањето. Создадени во 1945 година, Обединетите нации (ОН) дојдоа како одговор на уништувањето од светската војна со една суштинска мисија за одржување на меѓународниот мир и безбедност. Нивната мисија се остварува со работа за спречување конфликти, распоредување мировници и создавање услови за мирот да се одржи и да напредува. Примарната одговорност на Советот за безбедност на ОН е меѓународниот мир и безбедност, додека Генералното собрание и генералниот

⁵⁸ Пикети Томас, *Капитал и идеологија*, превод на Артур Голдхамер, The Belknap Press на Универзитетот Харвард, Кембриџ, Масачусетс Лондон, Англија, 2020 година.

секретар (Антонио Гутереш) имаат голема, значајна и комплементарна улога, заедно со другите канцеларии и тела на ОН. Така, ОН се сметаат за место каде што нациите можат да разговараат за нивните меѓусебни проблеми и да најдат заеднички решенија.⁵⁹ Сепак, претставени се различни ставови кога станува збор за меѓународните организации и нивната улога во поддршката на мирот и стабилноста на државите и нациите. Имено, од главните три теории, двете од нив се во прилог на клучната улога на меѓународните организации за мирот и стабилноста на народите и државите.

Во теориите за меѓународни односи, конкретно во рамките на либерализмот, за разлика од реализмот, тој внесува дополнителни елементи во перспективата, како што е улогата на граѓаните и меѓународните организации.⁶⁰ Оливер Ричмонд го дефинира концептот на либералниот мир како методолошки и објективно ориентиран пристап кон градењето на мирот. Според ова гледиште, либералниот мир се карактеризира со коегзистенција на либерални држави кои се истомисленички, заедно со меѓународни, регионални и локални актери во рамките на западно ориентираното меѓународно општество. Клучните карактеристики на либералниот мир вклучуваат демократско владеење во државите, почитување на човековите права до прифатлив степен, отворени и транспарентни пазари и норма на мултилатерализам, освен во екстремни околности. Перспективата на Ричмонд сугерира дека ова разбирање на либералниот мир служи како модел за напорите за градење мир во конфликтните зони.⁶¹ Сепак, теоријата на конструктивизмот аргументира во полза на меѓународните организации, притоа истакнувајќи ја улогата на меѓународните организации не само во регулирањето на однесувањето на државата, туку и во менувањето на идентитетот и интересите на државите, што го насочува дејствувањето на државите.⁶² Исто така, неолиберализмот тврди дека меѓународните организации промовираат мир и стабилност и наведува дека во услови кога државите повеќе се фокусираат на добивање апсолутна добивка, тогаш соработката и колективната безбедност се производливи. Освен конструктивизмот и

⁵⁹ Преземено од: Официјална веб-страница на ОН: <https://www.un.org/en/our-work/maintain-international-peace-and-security>

⁶⁰ Преземено од: <https://www.e-ir.info/2018/02/18/introducing-liberalism-in-international-relations-theory/>

⁶¹ Оливер П. Ричмонд, *Трансформацијата на мирот*, Лондон, Палгрејв, 2005 година, стр.121.

⁶² Баје. Е., *Теории за улогата на меѓународните организации во одржувањето на мирот и безбедноста*, Универзитетот Бахир Дар, јануари 2014 година.

неолиберализмот, неореализмот или структурните реалисти тврдат дека организациите се производ на државните интереси, па затоа не можат самостојно да функционираат. Според нив, државните интереси се тие кои ја контролираат одлуката дали државите ќе одлучат да соработуваат или да се натпреваруваат. Сè на сè, ОН одиграа значајна улога во решавањето на насилството меѓу и внатре во државите, граничните конфликти, а има случаи кога тоа беше постигнато со дозвола од државите или врз основа на моќта на Советот за безбедност, според Поглавје VII на Повелбата на ОН. Ова, во никој случај, не значи дека ОН ги решава сите прашања, бидејќи недостатокот на посветеност да се обезбеди потребната поддршка и овластувањата за вето го отежнуваат работењето во тешки околности.⁶³ Понатаму, фокусот на развојните студии се сврте кон Третиот свет и конкретно на прашања како што се сиромаштијата, нееднаквоста и растот. Бјорн Хетне идентификуваше различни категории на теорија на развој, вклучувајќи ја европската (православна) теорија којашто ја нагласува репликацијата на европската индустријализација во поранешните колонии и структуралистичката теорија која се занимава со глобалната структура на капитализмот и ја инкорпорира неомарксистичката/зависна парадигма што е усвоено од меѓународните односи.⁶⁴ Неуспехот да се вклучат малцинските заедници во поголемите раководни тела се смета за главен придонесувач за крвкоста на државата, конфликтот и колапсот на глобално ниво. Во случаите кога моќта беше силно централизирана и контролирана од доминантна елита, напорите за реформи во управувањето го нагласија локалното управување и децентрализацијата. Според „Управување во постконфликтни општества: обнова на крвски држави“ (2007) на Дерик В. Бринкерхоф, постојат четири клучни причини кои го поддржуваат овој пристап. Прво, давањето одреден степен на локална автономија може да ја зголеми поддршката за мирот, особено во решавањето на етничките и меѓузаедничките спорови. Второ, со прераспределување на ресурсите и овластувањата подалеку од централната власт, може да се ублажи дел од прекумерната концентрација на моќ. Трето, создавањето на повеќе арени за управување може да ја намали веројатноста една група да доминира сè и да предизвика конфликт. Четврто,

⁶³Исто.

⁶⁴Anna K. Dickson, *Development and International Relations: A Critical Introduction*, 1997, препечатено 2004, (стр. 1957), достапно на: https://books.google.mk/books?hl=en&lr=&id=Y6D9AFM0AnMC&oi=fnd&pg=PA1941&dq=меѓународни+односи++и+развиј&ots=fAynTatf6Y&sig=AapLrVeYoDnC0hD8b4y2Ff_4621&redir_esc=y#v=snippet&q=православен&f=false

зајакнувањето на локалното владеење може да помогне да се спречи ескалација на помали спорови за испорака на услуги и да се покаже дека конфликтите може да се менаџираат. Конечно, воспоставувањето лабораторија за учење за да се подучуваат вештините за политичко и решавање конфликти може да биде корисно.⁶⁵ Во однос на глобалното владеење за одржлив развој постои потреба од разновиден опсег на стратегии во институционалниот дизајн, вклучително и зајакнување на индивидуалните организации, унапредување на законот за одржлив развој, формирање советодавно тело на високо ниво за советување на генералниот секретар, промовирање на концептот на децентрализиран мрежни организации и истражување на можноста за кластерирање режими. Успехот на овие напори во голема мера зависи од поддршката на граѓанското општество. За да се осигурат дека напорите за одржлив развој се однесуваат на примарните грижи на земјите во развој, институциите мора да бидат способни да ги претставуваат различните перспективи на нивните членки, а земјите мора да развијат ефективни домашни политики.⁶⁶

Во контекст на справувањето со нееднаквостите, се издвојува придонесот на Томас Пикети кон Целите за одржлив развој (ЦОР), особено во однос на ЦОР 10 и неговите распространети глобални слаби перформанси. Неодамна, заедно со истакнати светски економисти, политички лидери и експерти за нееднаквост, напишаа отворено писмо до генералниот секретар на ОН и претседателот на Светска банка за вклучување на приходите и богатството на богатите поединци во следењето на нееднаквоста, користејќи ги индексите на Џини и Палма. Тие, исто така, ја истакнаа потребата од годишно следење на трендовите на нееднаквост во сите земји. Со тоа, вистинскиот степен на ескалација на екстремната нееднаквост станува видлив, зајакнувајќи го поттикот за политики против нееднаквоста кои го поддржуваат одржливиот развој на глобално ниво.⁶⁷

⁶⁵Бринкерхоф, *Управување на ДВ во пост-конфликтни општества: Обнова на крехки држави*, Лондон: Роутлеџ, 2007 година (стр.17).

⁶⁶Џојета Гупта, *Управување со глобален одржлив развој: институционални предизвици од теоретска перспектива*, 2002 година.

⁶⁷Соопштение за печат, Повик за акција за спас на SDG10: намалување на нееднаквостите, 18 јули 2023 година, достапно на: https://www.unaids.org/en/resources/presscentre/pressreleaseandstatementarchive/2023/july/20230717_save-SDG10-reduce-inequalities

4. Клучни концепти

Нееднаквост

Нееднаквоста се припишува првенствено на отсуството на еднакви права и можности и е позиционирана во централниот дел на теориите за социјална правда. Многу автори ја разликуваат како економска нееднаквост, која ги опфаќа разликите во приходите, како и пошироките нееднаквости во животниот стандард.⁶⁸ Во поширок контекст, воведени се концепти за хоризонтална и вертикална нееднаквост (Стјуарт, Браун и Лангер – 2007), кои се однесуваат на различни аспекти на нееднаквоста. Вертикалните нееднаквости се однесуваат на разликите меѓу поединците низ различни димензии, додека хоризонталните нееднаквости ги покриваат нееднаквостите меѓу групите или заедниците, вклучувајќи го економскиот, социјалниот, културниот статус и политичката положба.⁶⁹ Со оглед на сложеноста на прашањето, решавањето на јазот помеѓу еднаквоста и нееднаквоста ќе остане предизвик за земјите и регионите, особено во глобализираниот свет со непредвидливи предизвици, кои првенствено потекнуваат од хоризонталните нееднаквости од економска, социјална и политичка природа. Студијата за нееднаквоста во социологијата е категоризирана во три основни традиции: квантитативна, структурна и средна. Квантитативната традиција потекнува од економијата и последователно била адаптирана во рамките на социологијата од страна на школата на Талкот Парсонс. Спротивно на тоа, структурната традиција ги наоѓа своите корени во идеите на Карл Маркс. Додека квантитативната традиција примарно се фокусира на дескриптивна анализа, јадрото на структурната традиција лежи во теоретските рамки. Третата нишка, која се обидува да ја интегрира теоријата со емпириското истражување, може да се проследи наназад до Макс Вебер, но нема

⁶⁸Одделение за развојна стратегија и анализа на политики Одделение за развојни политики и анализи Одделение за економски и социјални прашања, *Концепти на прашања за развој на нееднаквост бр. 1*, октомври 2015 година. Достапно на: https://www.un.org/en/development/desa/policy/wess/wess_dev_issues/dsp_policy_01.pdf

⁶⁹Стјуарт., Ф. (уреди), *Хоризонтални нееднаквости и конфликти*, Поглавје 13: Главни наоди и заклучоци за односот помеѓу хоризонталните нееднаквости и конфликтот, Центар за истражување на нееднаквоста, човековата безбедност и етничката припадност, Одделот за меѓународен развој CRISE, Куќата на кралицата Елизабета, Универзитет во Оксфорд, 2007 година.

кохезивна и хомогена школа на мислата.⁷⁰ Маркс разви два различни пристапа за разбирање на нееднаквоста, кои можат да се категоризираат како економски и социјални, како што е идентификуван од Макс Вебер (1972). Во Комунистичкиот манифест на Маркс и Енгелс (1959), Маркс разграничи различни класи, вклучувајќи ја и капиталистичката класа, работничката класа, ситната буржоазија сместена помеѓу, и lumpen пролетаријатот на најнискиот слој. Меѓутоа, во своето дело „Капитал“ (1963), Маркс ја поедноставил класната структура за да опфати само две класи: капитал и труд. Со текот на времето, толкувањата на идеите на Маркс често ја занемаруваа неговата претходна концептуализација на класата во корист на економската перспектива претставена во „Капитал“, која првенствено се фокусира на економијата и завршува со поимот класа во економски контекст.⁷¹ Економските теории за нееднаквост претежно зазедоа квантитативен пристап, фокусирајќи се на односот помеѓу нееднаквоста и економскиот раст. Адам Смит, на пример, ја прифати нееднаквоста како дадена и го претстави концептот на слободен пазар за стоки и труд, што доведува до растечка поделба на трудот и последователно промовира економски раст. Надоврзувајќи се на идеите на Квеснеј, Смит илустрирал дека додадената вредност во економијата се распределува меѓу три класи: рентииери, капиталисти и работници. Иако неговиот примарен интерес бил економскиот раст, Смит развил и почетна теорија за распределба на доходот, земајќи ги предвид платите, профитот и закупнините. Во следните години, Рикардо покажа дека во економски систем во стабилна состојба, стапката на профит има тенденција да се намалува, а аутпутот се распределува помеѓу кирииите и платите. Пасинети го нагласи дистрибутивниот конфликт помеѓу платите и профитот пред системот да достигне стабилна состојба. Маркс дополнително го прошири овој конфликт во рамките на економската анализа со воведување на концептот на вишок вредност. Според Маркс, профитот зависи од вишокот вредност што капиталистите ја извлекуваат од продуктивната активност на работниците. Во однос на дистрибуцијата на доходот, Виксел покажа дека, под претпоставка на високо специфична производна функција, платите и закупнината имаат тенденција да се усогласат со нивната

⁷⁰Џовани Г., Рехбејн, Б., *Теоретски пристапи кон нееднаквоста во економијата и социологијата. A Preliminary Assessment*, 2014. Достапно на: https://www2.hu-berlin.de/transcience/Vol5_No1_2014_1_15.pdf

⁷¹Boike Rehbein, *Critical theory and social inequality*, 2018. Достапно на: <https://www.scielo.br/j/ts/a/Hy9mRNDfhhkffFhpZ5cGcSC/>

маргинална продуктивност. Во сценарио на перфектно конкурентни пазари, заработката на продуктивните фактори е еднаква на нивната продуктивност, што резултира со нееднаквост на приходите, што е директен резултат на придонесот на секој фактор во генерирањето приход. Оваа перспектива ја префрли анализата од функционална распределба на доход кон распределба на личниот доход. Лукас тврдеше дека економската анализа треба да се фокусира на растот и сиромаштијата наместо на нееднаквоста или распределбата на приходите. Кузнец тврдеше дека нееднаквоста има тенденција да се зголемува во почетните фази на економскиот развој поради индустријализацијата. Постои широк консензус дека нееднаквоста може да го попречи економскиот раст и разбирањето на каналите преку кои нееднаквоста влијае на темпото на економскиот раст. Тој бара да се земат предвид факторите специфични за земјата. Во 2000-тите години, дискусиите првенствено се фокусираа на тоа дали светот стана повеќе или помалку нееднаков. Томас Пикети, француски професор и економист, тврди дека одлуката на Кузнец да примени економска рамка што го поврзува растот со нееднаквоста е поттикната не само од научни фактори, туку и од политички мотивации. Слично на тоа, пристапот на Пикети се чини дека нуди критика на марксистичкиот акцент на историскиот материјализам, сугерирајќи дека тој премногу ги поедноставува работите. Тој тврди дека политичката и идеолошката дискусија е поавтономна.⁷² Додека дискусиите во 2000-тите години првенствено беа насочени кон тоа дали светот стана повеќе или помалку нееднаков, класичната студија на Бранко Милановиќ ги споредува различните системи за мерење и претходните проценки на ова прашање, на крајот решавајќи се на глобална споредба на пондерираната потрошувачка на домаќинствата. Пристапите за разбирање на нееднаквоста се протегаат и надвор од чисто економските перспективи. Голдторп го категоризираше целото население на една нација во седум до единаесет класи, додека теориите за стратификација, следејќи ја Веберовата критика на Маркс, развија сложени модели на социјална структура каде што секоја општествена група зазема посебна позиција. Бурдје покажа дека диспозициите можат да бидат значајни за социјалната структура, слично на економскиот капитал. Мајкл Вестер го прошири пристапот на Бурдје со инкорпорирање на историската

⁷² Пикети Томас, Капитал и идеологија, превод на Артур Голдхамер, The Belknap Press на Универзитетот Харвард, Кембриџ, Масачусетс Лондон, Англија, 2020 година.

димензија, каде што хабитусот станува порелевантен од капиталот. Валерштајн предложи посредничка класа помеѓу капиталот и трудот. Третиот тип на системска теорија, позната како теорија на сложеност, придонесе за нова перспектива за нееднаквоста. Волби предлага да се проучува секој систем од гледна точка на економијата, политиката, граѓанското општество и насилството. Книгата за нееднаквоста на Рафаел Каплински ја истражува глобалната нееднаквост како последица на западниот протекционизам. Џеси Соуза разви теорија за нееднаквост на глобалниот југ, тврдејќи дека разбирањето на општествата на глобалниот југ бара да се земе предвид заднината на колонијализмот и програмите за модернизација.⁷³ Конфликтната теорија на Макс Вебер предлага дека конфликтот произлегува од три примарни извори: економски, социјален и политички. Оваа теорија го става својот акцент на конкуренцијата помеѓу општествените групи наспроти поединците и се обидува да ја објасни и социјалната стабилност и промените како резултат на овој групен конфликт. Според оваа теорија, општествениот поредок се одржува со помош на доминација и моќ наместо преку консензус и усогласеност.⁷⁴

Одржлив развој

Одржливиот развој е теорија која беше формално воведена од Обединетите нации (ОН) на глобално ниво. Тој беше широко прифатен меѓу експертите за развој и мисловните лидери, кои оттогаш вложија напори за понатамошно развивање и промовирање низ целиот свет. Застапувањето на ОН за одржлив развој доведе до негово усвојување од различни земји и организации, што го прави широко признат и влијателен концепт во областа на развојот. Одржливоста се однесува на капацитетот на системот да функционира неодредено во иднина, каде пожелноста на системот останува константна, а ресурсите потребни за човечките системи, другите биолошки видови и екосистемите не се намалуваат во нивната способност да вршат суштински функции. Одржливиот развој вклучува низа акции водени од принципите на

⁷³Џовани Г., Рехбејн, Б., *Теоретски пристапи кон нееднаквоста во економијата и социологијата. A Preliminary Assessment*, 2014. Достапно на: https://www2.hu-berlin.de/transcience/Vol5_No1_2014_1_15.pdf

⁷⁴Шарлот Никерсон, *Теорија на конфликт според Макс Вебер*, прегледано од Саул Меклеод, д-р, 2023 година. Достапно на: <https://simplysociology.com/max-weber-conflict-theory.html>

одржливост. Тоа подразбира редовно прегледување, следење и ревидирање на стратегии, политики, програми и активности во согласност со принципите на одржливост. За да се постигне интегриран и рамномерен одржлив развој, политиките мора да се спроведуваат на четири нивоа: локално, национално, регионално и глобално ниво. Секое ниво игра клучна улога во обезбедувањето приоритет на одржливоста и ефикасно следење.⁷⁵ Целите за одржлив развој (ЦОР), признати и како глобални цели, се универзално усвоени од сите земји членки на Обединетите нации во 2015 година. Овие цели претставуваат сеопфатен повик кон искоренување на сиромаштијата, заштита на планетата и обезбедување универзален мир и просперитет за сите луѓе на планетата до 2030 година.

ЦОР се надоврзуваат на децениската работа на земјите и ОН, вклучувајќи го и Одделот за економски и социјални прашања на ОН. ЦОР признаваат дека искоренувањето на сиромаштијата и другите немаштија треба да оди заедно со стратегии кои го подобруваат здравјето и образованието, ја намалуваат нееднаквоста, го стимулираат економскиот раст и истовремено се справуваат со климатските промени и ги зачувуваат океаните и шумите на планетата. Тие се изградени на децениска работа на земјите и Обединетите нации, вклучувајќи го и Одделот за економски и социјални прашања на ОН (ОН - Оддел за економски и социјални прашања одржлив развој). Дефинирани се 17 цели со листа од 169 цели договорени наспроти напредокот од 232 единствени индикатори. За целта 10 (Намалени нееднаквости), ОН дефинираа 10 цели и 11 индикатори. Целите ги специфицираат целите, а Индикаторите го претставуваат мерењето на кое светот има за цел да го следи напредокот на целите што се постигнати (ЦОР tracker). Томас Пикети се справува со глобалните нееднаквости во приходите и тврди дека овие нееднаквости, кои го обликуваат текот на развојот, се длабоко испреплетени со идеологијата и политиката. Тој се противи на употребата на растот на БДП како единствено мерење за одржлив развој, залагајќи се за поширока перспектива

⁷⁵Шамсалсадат Захеди Д-р., *Теорија за одржлив развој: критична перспектива и интегративен модел*, 2019 година. Достапно на: <https://www.iiste.org/Journals/index.php/JEDS/article/viewFile/50313/51969>

која ги опфаќа не само економските фактори, туку и социјалните и еколошките димензии (индексите Џини и Палма).⁷⁶

Градење мир

Ледерах е препознаен како развивач на теоретската рамка за градење мир, која беше измислена по првичната употреба на терминот од Галтунг. Според Сандоле, градењето мир е динамичен пристап и рамка насочена кон зајакнување на позитивниот мир преку вклучување на различни актери кои извршуваат различни задачи или истовремено или во различни фази. Теоријата за градење мир претпоставува присуство на конфликт кој бара реактивна или проактивна интервенција од трета страна. Гаверц тврди дека градењето на мирот мора да ги инкорпорира и разрешувањето конфликти и социјалната правда како критични елементи, додека Лонгпо сугерира дека теоријата за градење мир се однесува на основните причини за насилан конфликт за да се минимизира нивната веројатност во иднина. Адени и сор. тврдат дека градењето на мирот служи и како теорија и како практична стратегија за решавање и трансформирање на конфликтите, што доведува до значително намалување на социјалната тензија и немири каде и да се усвои и имплементира. Оваа теорија, која ја нагласува комунитарната социјална перспектива, има големо значење за истражувачите и креаторите на политиките во дизајнирањето и спроведувањето на политиките што резултираат со победнички исходи.⁷⁷ Како концепт во рамките на ОН, градењето на мирот стана познато во извештајот на ОН на Бутрос Бутрос-Гали, во 1992 година, преку *Агендата за мир*, каде што градењето на мирот беше дефинирано како акција за зацврстување на мирот и избегнување на рецидив во конфликт. Подоцна во 2000 година, Извештајот Брахими го дефинираше како „активности преземени на далечната страна на конфликтот за повторно да се соберат темелите на мирот и да се обезбедат алатки за градење на тие темели, нешто што е повеќе од само отсуство на војна“.

⁷⁶ Соопштение за печат, Повик за акција за спас на SDG10: намалување на нееднаквостите, 18 јули 2023 година, достапно на: https://www.unaids.org/en/resources/presscentre/pressreleaseandstatementarchive/2023/july/20230717_save-SDG10-reduce-inequalities

⁷⁷ Okechukwu Ndeche, OI Samuel, Клучни теории во студиите за мир и конфликт и нивното влијание врз студијата и практиката. Достапно на: http://nijpcr.nou.edu.ng/wp-content/uploads/2022/09/NIJPCR-VOL-2-NO-2-CHAPTER-TWO_NDECHE-AND-IROYE.pdf

Оттогаш, разбирањето на ОН за градењето мир продолжи да се развива.⁷⁸(Ориентација за градење на мирот на ОН). Политичкиот комитет на генералниот секретар на ОН се согласи за следниов концепт за градење на мирот: „Изградбата на мирот вклучува низа мерки насочени кон намалување на ризикот од запаѓање или повторување на конфликтот преку зајакнување на националните капацитети на сите нивоа за управување со конфликти и да се постават темелите за одржлив мир и развој. Стратегиите за градење мир мора да бидат кохерентни и приспособени на специфичните потреби на засегнатата земја, засновани на националната сопственост и треба да содржат внимателно приоритетен, секвенциониран и затоа релативно тесен збир на активности насочени кон постигнување на горенаведените цели“.⁷⁹ Дејвид Чендлер дава критики за поголем акцент на практично справување со исходот од градењето мир наместо само промовирање на либерално владеење и модели на мир, додека Мајкл Пју на сличен начин критикува за пристапот за промовирање на либералниот мир кој имаше за цел да ги направи земјите зафатени од војна поглобално пазарно-ориентирани. ???Без тешкотии може да се бројат интервенциите за решавање на социјалните и економските проблеми во овие народи, што доведе до зголемување на сиромаштијата и нелегалните економски практики.

Одржлив мир

Агендата 2030 го потврдува фактот дека мирот и развојот се тековни процеси и бараат континуиран напор за кој можат да бидат потребни неколку децении за да се постигнат посакуваните резултати. Покрај агендата за одржлив развој, постои и новиот концепт на ОН за одржување на мирот, кој ја нагласува потребата од посилни врски меѓу трите основни столба на ОН: мир и безбедност, развој и човекови права и хуманитарна акција. Ова го заменува секвенцијалниот пристап кон конфликтот, кој често водел до силиси за превенција, хуманитарна акција, зачувување на мирот, градење мир и развој, и повикува на подобра соработка и споделување на ресурсите во овие различни области

⁷⁸U N *Peacebuilding: An Orientation*, Peacebuilding Support Office September 2010. Достапно на: https://www.un.org/peacebuilding/sites/www.un.org.peacebuilding/files/documents/peacebuilding_orientati_on.pdf

⁷⁹ Вовед во градење мир, достапно на: <http://www.peacebuildinginitiative.org/index34ac.html?pageId=1764#:~:text=In%20May%202007%2C%20the%20UN,at%20all%20levels%20for%20conflict>

на одговор. Развојот на одржливата мировна рамка на ОН беше поттикнат од насилството во различни делови на светот, тековните сложени хуманитарни кризи и ограничените капацитети за спречување, одговор, управување и закрепнување од конфликтот. Одржувањето на мирот е исто така тесно поврзано со принципите на национална сопственост и инклузивност и се поврзува со концептот на позитивен мир. Со поттикнување на заеднички решенија и развој, одржувањето на мирот има за цел да се оддалечи од структурното насилство и кон позитивни мировни резултати (SIPRI, Годишник 2017). Јохан Галтунг, кој го основал списанието за истражување на мирот и имал значително влијание како истражувач на мирот во Институтот за истражување на мирот во Осло (ПРИО), направил разлика помеѓу два вида мировни резултати: „позитивен мир“ и „негативен мир“.⁸⁰ Еден од најголемите предизвици во разбирањето и имплементирањето на одржувањето на мирот е дефинирање на конкретни активности кои ќе придонесат за неговата ефикасност. Концептот за одржување на мирот е проследен со иновативната работа на Јохан Галтунг за „позитивен мир“. Позитивниот мир се постигнува со градење и зајакнување на факторите кои го промовираат мирот, вклучително и оние кои овозможуваат „секојдневен мир“ како што се солидарноста и сочувството меѓу различните етнички групи и системски фактори како што се правичната распределба на ресурсите, добро функционалните институции, толеранцијата за различноста, почитување на правата на другите, безбедност од физичка повреда и пристап до основните потреби како храна и чиста вода за пиење.⁸¹ Кога е во либералните институции, Ролан Париз тврди дека извозот на либерални институции не е брз лек кога општествата не се подготвени за либерализам. Ваквиот извоз не води до „либерален“ мир и стабилност освен ако општествата не добијат поголемо внимание и инклузивност. Понатаму, Оливер Ричмонд објаснува дека „институционалниот мир постои да ги закотви државите во специфичен збир на вредности и заеднички правен контекст преку кој тие се согласуваат како да се однесуваат мултилатерално, а исто така и развојот на меѓународните институции за

⁸⁰ Одржување на мирот и одржливиот развој на опасни места, достапни на:

<https://www.sipri.org/sites/default/files/SIPRIYB17c06.pdf>

⁸¹ Меѓународен мировен институт, Одржување на мирот: Што значи тоа во пракса?, достапно на:

https://www.ipinst.org/wp-content/uploads/2017/04/1704_Sustaining-Peace-final.pdf

стабилизирање на меѓународниот поредок одеше рака под рака со растечкото верување во либералниот демократски мир.⁸²

5. Хипотеза

Водечката хипотеза е: придонесот на УНДП во постигнувањето на ЦОР 10-намалените нееднаквости кон одржливиот развој во Косово и во Северна Македонија на централно и на локално ниво може да ја олеснат мирната трансформација на двете нивоа.

Двете други комплементарни хипотези се:

- УНДП е одличен клучен имплементатор за намалените нееднаквости на централно и локално ниво во земјите од Југоисточна Европа, Косово и Северна Македонија;
- Резултатите од постигнатите ЦОР10 за намалени нееднаквости во одредени земји, се потпираат на централни и локални синхронизирани пристапи со стратегиите на владите на земјите и другите релевантни чинители.

6. Методолошки пристап

Примарни и секундарни извори - проекти и извештаи на УНДП на национално и локално ниво

Создавање можности за работа за сите – главна фаза (проект на УНДП во Северна Македонија)

Овој проект претставува еден од главните столбови на УНДП во Северна Македонија, кој сè уште помага во решавањето на ЦОР1 поврзано многу тесно со ЦОР 10. Имплементиран повеќе од една деценија, проектот има за цел да ја намали невработеноста преку нудење можности за стекнување работно искуство и подобрување на професионалните вештини, истовремено обезбедувајќи услуги за оние кои се изложени на најголем ризик од социјална исклученост (главно ромско население).⁸³ Вистинската фаза, јануари 2019 година со планиран датум на завршување во јануари 2023 година, има буџет од 5.451.310 УСД. Проектот се спроведуваше во

⁸² Ричмонд Оливер П., (2014) Peace: A Very Short Introduction, Оксфорд, Oxford University Press. (стр. 305)

⁸³ Преземено од: <https://www.undp.org/north-macedonia/projects/creating-jobs-all>

повеќе фази и е извор на финансирање на Швајцарската развојна соработка, УНДП и Владата на Македонија. Во однос на ЦОР 10, проектот ги поддржа следните цели: Цел 10.1: До 2030 година, прогресивно постигнување и одржување на растот на доходот на долниот 40 отсто од населението со стапка повисока од националниот просек; 10.2. и 10.3 Да се обезбедат еднакви можности и да се намалат нееднаквостите во исходот, вклучително и со елиминирање на дискриминаторските закони, политики и практики и промовирање на соодветно законодавство, политики и активности во овој поглед. Во однос на неговата релевантност, проектот е од голема важност за суштинските развојни предизвици на Северна Македонија и ги поддржува главните социјални реформи. Проектот беше целосно усогласен со неговата стратешка политика и програмско опкружување и многу ги поддржуваше националните развојни приоритети, SGD, CPD на УНДП и Стратешкиот план.⁸⁴

Разликите меѓу заедниците се решаваат со дизајниран оперативен план во чекори како дел од Услугите на пазарот на трудот и активните мерки за вработување. Пристапот е идентификуван како суштински дел од стратегијата за вработување на земјата во рамките на националната развојна стратегија и националните активни мерки на пазарот на трудот кои имаат за цел да промовираат паметен, одржлив и социјално инклузивен раст за луѓето во Северна Македонија, бидејќи тој беше меѓусебно поврзан со најитните прашања како што се невработеноста. Следствено, целта беше да се намали невработеноста преку охрабрување на создавање мали бизниси/старт-ап кои ќе обезбедат живот преку создавање приход. Имаше неколку групи на корисници кои беа дел од програмата, почнувајќи од деца од предучилишна возраст, стари лица, возрасни и деца со попреченост, како и граѓани од руралните средини, немнозинската заедница (Роми), на кои им беше дозволено да добијат здравствени и образовни услуги. Програмата ги поддржа корисниците да отворат сопствени бизниси и да ги формализираат своите работни места. Програмата имаше највисока стапка на успех, што предизвика голем интерес кај корисниците. Што е најважно, програмата успеа да ја намали националната стапка на невработеност за 3% (2007 – 2012) со висок процент на

⁸⁴Томас Васер независен консултант, *извештај за евалуација, евалуација на проектот СЈОА – главна фаза*, јануари 2019 - ноември 2022 година. Достапно на: <https://erc.undp.org/evaluation/documents/detail/22140>

ангажирање жени во проектните активности и ангажман на долгорочно невработени лица во обезбедувањето услуги за грижа за ранливите крајни корисници (стари лица, предучилишни установи и деца и лица со попреченост во 63 општини).

Следни беа чекорите како дел од оперативниот план:

- Обука за градење капацитети за претприемништво со цел да се развијат деловни вештини,
- Поддршка за развој на бизнис-план за бизнис-идеи,
- Поддршка за регистрација на бизнис за формализирање на активноста,
- Обезбедување на почетни грантови преку отворен повик во форма на опрема и/или потребни материјали,
- Поддршка за коучинг и менторство во текот на целиот процес.

Главен донатор на проектот беше Швајцарската агенција за развој, додека меѓу клучните чинители беа вклучени: Министерството за труд и социјална политика (МТСП), Агенцијата за вработување (АВРМ), ГО Избор, РЕХА Центарот (Центар за работа ориентирана рехабилитација на лица со хендикеп), мрежа на граѓански организации со PwD, НВО кои ја поддржуваат интеграцијата на Ромите: СЕГА Ромска менторска мрежа, НВО кои ја поддржуваат интеграцијата на Ромите: СЕГА Ромска менторска мрежа, Младински граѓански организации и општина Гостивар.⁸⁵

Табелата подолу го има годишниот буџет (УСД) на проектите на УНДП во Северна Македонија кои се занимаваа со ЦОР10, освен другите ЦОР, од 2015 до 2021 година ⁸⁶:

⁸⁵ Исто.

⁸⁶ Податоците се консолидирани и преземени од официјалната веб-страница на УНДП: <https://open.undp.org/>

Табела 2: Проекти на УНДП во Северна Македонија кои се однесуваат на ЦОР10 (2015-2021)/consolidated UNDP dashboard

годи на	Наслов на проектот	Опис	ЦОР	Буџет (УСД)
2015 годи на	Програма за самовработување	Развиени и имплементирани активни мерки на пазарот на труд насочени кон социјално исклучените	1, 10	4.280.625,00
2016 годи на	Создавање можности за работа за сите	Создавање можности за работа за сите - Техничка експертиза и имплементација на активни мерки на пазарот на трудот за поддршка на создавање нови работни места	1, 10, 8	3.957.571,00
	Програма за самовработување	Развиени и имплементирани активни мерки на пазарот на труд насочени кон социјално исклучените	1, 10	1.010.687,00
	Услуги за лица со посебни потреби	Добивање податоци за дизајнирање подобри и поинклузивни социјални услуги за лицата со посебни потреби	10, 3	1.00 часот
2017 годи на	Отворање работни места за сите- II	Создавање можности за работа за сите II - Техничка експертиза и имплементација на активни мерки на пазарот на трудот за поддршка на создавање нови работни места	1, 10, 4, 8	6.177.926,00
	Создавање можности за работа за сите	Создавање можности за работа за сите - Техничка експертиза и имплементација на активни мерки на пазарот на трудот за поддршка на создавање нови работни места	1, 10, 8	695.838,00
	Програма за самовработување	Развиени и имплементирани активни мерки на пазарот на труд насочени кон социјално исклучените	1, 10	227.524,00
	Услуги за лица со посебни потреби	Добивање податоци за дизајнирање подобри и поинклузивни социјални услуги за лицата со посебни потреби	10, 3	84.083,00
2018 годи на	Создавање можности за работа за сите	Создавање можности за работа за сите III - Техничка експертиза и имплементација на активни мерки на пазарот на трудот за поддршка на создавање нови работни места	1, 10, 4, 8	5.411.524,00
	Отворање работни места за сите- II	Создавање можности за работа за сите II - Техничка експертиза и имплементација на активни мерки на пазарот на трудот за поддршка на создавање нови работни места	1, 10, 4, 8	4.300.318,00
	Градење локален модел за деинституционализација	Изградба на локален модел за ДИ во Бања Банско Институција за рехабилитација на лица со посебни потреби	10	20.000,00
	Создавање можности за работа за сите	Создавање можности за работа за сите - Техничка експертиза и имплементација на активни мерки на пазарот на трудот за поддршка на создавање нови работни места	1, 10, 8	8.368,00
	Програма за самовработување	Развиени и имплементирани активни мерки на пазарот на труд насочени кон социјално исклучените	1, 10	3.220,00
	Услуги за лица со посебни потреби	Добивање податоци за дизајнирање подобри и поинклузивни социјални услуги за лицата со посебни потреби	10, 3	507,00
	Создавање можности за работа за сите- IV	Проектот поддржува создавање одржливи старт-ап бизниси, економска реинтеграција на долгорочно невработени и социоекономско вклучување на ранливите луѓе преку услуги засновани во заедницата и градење посилно партнерство со приватниот сектор	10, 4, 8	4.532.800,00
2019 годи на	Создавање можности за работа за сите	Создавање можности за работа за сите III - Техничка експертиза и имплементација на активни мерки на пазарот на трудот за поддршка на создавање нови работни места	1, 10, 4, 8	4.065.951,00
	Студија на патоказ за патот на Северна Македонија во ЕУ	Студијата ќе им помогне на креаторите на политиките, економските агенти и општеството во целина да развијат силна група докази и аналитики за разбирање на влијанието на пристапувањето во ЕУ врз аспирациите на земјата за забрзан, инклузивен и одржлив раст	10, 16, 4	107.601,00
	Отворање работни места за сите- II	Создавање можности за работа за сите II - Техничка експертиза и имплементација на активни мерки на пазарот на трудот за поддршка на создавање нови работни места	1, 10, 4, 8	68.185,00
	Градење локален модел за деинституционализација	Изградба на локален модел за ДИ во Бања Банско Институција за рехабилитација на лица со посебни потреби	10	60.000,00

2020 годи на	Создавање можности за работа за сите- IV	Проектот поддржува создавање одржливи старт-ап бизниси, економска реинтеграција на долгорочно невработени и социо-економско вклучување на ранливите луѓе преку услуги засновани во заедницата и градење посилно партнерство со приватниот сектор	10, 4, 8	5.099.834,00
	Создавање можности за работа за сите	Создавање можности за работа за сите III - Техничка експертиза и имплементација на активни мерки на пазарот на трудот за поддршка на создавање нови работни места	1, 10, 4, 8	2.356.725,00
	Студија на патоказ за патот на Северна Македонија во ЕУ	Студијата ќе им помогне на креаторите на политиките, економските агенти и општеството во целина да развијат силна група докази и аналитики за разбирање на влијанието на пристапувањето во ЕУ врз аспирациите на земјата за забрзан, инклузивен и одржлив раст	10, 16, 4	96.498,00
	Градење локален модел за деинституционализација	Изградба на локален модел за ДИ во Бања Банско Институција за рехабилитација на лица со посебни потреби	10	51.911,00
2021 годи на	Создавање можности за работа за сите- IV	Проектот поддржува создавање одржливи старт-ап бизниси, економска реинтеграција на долгорочно невработени и социо-економско вклучување на ранливите луѓе преку услуги засновани во заедницата и градење посилно партнерство со приватниот сектор	10, 4, 8	2.082.303,00
	Создавање можности за работа за сите	Создавање можности за работа за сите III - Техничка експертиза и имплементација на активни мерки на пазарот на трудот за поддршка на создавање нови работни места	1, 10, 4, 8	1.634.448,00
	Студија на патоказ за патот на Северна Македонија во ЕУ	Студијата ќе им помогне на креаторите на политиките, економските агенти и општеството во целина да развијат силна група докази и аналитики за разбирање на влијанието на пристапувањето во ЕУ врз аспирациите на земјата за забрзан, инклузивен и одржлив раст	10, 16, 4	18.537,00
	Зајакнување и учество на ОПД	Намалување на нееднаквоста и исклученоста за сите лица со попреченост, преку градење капацитети на повеќе засегнати страни; препораки за подобрување на постојното законодавство и политики; и олеснување на придонесот на ОПД во националното планирање и развој	10, 8	-
Крајна сума:				46.352.985,00

Табелата дава информации за проектите имплементирани во Северна Македонија од 2015 до 2021 година со дизајнирани интервенции за справување со ЦОР 10 (Намалени нееднаквости) придружени со други ЦОР, како што се: ЦОР 1 (Без сиромаштија), ЦОР3 (Добро здравје и благосостојба), ЦОР4 (Квалитетно образование), ЦОР8 (пристојна работа и економски раст) и ЦОР16 (Мир, правда и силни институции). Важно е да се истакне дека „Создавање можности за работа за сите“ во фази, е главниот проект што се однесува на ЦОР 10 низ земјата.

Интервенциите имаат за цел да создадат можности за работа, да промовираат самовработување, да обезбедат услуги за лицата со попреченост и да изградат локален модел за деинституционализација. Дополнително, некои проекти беа фокусирани на извлекување податоци за дизајнирање подобри и поинклузивни социјални услуги.

Доделените буџети за реализираните проекти се различни - со највисок буџет во 2017 година од 6.177.926,00 УСД и најнизок буџет во 2015 година (1,00 УСД најверојатно остатокот од трошењето на вкупниот буџет). Проектите со највисок буџет беа проектите Создавање можности за работа за сите-IV во 2019 и 2020 година, со буџет од 5.099.834,00 УСД и 5.411.524,00 УСД, додека најнизок буџет беше проектот Услуги за лица со попреченост во 2016 и 201 година, буџет од 1,00 УСД и 507,00 УСД, според контролната табла.

Интегриран територијален развој – две фази (Проект на УНДП во Косово)

Имајќи ги предвид конкретните предизвици со кои се соочуваат сите, но најмногу од заедниците во руралните области на Косово, УНДП ја олесни подготовката на Територијални пактови за вработување (ТЕП) за одредени општини (Драгаш, Штрпце, Витина), со поддршка на водечката улогата на локалните власти и локалната канцеларија за вработување (преку Локалната акциона група) и мобилизирана поддршка од релевантните централни и локални партнери. Овој пристап ја зајакна локалната координација на активностите со програмите и интервенциите на УНДП и имаше ориентација кон човечки и економски развој, како и обезбеди можности за вработување за сите - што е најважно за оние со нееднаков и ограничен пристап до можности за работа. Тоа беше синергичен пристап со програмата АППТ, финансирана од Австриската агенција за развој, кофинансирана со партнерските општини и УНДП. Пристапот примени „објектив за вработување“ на иницијативите од заедниците, со цел да се стави во фокус генерирање на вработувања. ТЕП беше партнерство на локални актери врз основа на консолидација на интересите изразени од повеќе сили на општинските локални власти, бизнис-здруженија, граѓански организации, професионални тела, финансиски институции, Канцеларии за вработување, центри за стручно образование итн. Овој процес на сите и им даде шанса да ги анализираат и дизајнираат акциите за нивно подобро спроведување како иницијатива на повеќе чинители. Имајќи предвид дека младите и жените беа обесправена група, имаше конкретни интервенции дизајнирани и поддржани од општините и Заводите за вработување за да се олесни транзицијата на ранливите поединци во пристојно вработување преку обезбедување пристап до Активните мерки на пазарот на труд (АППТ). Кога станува збор за евалуација на апликациите од страна на евалуационите

комисии, табелата за профилирање беше прилагодена за поддршка на овие категории од сите заедници во општините и им даде приоритет при процесот на селекција. Довербата на локалните заедници кај локалните власти и кај партнерите во процесот и УНДП е зголемена, а пристапот се користи како пример што треба да се следи. Она што е најважно, се намалија разликите во заедниците и се зголеми процентот на заеднички иницијативи на заедницата во корист на локалните заедници. Заедничкиот интерес за сите групи на заедници поврзани со невработеноста беше адресиран што резултираше со зголемување на генерирањето на приход и отворање нови работни места. Преку овој модел, во координација со партнерите на локално и централно ниво, УНДП овозможи подобра животна средина за сите и го реши најгорливиот проблем за локалните заедници со тоа што придонесе за усогласување на односите меѓу нив.

Табелата за профилирање, што се користи за време на разгледувањето на апликациите од панелите за евалуација, беше дизајнирана да им даде приоритет на членовите на заедницата кои се соочуваат со предизвици со невработеност и на оние кои се изложени на ризик од социјална исклученост (долгорочно невработени, нискоквалификувани или неквалификувани, мнозински заедници, лица со попреченост, жени и млади). Пристапот што го користеа УНДП и локалните засегнати страни, и дизајнот на новите акции на партиципативен начин со локалните чинители, како што се Општинската локална акциона група (ЛАГ), локалните претприемачи и општинските дирекции, беше во корист на локалните потреби и резултираше со отворање на нови работни места за членовите на локалните заедници (Албанци, Срби, Горани, Босанци и Роми). Соодветно на тоа, имаше отворање работни места и генерирање приходи од зелените работни места,⁸⁷ социјалното претприемништво, туризмот и стручните професии. Ангажирањето и зајакнувањето на ранливите групи се смета за витален елемент за здраво општество и економија. Затоа, проектот успешно успеа да допре до овие поединци, работејќи со институциите на централно и на локално ниво за разбирање на потребите на нивните граѓани преку справување со социјалната исклученост и разликите меѓу заедниците - целосно поддржувајќи го процесот на интеграција во општеството. Проектот директно придонесе за Заедничкиот развоен

⁸⁷ зелените работни места се однесува на отворените работни места во земјоделскиот сектор.

план на ОН за Косово 2016-2020, особено Приоритетната област 2: Социјална вклученост (Исход 2.1: Политиките и програмите за образование и вработување овозможуваат поголем пристап до пристојни можности за вработување на младите и жените, и Исход 2.2: Жените во Косово сè повеќе ги уживаат своите економски права).⁸⁸ Освен ЦОР 1, ЦОР 5, ЦОР 8 и ЦОР 16, проектот се однесуваше на ЦОР 10, преку затворање на јазот кај приходите, вештините и можностите меѓу заедниците, особено за застапеноста на жените и мажите и руралните наспроти урбаните.⁸⁹ Пристапот помогна да се зголеми генерирањето приход за заедниците и ја поддржа соработката и закрепнувањето на односите меѓу заедниците. Сепак, иако проектните активности на InTerDev се усогласени со ЦОР 10, тој не беше дел од контролната табла за УНДП Косово, затоа напредокот во оваа област очигледно е во партнерските општини и нивните директни корисници, како и рефлектиран во конечните проектни извештаи.

Табелата подолу ги одразува проектите на УНДП за Косово кои се однесуваат само на ЦОР 10 од 2015 до 2021 година, поделени по годишни буџети.

⁸⁸ УНДП Косово, *Проектни документи, Интегриран територијален развој 2 (InTerDev 2)*, достапно на: <https://info.undp.org/docs/pdc/Documents/KOS/Project%20Document%20INTERDEV2%20.pdf>

⁸⁹ Исто.

Табела 3: Проекти на УНДП во Косово кои се однесуваат на ЦОР10 (2015-2021)/ консолидирана контролна табла на УНДП

година	Наслов на проектот	Опис	ЦОР	Буџет (УСД)
2015 година	/	/	/	/
2016 година	Иницијатива за исчезнати лица на Косово за зголемување на стабилноста	Поддржете ги владите на Косово и Србија за справување со минатото и исчезнатите лица	10,16	-
2017 година	Иницијатива за исчезнати лица на Косово за зголемување на стабилноста	Поддржете ги владите на Косово и Србија за справување со минатото и исчезнатите лица	10,16	188.522,00
2018 година	Дијалог меѓу заедниците преку инклузивно културно наследство	Културното наследство има за цел да изгради доверба меѓу заедниците во Косово, преку подобро прифаќање и почитување меѓу заедниците на културниот идентитет и наследството на сите косовски заедници	10, 11	663.634,00
	Иницијатива за исчезнати лица на Косово за зголемување на стабилноста	Поддржете ги владите на Косово и Србија за справување со минатото и исчезнатите лица	10, 16	136.458,00
	Зајакнување на младите за мирна просперитетна иднина во Косово	Проектот има за цел да обезбеди простор за младите од сите средини во избраните локалитети во Косово да работат заедно за да се справат со заедничките предизвици и да станат поактивни креатори на промени кои ќе ги катализираат напорите за градење мир во Косово	10, 8	-
2019 година	Дијалог меѓу заедниците преку инклузивно културно наследство	Културното наследство има за цел да изгради доверба меѓу заедниците во Косово, преку подобро прифаќање и почитување меѓу заедниците на културниот идентитет и наследството на сите косовски заедници	10, 11	1.398.798,00
	Зајакнување на младите за мирна просперитетна иднина во Косово	Проектот има за цел да обезбеди простор за младите од сите средини во избраните локалитети во Косово да работат заедно за да се справат со заедничките предизвици и да станат поактивни креатори на промени кои ќе ги катализираат напорите за градење мир во Косово	10, 8	708.044,00
	Иницијатива за исчезнати лица на Косово за зголемување на стабилноста	Поддржете ги владите на Косово и Србија за справување со минатото и исчезнатите лица	10, 16	518.935,00
2020 година	Зајакнување на младите за мирна просперитетна иднина во Косово	Проектот има за цел да обезбеди простор за младите од сите средини во избраните локалитети во Косово да работат заедно за да се справат со заедничките предизвици и да станат поактивни креатори на промени кои ќе ги катализираат напорите за градење мир во Косово	10, 8	694.571,00
	Иницијатива за исчезнати лица на Косово за зголемување на стабилноста	Поддржете ги владите на Косово и Србија за справување со минатото и исчезнатите лица	10, 16	550.496,00
	Дијалог меѓу заедниците преку инклузивно културно наследство	Културното наследство има за цел да изгради доверба меѓу заедниците во Косово, преку подобро прифаќање и почитување меѓу заедниците на културниот идентитет и наследството на сите косовски заедници	10, 11	249.993,00
	СН како двигател за дијалог меѓу	Културното наследство може да биде инструмент за подобрување на социјалната вклученост, развивање на	10, 11	10.000,00

	заедниците и социјална кохезија	меѓукултурен дијалог, создавање работни места, зајакнување на заедницата, проширување на можностите за учење, развој на вештини, зајакнување на чувството на безбедност и припадност		
2021 година	СН како двигател за дијалог меѓу заедниците и социјална кохезија	Културното наследство може да биде инструмент за подобрување на социјалната вклученост, развивање на меѓукултурен дијалог, создавање работни места, зајакнување на заедницата, проширување на можностите за учење, развој на вештини, зајакнување на чувството на безбедност и припадност	10, 11	1.021.791,00
	Иницијатива за исчезнати лица на Косово за зголемување на стабилноста	Поддржете ги владите на Косово и Србија за справување со минатото и исчезнатите лица	10, 16	459.795,00
	Зајакнување на младите за мирна просперитетна иднина во Косово	Проектот има за цел да обезбеди простор за младите од сите средини во избраните локалитети во Косово да работат заедно за да се справат со заедничките предизвици и да станат поактивни креатори на промени кои ќе ги катализираат напорите за градење мир во Косово	10, 8	140.290,00
	Младите се развиваат, родовите норми и човечката безбедност во Косово	Развој на младите, родови норми и човечка безбедност во Косово: Поддршка на младите како двигатели на родовата еднаквост, развој и позитивен мир. Мерките предводени од земјата се забрзаа за унапредување на родовата еднаквост и зајакнувањето на жените	10, 5	13.456,00
	Културно наследство Јањево	Зачувувањето на историскиот идентитет за обновување на уникатната архитектура на Јањево / Јањево би помогнало да се оживее интересот и вреднувањето на локалната култура, колективната меморија и историскиот идентитет преку ревитализација на материјалните и нематеријалните имоти на наследството	10	12.00 часот
			Крајна сума	6.754.795,00

Информациите во оваа табела се поврзани со проектите реализирани во Косово помеѓу 2015 и 2021 година, нивната усогласеност со Целите за одржлив развој (СОР) и буџетите во УСД. Генерално, проектите од оваа табела имаа голем вкупен буџет од УСД 6.754.795. ЦОР на кои проектите имаа за цел да се решат беа ЦОР 10, главно поврзани со ЦОР 11, 8, 16 и 5.

Важно е да се нагласи дека нема достапни податоци за 2015 година за кој било проект што се однесува на ЦОР 10 и други ЦОР, но годините потоа до 2021 година поседуваат податоци. Проектот „Иницијатива за исчезнати лица во Косово“ беше спроведен во 2016 и 2017 година за да им помогне на владите на Косово и Србија во решавањето на исчезнатите лица, со ЦОР 10 и 16 како главен фокус. Во 2016 година проектот немаше доделен буџет, но доби 188.522 американски долари во 2017 година.

Во 2018 година имаше три проекти. Првиот проект беше „Дијалог меѓу заедниците преку инклузивно културно наследство“, кој имаше за цел да изгради

доверба меѓу заедниците во Косово преку културното наследство, со фокус на ЦОР од 10 и 11 и буџет од 663.634 американски долари. Вториот проект беше „Иницијатива за исчезнати лица во Косово“, со фокус на ЦОР од 10 и 16 и буџет од 136.458 американски долари. Третиот проект беше „Зајакнување на младите за мирна просперитетна иднина во Косово“, со фокус на ЦОР од 10,8 и без наведен буџет.

Во 2019 година имаше три проекти. Првите два проекта беа исти како оние во 2018 година. Третиот проект беше „Зајакнување на младите за мирна просперитетна иднина во Косово“, со фокус на ЦОР од 10 и 8 и буџет од американски долари 708.044.

Во 2020 година имаше четири проекти. Првиот проект беше ист како во 2018 и 2019 година, со фокус на ЦОР од 10 и 11 и буџет од американски долари 249.993. Вториот проект беше „Културното наследство како двигател за дијалог меѓу заедниците и социјална кохезија“, со фокус на ЦОР од 10 и 11 и буџет од американски долари 10.000. Третиот и четвртиот проект беа исти како оние во 2018 и 2019 година.

Во 2021 година имаше пет проекти. Првиот проект беше ист како во 2020 година. Вториот проект беше „Иницијатива за исчезнати лица во Косово“, со фокус на ЦОР од 10 и 16 и буџет од 459.795 американски долари. Третиот проект беше „Зајакнување на младите за мирна просперитетна иднина во Косово“, со фокус на ЦОР од 10 и 8 и буџет од 140.290 американски долари. Четвртиот проект беше „Младите се развиваат, родовите норми и човечката безбедност во Косово“, со фокус на ЦОР од 10 и 5 и буџет од 13.456 американски долари. Петтиот и последен проект беше „Културно наследство Јањево / Јањево“, со фокус на ЦОР од 10 и буџетски остаток од УСД. 12.

Табела 4. Споредени буџети со придружните ЦОР во двете земји (Извор: сопствен извор)

2015 – 2021	Земја	Поврзани ЦОР, освен ЦОР 10	Буџет во УСД
	Северна Македонија	1,3,4,8,16	46.352.985,00
	Косово	5,8,11, 16	6.754.795,00

Според овие податоци, Северна Македонија има поголем буџет потрошен во споредба со Косово, со вкупно американски долари 46.352.985,00 доделени за

придружните ЦОР, освен ЦОР 10 помеѓу 2015 и 2021 година, додека Косово има буџет од УСД 6.754.795,00 за истиот период со над шест пати помалку. Дополнително, Северна Македонија има ЦОР 10 поврзани со ЦОР 1, 3, 4, 8 и 16, додека Косово ЦОР10 е поврзано со ЦОР 5, 8, 11 и 16. Важно е да се напомене дека поврзаните ЦОР за секоја земја може да варираат во зависност од нивните специфични стратегиски развојни приоритети и потреби.

Извештаи од национално и локално ниво

Северна Македонија го започна својот прв Национален волонтерски извештај во 2020 година, во избувнувањето на пандемијата ковид-19, со мотото „никого да не се остави зад себе“ преку борба против сиромаштијата, нееднаквоста и социјалната исклученост. Извештајот ги истакнува главните достигнувања кон агендата 2030 за земјата со силно нагласување на социјалната вклученост, поддршката на вработувањето, вклучувањето во шемите на пазарот на трудот, родовата еднаквост, заштитата и квалитетното образование за сите. Врз основа на податоците од расположливиот Национален волонтерски извештај на Северна Македонија во 2020 година, беше објавена Гарантираната минимална помош (ГМА) како дел од Законот за социјална заштита, кој ги интегрира категоричните бенефиции во општи парични надоместоци со примена на поедноставени административни процедури за Корисници на ГМА во рамките на семејниот пакет за детски додаток и образовен додаток во основно и средно образование. При споредба на надоместоците во 2019 година, за април и мај 2019 година, тие имаат поголема покриеност на корисници со вкупни исплати зголемени до 63%.⁹⁰ Северна Македонија почна да го подготвува волонтерскиот извештај на ОН во 2020 година, додека Косово сè уште не го достигнало тоа ниво. Извештаите наведени во овој предлог за истражување се оние подготвени од УНКТ, ГИЗ и други организации кои ја испитуваат имплементацијата на ЦОР и напредокот во Косово. Сепак, на двете земји им недостасуваат податоци од локално ниво во извештаите на нивните општини. Треба да се напомене дека напредокот се

⁹⁰ Цели за одржлив развој, Северна Македонија, Доброволен национален извештај, јули 2020 година. Достапно на: https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/26388VNR_2020_Macedonia_Report.pdf

насочува преку напорите на граѓанските организации (ГО) како дел од проектите финансирани од донатори кои се однесуваат на ЦОР.

Во Косово, Системот за управување со општинските перформанси (MPMS) работи како алатка под Министерството за администрација на локалната самоуправа (МЛГА), со цел да се оцени работата на општините во областите на административни услуги, јавни услуги и управување. Алатката користи збир од 119 показатели за успешност кои се прегледуваат годишно од страна на МЛГА за да се процени работата на општините. Сепак, ЦОР 10 не е вклучен во мерењето на другите ЦОР и нивните показатели на локално ниво во Косово (МЛГ – Локална власт во Косово и ЦОР).

Министерството за локална самоуправа во Северна Македонија имаше акционен план за извршување на Програмата за одржлив локален развој и децентрализација 2015-2020 година за временската рамка 2018-2020 година. Планот беше рамка за интегрирање на одржливиот развој во планирањето и управувањето со развојот на локално ниво и мобилизирање, здружување и координирање на сите фактори на национално и локално ниво за теми кои би можеле да придонесат за постигнување на целите за одржлив развој на Обединетите нации (МЛС – 2015 - Програма за одржлив локален развој и децентрализација за 2020 година). И покрај тоа што акцискиот план служи како вредна алатка за планирање, нема достапен извештај за напредокот за оваа временска рамка што ја покажува вклученоста на локалното ниво во постигнувањето на ЦОР.

Споредени општини

Во однос на интервенциите на УНДП, две општини на косовската страна, имено Драгаш и Штрпце, се преземаат за да ги признаат интервенциите за справување со нееднаквостите. Овие општини се примарно лоцирани во оддалечени рурални области и опфаќаат мешани заедници. Слично, во Северна Македонија, за споредба се испитуваат две општини, Гостивар и Велес, со мешани заедници. Сите четири општини припаѓаат на категоријата со средна големина и служат како пример за интервенции на УНДП преку проекти кои се справија со ЦОР 10 и ги подобрија нивните услови за живеење и поттикнаа позитивен мир.

Општина Драгаш

Општина Драгаш е во јужниот регион на Косово. Зафаќа површина од приближно 435 km² и го опфаќа градот Драгаш и 35 села. Според Пописот на населението и домувањето на Косово од 2011 година, вкупното население е 33.997.⁹¹ Се наоѓа приближно 22 километри југозападно од Призрен и дели граница со општина Призрен на север, како и со Албанија на запад и со Северна Македонија, со многу семејства кои работат во странство и се враќаат дома само во текот на летото. Приближно две третини од жителите се косовски Албанци, додека преостанатата една третина ја сочинуваат косовски Горани/Бошњаци.⁹²

Општина Штрпце

Општина Штрпце е во југоисточниот дел на Косово. Зафаќа површина од 247 км² и го опфаќа градот Штрпце и 16 села. Според Пописот на населението и домувањето на Косово од 2011 година, вкупното население е 6.949 (Албанци: 3.757 (54%), 3.148 (45,5%) Срби; други заедници: Роми (24), Бошњаци (2), Ашкали (1), Друго (17) и не е наведено (10) Општината претежно се заснова на земјоделство, главно производство на малини, туризам и мали бизниси.⁹³

Во однос на поддршката на УНДП за општините во Косово, најпрво започна во општина Драгаш со проектот: Одржливо управување со користење на земјиштето и зачувување на биолошката разновидност во општина Драгаш (2010 – 2013), со буџет од 4.037.685 УСД – финансирање од владата на Финска. Поради лошите земјоделски ресурси и географската изолација, Драгаш беше меѓу најнеразвиените региони во Косово. Во економската ситуација доминира висока стапка на невработеност, страдање од губење на населението како резултат на големата емиграција и ограничен пристап до јавен превоз, модерни форми на енергетски услуги, образование, телефонски линии,

⁹¹ ОБСЕ, *Општински профил Драгаш/Драгаш*, 2018. Достапно на: https://www.osce.org/files/f/documents/4/0/13114_1.pdf

⁹² ОБСЕ, *Општински профил Драгаш/Драгаш*, 2006. Достапно на: https://www.ecoi.net/en/file/local/1083040/225_tmpphpYGorBl.pdf

⁹³ ОБСЕ, *Општински профил*, Штрпце, 2018. Достапно на: https://www.osce.org/files/f/documents/1/6/13130_1.pdf

здравствени установи и пазари. Проектот е насочен кон подобрување на животот на граѓаните со следните специфични цели:

- заштита на природните ресурси и биодиверзитетот;
- промоција на локални ресурси и конкурентни предности;
- подигање на капацитетите на земјоделците и производителите да стигнат до пазарите и да го подобрат квалитетот на нивните производи;
- подобрување на енергетската ефикасност и промоција на обновливите извори на енергија;
- подобрување на доброто владеење и родовата еднаквост во општината.

Резултатите од програмата се следните:

- Програмата го разви Планот за развој на општината, вклучувајќи стратегии за населени места, патишта и инфраструктура, шумарство, здравство, образование, биолошка разновидност и заштита на природата, земјоделство, културно наследство и туризам, економски развој, развој на човечки ресурси, вода и отпадни води, управување со отпад и енергија;
- Го заврши Атласот за одржлив развој за националниот парк Шар (ресурси за мапирање, шумарство, биодиверзитет, потенцијал за туризам);
- Развиен план за управување со Националниот парк Шар; и
- Создадени можности за вработување и поддршка за локалните мали и средни претпријатија во Драгаш (преку обука за Екопрофит, рециклирање бизнис можности), акција за поддршка во градењето на нивните вештини и обезбедување вработување на 10 жени од Драгаш во фабриката за чевли преку Регионалната агенција за развој Југ.

Понатаму, финансираната Австриска агенција за развој и трети страни (МЛСР и партнерските општини), Интегриран територијален развој (InTerDev), беше шестгодишен проект имплементиран во две фази од страна на УНДП во Косово во текот на годините 2014 до 2020 година, кој најпрво беше проширен на две општини (Драгаш и Штрпце), а подоцна во текот на втората фаза ја вклучија третата општина Витина/ Витина, но со помала поддршка од овие две. Проектот кој се спроведува во синергија со проектот АППТ (Проект за активен пазар на труд) со вклучување на АППТ (Активни мерки на пазарот на трудот), е пример за решавање на многу ЦОР во портфолиото за одржлив развој. Тој директно придонесе за Заедничкиот развоен план на ОН за Косово

2016-2020 година, особено за нејзината приоритетна област 2: Социјалната вклученост и нејзините придружни резултати Исход 2.1: Политиките и програмите за образование и вработување овозможуваат поголем пристап до пристојни можности за вработување на младите и жените, и Исход 2.2: Жените во Косово сè повеќе ги уживаат своите економски права.⁹⁴ Општата цел на проектот беше да се подобри инклузивното и одржливо генерирање приход и отворање работни места за жените и мажите во партнерските општини. „Проектот директно промовираше и придонесе за, конкретно: ЦОР 1: Да се стави крај на сиромаштијата во сите нејзини форми насекаде - преку генерирање приход и социоекономско зајакнување на жените и мажите во ризик од социјална и економска исклученост.

ЦОР 5: Постигнување на родова еднаквост и зајакнување на сите жени и девојки - преку конкретни мерки за зајакнување на жените преку развој на вештини, пристап до можности за вработување и зајакнато учество во јавните процеси. ЦОР 8: Промовирајте инклузивен и одржлив економски раст, вработување и пристојна работа за сите - клучен елемент на проектот, создавајќи пристоен и насочен развој на вештини, вработување и можности за подобрување на продуктивноста.

ЦОР 9: Изградете отпорна инфраструктура, промовирајте одржлива индустријализација и поттикнувајте иновации - преку зајакнување на пристапот на малите земјоделци и микро и малите претпријатија до синџирите на вредност и пазарите во областа и пошироко, и обезбедување пристап до финансиски грантови, како и основа за пристап до кредити или земјоделски субвенции во Косово.

ЦОР 10: Намалување на нееднаквоста во и меѓу земјите - преку затворање на јазот во приходите, како и празнините во вештините и можностите меѓу општинските заедници, особено во однос на застапеноста на жените и мажите и руралните наспроти урбаните заедници.

ЦОР 12: Обезбедете одржливи модели на потрошувачка и производство - преку поттикнување одржливо управување и ефикасно користење на природните ресурси во партнерските области, одржливо земјоделство и други методи на производство.

⁹⁴Интегриран територијален развој 2 Project_Project Document, достапен на: https://www.ks.undp.org/content/kosovo/en/home/operations/projects/poverty_reduction/integrated-territorial-development-2--interdev-2-.html

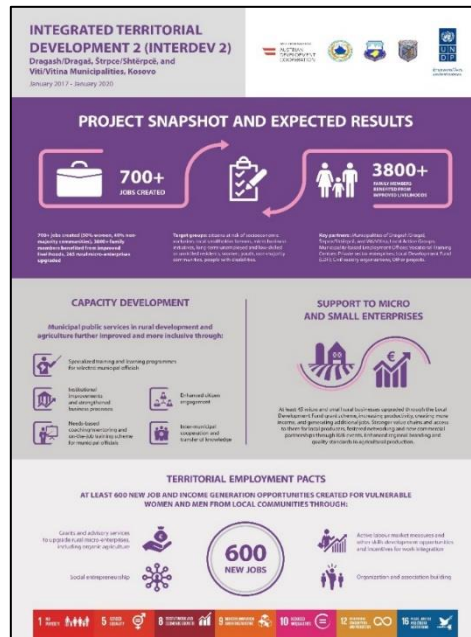
ЦОР 16: Промовирајте праведни, мирни и инклузивни општества - преку подобрена испорака на јавни услуги и рационализирање на партиципативните пристапи на локалните власти *vis-à-vis* локалното население, граѓанското општество или приватниот сектор, како и меѓуетнички дијалог и мирна кохабитација за на локално ниво⁹⁵.

Следниве се очекуваните резултати од проектот: 1) Општинските службеници имаат зголемени капацитети во обезбедувањето услуги во руралниот развој; 2) Поддржани се локални микро и мали претпријатија и земјоделци за надградба на нивните бизниси; и 3) На општинско ниво функционираат пристапи одоздола-нагоре и усогласување на локално ниво за создавање вработувања во форма на територијални пактови за вработување.⁹⁶ До крајот на животниот век на проектот до јануари 2020 година, од директната поддршка од проектот, капацитетите на општинските службеници во партнерските општини значително се подобрија, што се покажа со зголемување на проактивноста и преземањето иницијатива, во областите на кои се препознаваат важноста пристапи и потребата од дијалог, посилно разбирање за потребите на заедниците (Албанци, Срби, Горани, Бошњаци и Роми, Ашкали и Египќани), и нивната улога во нивното решавање и подобро разбирање на административните процеси.

⁹⁵Исто.

⁹⁶УНДП Косово, *конечен извештај за евалуација*, проект за интегриран територијален развој – InTerDev 2, достапно на: <https://erc.undp.org/evaluation/evaluations/detail/12362>

Слика 7. Снимка од проектот InTerDev со очекувани резултати⁹⁷

Територијални пактови за вработување (ТЕР/ ТПВ) – кои се дизајнирани врз основа на територијална ревизија и во тесна координација со релевантните засегнати страни и локални акциони групи, кои се покажаа како важна програмска алатка за придонес кон културна промена во однос на планирањето, испораката на услуги и учеството пристапи и најважно беа акцелератори на отворање работни места и генерирање приходи. Правичните и родово сензитивните шеми за грантови на малите земјоделци – го зголемија бројот на жени директни корисници и придонесоа за проширување на економската активност на локалните микро и мали бизниси. Меѓуопштинската соработка на партнерските општини (Драгаш, Штрпце и Витина), преку општинските локални акциони групи (ЛАГ) - активно придонесе за подобрување на обезбедувањето општински јавни услуги во руралниот развој преку споделување искуства и примена на различни заеднички иницијативи.⁹⁸

Како резултат на првата фаза од интервенциите на проектот, имаше 57 микро и мали рурални бизниси во Драгаш и Штрпце надградени преку грант шемата на Фондот за локален развој (35 во Штрпце и 22 во Драгаш); вкупниот износ за грантови достигна

⁹⁷ Преземено од:
https://www.ks.undp.org/content/kosovo/en/home/operations/projects/poverty_reduction/integrated-territorial-development-2--interdev-2-.html

⁹⁸ Исто.

99% од наменетите средства за оваа намена, зголемување на продуктивноста, создавање повеќе приходи и генерирање дополнителни работни места. Понатаму, беа отворени над 750 работни места главно во земјоделството, 2600+ членови на семејствата имаа корист од подобрените средства за живот и 325 рурални микропретпријатија беа надградени, поддржувајќи и зголемувајќи го генерирањето на семејниот приход.⁹⁹

Во текот на втората фаза, проектот создаде над 700 работни места (50% жени, 40% мнозински заедници), како и надградени околу 265 рурални микропретпријатија.¹⁰⁰ Активностите на проектот беа поддржани во затворање на јазот во приходите, покрај разликите во вештините и можностите во различни категории на општество (т.е. без оглед на возраста, полот, попреченоста, расата, етничката припадност, потеклото, религијата или економскиот или друг статус во една земја), живеење во рурални и 'para-urban' средини. Во комбинација со мерките за АППТ, со соработка од ЛАГ и Канцелариите за вработување преку СОО (Обука за стручно образование) и обука за работа, на локалните заедници/ранливите групи од различна возраст, религија, мнозинство или/и малцински групи, им беа обезбедени вештини и подобро позиционирање во пазарот на трудот. Акцијата директно придонесе за постигнување ЦОР 10 меѓу другите ЦОР (ЦОР 1, ЦОР 5, ЦОР 8 и ЦОР 16). Според финалната евалуација на проектот од првата фаза, висок поврат на инвестицијата беше во Штрпце преку територијалниот пакт за вработување само во 2016 година, до 376.000,00 евра беа остварени приходи преку одгледување малини поддржани од проектот.¹⁰¹

Општина Гостивар

Гостивар е општина во Северна Македонија, сместена во Полошкиот регион, со население од 59.770 жители, а со површина од 513,4 km² /според пописот од 2021

⁹⁹ Брошура InTerDev Results 2014-2017, достапна на: <https://www.undp.org/kosovo/publications/interdev-results-2014-2017-booklet>

¹⁰⁰ Инфографик на проектот, достапен на:

https://www.ks.undp.org/content/kosovo/en/home/operations/projects/poverty_reduction/integrated-territorial-development-2--interdev-2-.html

¹⁰¹ Брошура InTerDev Results 2014-2017, достапна на: <https://www.undp.org/kosovo/publications/interdev-results-2014-2017-booklet>

година. Претежно е населено со Албанци (33.076), Македонци (12.807), Турци (7.597), Роми (2.237), други (644) и (3.409) лица за кои податоците се преземени од административни извори).¹⁰² Градот се наоѓа на над 500 метри надморска височина, преку реката Вардар, на запад од Северна Македонија, опкружен со Шар Планина и Сува Планина.¹⁰³

Како град со мешани заедници, Гостивар одигра важна улога во воспоставувањето на механизмите за одржливи работни места. Проектот „Создавање можности за работа за сите“ е еден од проектите што им помогна на неговите мешани заедници да се интегрираат и да ги изградат своите вештини за работа во нивните живеалишта. Општината беше вклучена во проектот преку нејзината поддршка на Икан центар, како и развој на други социјални услуги (Центар за аутизам) и посветеност на ЈПП преку кујна која беше формирана во мултифункционалниот тренинг центар за лица со попреченост.¹⁰⁴

Општина Велес

Велес е општина која се наоѓа во централниот дел на државата, по средишниот тек на реката Вардар. Лежи на главниот пат на Балканскиот Полуостров по Моравско-вардарската долина. Велес има многу поволна географска положба бидејќи е крстопат на меѓународни патни и железнички линии и еден од главните транзитни центри во Северна Македонија. Велес е шести град по број на жители во Македонија со вкупно население од 48.463 жители.¹⁰⁵ Според последниот попис од 2021 година, населението во Велес е мешано, со мнозинство Македонци (36.825) Албанци (2.736), Турци (1.037), Роми (507), Срби (267), Бошњаци (1.825), Власи (270) и друга група (271).¹⁰⁶

¹⁰² Преземено од:

https://www.citypopulation.de/en/northmacedonia/poloski/polo%C5%A1ki/403318_gostivar/

¹⁰³ Преземено од: <https://gostivari.gov.mk/pozita-gjeografike/>

¹⁰⁴ Томас Васер, *Извештај за евалуација, Евалуација на проектот СЈОА – Главна фаза јануари 2019 - ноември 2022 година* Проект имплементиран од УНДП Северна Македонија, јануари 2023 година.

Достапно на: [file:///C:/Users/vlora.elshani/Downloads/MKD_CJOA %20Evaluation%20Report_Final%20\(3\).pdf](file:///C:/Users/vlora.elshani/Downloads/MKD_CJOA%20Evaluation%20Report_Final%20(3).pdf)

¹⁰⁵ Преземено од: https://macedonia-timeless.com/chi/cities_and_regions/cities/veles/

¹⁰⁶ Население, преземено од:

https://www.citypopulation.de/en/northmacedonia/admin/wardarski/809_veles/

Во рамките на проектот „Креирај работни можности за сите“, градот Велес е ангажиран преку Здружение на лица со церебрална парализа и други инвалиди. Моделот на здружението понуди силна перспектива за одржливост на работа, особено за жените кои се вработени во центарот и нудат услуги за лицата со попреченост. Оваа форма на поддршка го покажа значителниот потенцијал за стареењето на населението, кое често се соочува со ограничени можности за вработување, како и нудење ветувачка помош за поединци кои се потпираат на овие услуги во нивниот секојдневен живот.

Примарната цел на главната фаза од проектот „Креирај работни можности за сите“ беше да се подобрат можностите за вработување и да се подобрат условите за живот на невработените лица, особено на оние кои припаѓаат на ранливите групи. Оваа иницијатива служеше како придонес кон тековната програма на УНДП наречена „Создавање работни можности за сите“, која доби средства од Владата (Министерството за труд и социјална политика) и УНДП. Програмата имаше за цел да се справи со невработеноста преку помагање на институциите во спроведувањето на активните мерки на пазарот на труд (АППТ). Програмата на УНДП „Создавање работни можности за сите“ првенствено се концентрираше на генерирање можности за вработување за целокупното невработено население во Северна Македонија. Имаше неколку клучни области на интервенција, како што се самовработување, поддршка за малите и средните претпријатија за поттикнување на растот и создавањето работни места, проекти во заедницата итн. како млади, Роми и лица со попреченост.¹⁰⁷

Проектот имаше за цел да ги постигне своите цели со реализација на следните резултати:

- Подобро користење на пазарните мерки од страна на младите поединци, членовите на ромската заедница и лицата со попреченост, што доведува до подобри резултати за овие групи;
- Зголемени можности за вработување на членовите на ранливите групи преку ангажман на разновидна работна сила, вклучувајќи го приватниот сектор и социјалните претпријатија; и

¹⁰⁷Исто.

- Развој и имплементација на политики и услуги од страна на релевантните институции за да се олесни пристапот до пазарот на труд за поединци од ранливите групи.

Како дел од соработката со УНДП и приватниот сектор во рамките на проектот „Создавање работни можности за сите“, општина Гостивар формираше професионална кујна за здрава храна и Центар за обука на различни инвалидизирани лица. Проектот Подготовка на печива (ППП) опфаќа неколку обуки од областа на угостителството, кујна за производство на храна и локации за здрава храна во основните и средните училишта од Гостивар. Првата обука е „Подготовка на печива“, која е финансирана од УНДП, посветена на лица со основно образование и лица со посебни потреби кои сакаат да се обучуваат. Обуката опфаќа 280 часа во кои кандидатите ќе можат да се запознаат со производството на слатки, додека на крајот од обуката ќе се издаваат сертификати издадени од Центарот за образование на возрасни и Министерството за образование и наука.¹⁰⁸ Покрај ова, УИЕ (Универзитет на Југоисточна Европа) во Тетово е ангажиран во проектот како супервизор на Младинскиот центар „Икан“. Центарот е поддржан од проектот и обезбедува низа образовни програми, развој на мали бизниси, стажирање и поддршка за вклучување на трудот, како и вмрежување на младите со актери од приватниот сектор и други локални актери. Акцијата им помогна на младите да се поврзат со понудувачите на работна сила и имаше добро позитивно влијание за намалување на миграцијата на младите.¹⁰⁹ Проектот помогна да се решат најгорливите прашања на локалните заедници специфични за младите, Ромите и лицата со попреченост, преку нивно интегрирање во секторот на пазарот на трудот. Моделите кои се користат во проектот се сметаат за иновативни, а обезбедуваат долгорочна перспектива за вработување; затоа, предложено е проширување на други географски области во рамките на препораките, со оглед на добриот поврат на инвестицијата.¹¹⁰

¹⁰⁸ Преземено од: <https://gostivari.gov.mk/2023/05/formohet-qendra-per-trajnimin-e-personave-me-aftesindryshe/>

¹⁰⁹ Томас Васер, *Извештај за евалуација, Евалуација на проектот СЈОА – Главна фаза јануари 2019 - ноември 2022 година* Проект имплементиран од УНДП Северна Македонија, јануари 2023 година. Достапно на: file:///C:/Users/vlora.elshani/Downloads/MKD_CJOA %20Evaluation%20Report_Final%20(3).pdf

¹¹⁰ Исто.

Адресирани нееднаквости преку усогласени програми

Првото вообичаено прашање во овој дел би било: *Дали нееднаквоста го раѓа конфликтот?* Пребарувајќи за врските помеѓу нееднаквоста и конфликтот, разбираме дека оваа врска е меѓу најстарите грижи во минатите студии поврзани со политичката економија (Кристофер Крамер, 2005). Барем од Аристотел, политичките теоретичари предложија дека политичкото незадоволство и неговите последици - протестот, нестабилноста и насилството - не зависат само од апсолутното ниво на економско богатство, туку и од неговата распределба, или со други зборови, нееднаквоста меѓу богатите и сиромашните.¹¹¹ Како меѓусебно поврзана, нестабилноста како последица на неурамнотежена распределба на економското богатство, стимулирање на општествените реакции во форма на протест, бунт и други форми на отпор, често ескалира во насилен конфликт.

Во економската литература, нееднаквоста често се „разградува“ на компонента „меѓу групата“ и „во рамките на групата“.¹¹² Овие концепти се покажаа како важни за поврзување на нееднаквоста со конфликтот. Нееднаквоста може да поттикне незадоволство што предизвикува конфликт, прецизната природа на причинско-последичните врски не е сосема очигледна. Има сиромашни општества кои се неверојатно мирни и побогати општества кои се заглавени во насилство. Контра-примерите на Северна Ирска или на Балканот се корисен противотров на ставот дека високите приходи нужно се пречка за конфликти. Згора на тоа, во земјите не се чини дека побогатите области се помалку имуни од ниското интензивно комунално насилство.¹¹³ Косово и Северна Македонија се земји во кои конфликтот „меѓу групата“ и „во групата“ беше присутен поради хоризонталните и вертикалните нееднаквости меѓу заедниците подолг период.

Второто вообичаено прашање би било: *Како УНДП придонесува за намалување на нееднаквостите во Косово и Северна Македонија?* Со своето присуство во повеќе

¹¹¹Ø., Гудрун, *Нееднаквост и политички конфликт*, Светски извештај за општествени науки, УНЕСКО и ISSC, Париз, 2016 година, стр.126.

¹¹² R., Kanbur, *Poverty and Conflict: The Inequality Link*, *Coping with Crisis Working Paper Series*, International Peace Academy June 2007, стр.2.

¹¹³Исто. стр.3.

од 170 земји и докажаната способност да ги координира и поддржува напорите кои се однесуваат на нееднаквоста, исклученоста и заштитата на виталните екосистеми, УНДП како Агенција на ОН го олеснува процесот на транзиција од нестабилност кон стабилна, просперитетна и мирна ситуација. Присуството на нееднаквост во аспект на економскиот развој и човековиот развој/инвестиции (во и меѓу Косово и Северна Македонија), ги предвидуваат интегративните процеси во структурите на ЕУ. Иако и двете земји потекнуваат од поранешна Југославија, ескалацијата на кршењето до геноцид и војна на Косово, прогласувањето независност кон крајот на 2008 година и процесот на помирување меѓу нејзините заедници, го продолжија процесот на развој; во случајот со Северна Македонија, како една од државите наследнички на Југославија, од која прогласи независност во 1991 година без војна, иако ССА/SAA беше потпишана во 2004 година, дискусијата за проширување не можеше да започне додека по барање на Грција, не се промени името на земјата во „Република Северна Македонија“, што стапи на сила во 2019 година.¹¹⁴

Потекнувајќи од две варијабилни реалности, интегрираните пристапи на УНДП со релевантно засегнатите страни ги преточуваат националните развојни приоритети во заедничката агенда на ОН 2030 година, додека процесот на пристапување во ЕУ го забрзува постигнувањето на целите на ОН и придонесува кон Целите за одржлив развој (ЦОР). За да се запознае нивото на еднакво исплатениот буџет на програмата/проектите на УНДП во Косово и во Северна Македонија, кои ги задоволуваат потребите на жителите во насока на постигнување на агендата 2030 година, информациите од релевантно спроведените програми/проекти во соработка со локалните власти во двете земји се консолидирани.

Врз основа на овие дискусии, водечката хипотеза: Придонесот на УНДП во постигнувањето на ЦОР 10 ги намали нееднаквостите кон одржливиот развој во Косово и Северна Македонија на централно и локално ниво може да ја олесни мирната

¹¹⁴Конеска., Ц, *Спорот за името Македонија: Неколку двигатели и спојлери на успехот*, 2019. Достапно на: <https://www.jstor.org/stable/26776073>

трансформација на централно и на локално ниво; може да се претстави, додека втората поврзана хипотеза ќе ја надолжни.

Преку својот програмски пристап кон одржлив развој, демократско владеење и градење мир и животна средина, отпорност на климата и катастрофи, УНДП работи на намалување на изворите на нееднаквост и потенцијал за конфликт насекаде каде што се присутни. Појавата на нееднаквост во аспект на економскиот развој и човековиот развој/инвестиции во соседните земји Косово и Северна Македонија, исто така, влијаат на перспективата за пристапување во ЕУ. Со оглед на нејзината непристрасност на глобално ниво како агенција на ОН, секогаш кога сака да направи брзи промени и значаен напредок за земјите, УНДП се смета за гарантиран силен олеснувач на партнерството со локалните чинители од донаторите. Со мотото да не се остави никој зад себе, нејзиниот пристап преку долготрајни промени успешно ги преточува националните развојни приоритети кон достигнување на агендата 2030 за Косово и Северна Македонија.

Овие две соседни земји се примери за тоа како УНДП го преточи своето влијание во опипливи резултати во партнерство со националните и локалните чинители и изгради доверба како посветени партнери во одржливиот развој. Програмските пристапи на УНДП се инклузивни, кохерентни и одговараат на потребите на жителите, следствено, значително придонесуваат за процесот на пристапување во ЕУ и за решавање на ЦОР за државите. Иако агендата 2030 е повик за државите подеднакво, напредокот во овој курс е различен од земја до земја со оглед на нивните развојни околности и истото важи и во случајот на двата примери на држави елаборирани како подолу.

Програмата на УНДП и пристапот на ЦОР на ниво на земја

Пристапот на Косово кон ЦОР

Во Косово, Националната стратегија за развој (НРС) 2016 – 2021 година, објавена во 2016 година, е водечки документ кој го дефинира развојниот пат за земјата за пет

години.¹¹⁵ Додека стратегијата на земјата беше оценета дека целосно го запоставува здравствениот сектор и се занимава до одреден степен со правосудниот сектор (ИНДЕП, 2019 година), исто така беше забележано дека нема елаборација на агендата 2030 која вети дека ќе ја спроведе како земја, на овој начин игнорирајќи ја важноста на Целите за одржлив развој (ЦОР). И покрај тоа што Косово не е членка на Обединетите нации (ОН) ниту членка на Европската Унија, остварувањето на агендата 2030 година ќе ѝ помогне на земјата да се интегрира во двата система. Во октомври 2018 година, Собранието на Косово формираше Совет за одржлив развој составен од пратениците кои го водат овој процес. Во моментот, земјата е во критична фаза на економски развој, се бори да ја намали невработеноста, да создаде еднакви можности за сите како и ефикасно користење на ресурсите.¹¹⁶ Во сето ова, улогата на Групацијата на Светска банка (ГББ) е пионерска улога, која го води системот на ООН во достигнувањето на ЦОР бидејќи целите се усогласени со целите на ГБГ. Во земјите членки, WBG (Групата на Светска банка) работи на реализација на Агендата 2030 преку три клучни области на финансии, податоци и имплементација; важно за олеснување на земјите да ги постигнат ЦОР. Нејзините цели се усогласуваат со ЦОР, особено сиромаштијата и нееднаквоста поврзани со целите на ЦОР. Улогата на СБ останува клучна бидејќи обезбедува можности за финансирање на економскиот и социјалниот одржлив развој, додека улогата на Извештајот за човековиот развој ги артикулира целите и подобрувањето на благосостојбата на луѓето преку обезбедување на правична, одржлива и стабилна планета.¹¹⁷ Сè на сè, ЦОР 10 за намалените нееднаквости останува најкомплексна цел, исто така и за Косово и додека другите земји на СБ известуваат на волонтерска основа за исполнување на ЦОР, Косово сè уште нема функционален систем што би можел да ја забрза имплементацијата и значајната координација меѓу релевантните актери.

¹¹⁵ Република Косово, *Национална стратегија за развој 2016 – 2021 година* (НСП). Достапно на: http://www.kryeministri-ks.net/repository/docs/National_Development_Strategy_2016-2021_ENG.pdf

¹¹⁶ Хермонда Калудра, Ејупи Бурим., *Косово и Агенда 2030: Од политичка реторика до конкретни акции*, Институт за развојна политика (ИНДЕП), поддржан од Фондот на браќата Рокфелер, јули 2019 година (страница 4).

¹¹⁷ Ibid (страница 5)

Усогласување на програмата на УНДП на земјата и исходните области на интервенција во Косово

По конфликтот во 1999 година и продолженото дефинирање на статусот, Косово постигна независност во тесна координација со меѓународната заедница до 17 февруари 2008 година. Привремената влада ја започна независноста со стагнација и многу лоша економија, висока стапка на невработеност и тензии меѓу заедниците.

Ангажманот на Обединетите нации (ОН) во Косово останува под Резолуцијата 1244 (1999) на Советот за безбедност на ОН. Потоа, пристапот на Косово е ограничен во глобалните платформи за развој на ОН, фондовите за доверба и меѓународните конвенции за известување за постигнатиот развој и стандардите за човекови права. Главните приоритети на Косово е членството во Европската Унија (ЕУ) и во моментов се смета за потенцијален кандидат (5 земји на ЕУ сè уште не ја признале неговата независност). Програмата на УНДП за Косово е додаток во програмскиот документ на земјата за Србија (2016-2020). Во рамките на Косовскиот тим на Обединетите нации (УНКТ), УНДП во Косово игра клучна улога и има широк спектар на проекти спроведени во рамките на КПД 2016-2020 година со индикативниот буџет кој изнесува 46,7 милиони американски долари кои се однесуваат на три области на исходот: i) Добро владеење и владеење на правото/32,5%, ii) инклузивен и одржлив раст/ 44,4% и iii) Отпорност и еколошка одржливост/ 23,1%, вклучувајќи ги усогласените резултати од Стратешкиот план на УНДП (2014 – 2017) со МРЦ, ЦОР и други меѓународно договорени развојни цели.¹¹⁸ Бидејќи теоријата на промени се заснова на две претпоставки: i) Косово има статус со среден приход и е попречено од сиромаштија, корупција и дискриминација, и ii) населението на Косово се стреми не само кон подобро образование и системи за вработување, туку и за посилна социјална кохезија, програмата на земјата ги има овие трансформативни елементи потребни за производство на промени: i) длабока промена во институционалната одговорност на Косово и промоција на еднакви можности за сите Косовци, и ii) меѓусекторска соработка низ Косово за да се забрза вклучувањето на

¹¹⁸Независна канцеларија за евалуација, *независна евалуација на програмата на УНДП за Косово*, јули 2020 година (страница 8).

најранливите луѓето во косовското општество преку поврзување на властите со заедниците и заедниците со нивниот сопствен развој.

Забележано е дека УНДП успешно спроведе ефективни интервенции од кои корист имаат владините институции и придонесуваат за подобрување на животниот стандард за своите граѓани, особено во областите кои имаат корист од долгорочното вклучување. Ја зајакна стратешката, правната и институционалната антикорупциска рамка, безбедноста и безбедноста, политиката за вработување (иако со слаб капацитет на Канцелариите за вработување), презеде инклузивен пристап за спроведување активности за намалување на ризикот од катастрофи и постигна добри резултати во вклучувањето на родовата еднаквост во дизајнирањето и спроведувањето на програмата, придонесувајќи за подобрување на родовата еднаквост и зајакнувањето¹¹⁹ на жените. Како што се намалуваат можностите за мобилизација на ресурси од меѓународните донатори, мора да се истакне дека УНДП сè повеќе се свртува кон институциите на централно ниво на Косово за да ја финансираат својата програма, што претставува 30% од топ-10 донатори во текот на 2016-2018 година. Во КЗД 2016-2020 година, УНДП бараше поинтегрирана имплементација на програмата заедно со интервенции на општинско ниво вклучувајќи ги плановите за интегритет за антикорупција, испорака на услуги за унапредување на бизнисот, работни места преку ангажман на општинската администрација, услуги за вработување, стручна обука и граѓански организации, вежби во заедницата за намалување на ризикот од катастрофи и пристап до правда за руралните заедници и маргинализираните групи.¹²⁰ Важно е да се напомене дека соработката со ЕУ е ограничена со само четири имплементирани проекти финансирани од ЕУ, но се предвидува дека таквото партнерство само ќе се зголеми на значење додека продолжува европската интеграција и бидејќи билатералните донатори продолжуваат да ја намалуваат својата помош во регионот. За

¹¹⁹ Бриф за евалуација: Косово, Независна канцеларија за евалуација, јули 2020 година.

¹²⁰ Независна канцеларија за евалуација, *Независна евалуација на програмата на УНДП за Косово*, јули 2020 година (страница 11).

разлика од ова, Регионалната програма за локална демократија во Западен Балкан (ReLOaD)¹²¹ е регионален проект кој се спроведува и во СББ, сметајќи го и Косово.¹²²

Факт: Добро владеење и владеење на правото

Програмата се фокусира на зајакнување на клучните институции кои се одговорни да обезбедат функционална демократија и мир на Косово, зајакнување на институционалните капацитети во креирањето политики и спроведувањето за да се обезбеди мир и стабилност за своите граѓани и отворајќи го патот за Косово да ги исполни условите за интеграција во ЕУ. Антикорупциската поддршка се остварува преку¹²³ проектот Поддршка на напорите за борба против корупцијата во Косово (САЕК). Работата на безбедноста и безбедноста се концентрираше на малото и лесно оружје, ги фокусираше активностите во зајакнувањето на законодавните и политичките рамки, во обуката на полициските службеници и државните службеници, надзорот на приватните безбедносни служби, полициското работење во заедницата, заштитата на критичната инфраструктура, спречувањето на криминалот, безбедноста на училиштата и спречувањето на насилан екстремизам и сајбер-безбедност. Исто така, постојат проекти кои имаат за цел зајакнување на капацитетите на одредени институции за решавање на прашања како што се исчезнати лица и културно наследство, што придонесе за зајакнување на капацитетите на косовските институции и ја промовираше меѓуетничката соработка и изгради доверба во институциите.¹²⁴

Факт: Инклузивен и одржлив раст

Портфолиото се однесува на целите за одржлив развој преку интегрирани програми и проекти преку обезбедување рамномерен и инклузивен економски раст на Косово преку подобрување на институционалните капацитети на централно и локално ниво во креирањето политики и испораката на услуги и преку промовирање на

¹²¹ Проектот ReLOaD. Достапно на: <https://www.ks.undp.org/content/kosovo/en/home/projects/regional-programme-on-local-democracy-in-the-western-balkans--re.html>

¹²² Исто (стр. 26)

¹²³ Проект: САЕК II. Достапно на: <https://www.ks.undp.org/content/kosovo/en/home/projects/support-to-anti-corruption-efforts-in-kosovo--saek-ii-.html>

¹²⁴ Ibid (страница 13)

вклучување на маргинализираните/ранливите групи во општеството. Проектите имаат развиено родово одговорна политика и обезбедуваат интегрирани услуги фокусирани на најранливите групи меѓу невработените. Интервенциите преку¹²⁵ проектот АППТ (Програма за активен пазар на труд) имаат за цел да ги зајакнат и балансираат врските помеѓу актерите на пазарот на труд, (т.е. работодавачи, баратели на работа, креатори на политики, јавни служби за вработување, ВТЦ) и образовните институции. Понатаму, проектот за интегриран територијален развој 2¹²⁶ имаше за цел да го подобри одржливото генерирање приход и создавање работни места за жените и мажите, а истовремено да го подобри обезбедувањето општински јавни услуги за рурален развој.¹²⁷ Проектот ги поддржа успешно долгорочно невработените лица изложени на ризик од социоекономска исклученост преку развој на вештини и отворање нови работни места, како и преку поддршка на локални земјоделци, мали стопанственици и иницијативи за микро бизнис.¹²⁸ Проектот исто така поддржа меѓуопштински иницијативи од различни заедници во земјоделството и руралниот развој.

Факт: Отпорност и еколошка одржливост

Програмата во рамките на ова портфолио има за цел да ги подобри капацитетите на Министерството за животна средина и на локалните власти за понатамошна интегрирање на заштитата на животната средина во развојните стратегии, сметајќи ја поддршката за постигнување на ЦОР конкретно за ЦОР 3, 6 и 11. Поддршката е обезбедена на регионално интегрирано управување со речен слив и DRR (намалување на ризик од катастрофи). Косово беше поддржано да напредува во секторот за климатски промени со креирањето на Стратегијата за климатски промени и со Акциониот план, како и нејзиното разгледување во политиките и релевантните сектори.

¹²⁵ Проект: АППТ. Достапно на: <https://www.ks.undp.org/content/kosovo/en/home/projects/active-labour-market-programmes-2.html>

¹²⁶ Проект: InTerDev 2. Достапно на: https://www.ks.undp.org/content/kosovo/en/home/operations/projects/poverty_reduction/integrated-territorial-development-2--interdev-2-.html

¹²⁷ Ева Отеро, Лоши Кренар, *Проект за интегриран територијален развој 2 (InTerDev 2) Финална евалуација на проектот*, јануари 2020 година (страница 4).

¹²⁸ Независна канцеларија за евалуација, *независна евалуација на програмата на УНДП за Косово*, јули 2020 година (страница 13).

Урбаните национално соодветни акции за ублажување Урбан НАМА)¹²⁹ беа иницирани на локално ниво во општина Призрен, поддржувајќи го севкупното намалување на емисиите на стакленички гасови преку меѓусекторски интервенции. Лобирање со релевантни партнери УНДП учествуваше во Програмата за управување со прекуграничниот речен слив, финансирана преку Глобалниот еколошки фонд. Понатаму, во рамките на ова портфолио се подобруени и капацитетите за одговор при итни случаи при катастрофи.¹³⁰

Напредокот со ЦОР 10 како резултат на интегриран пристап:

Во Косово, Националната стратегија за развој (2016-2021) има 12 цели и 22 цели во согласност со програмата, од сите 17 ЦОР и 169 ЦОР цели. Во однос на ЦОР 10, Косово го усогласи само Индикаторот 10.Б *Поттикнувањето на официјалната развојна помош и финансиските текови, вклучително и странските директни инвестиции, до државите каде што има најголема потреба, особено најмалку развиените земји, африканските земји, малите островски држави во развој и без излез на море земјите во развој*, во согласност со нивните национални планови и програми. Мерката на НСР бр. е 19. *Промовирање на СДИ и зголемена улога на дијаспората во економскиот развој.*¹³¹ Во таа насока, признатиот придонес на УНДП во Косово е завршениот проект на DEED (Diaspora Engagement in Economic Development), чија цел беше да ѝ овозможи на косовската дијаспора да го зголеми својот придонес во намалувањето на сиромаштијата преку олеснување и поттикнување на инвестициите и однесувањето на штедење кај мигрантите и домаќинствата кои примаат дознаки.¹³²

Пристапот на Северна Македонија кон ЦОР

Во владината програма 2017 – 2020 година за Северна Македонија, јасно е наведено дека парламентарното мнозинство посветено ќе работи на градење добри

¹²⁹ Проект: Урбан НАМА. Достапно на:

<https://www.ks.undp.org/content/kosovo/en/home/projects/support-for-sustainable-prizren--initiating-urban-namas--nationa.html>

¹³⁰ Независна канцеларија за евалуација, *независна евалуација на програмата на УНДП за Косово*, јули 2020 година (страница 14).

¹³¹ Република Косово, Канцеларија на премиерот, *Прв извештај за спроведувањето и резултатите од Националната стратегија за развој 2016–2021 година*, октомври 2018 година.

¹³² Проект ДЕЛ. Достапно на:

https://www.ks.undp.org/content/kosovo/en/home/operations/projects/poverty_reduction/DEED.html

меѓуетнички односи засновани на принципите на меѓусебно почитување и толеранција и имплементација на Охридскиот рамковен договор постигнат во 2001 година. Агендата за реформите ги интегрира целите што ги споделуваат сите граѓани; поголема благосостојба за сите граѓани, економски развој, враќање на демократијата, владеење на правото и правдата, еднаквост на сите граѓани, ефикасни институции, висококвалитетно образование и здравствен систем како и подобрување на меѓународниот углед и углед на земјата.¹³³ На овој начин, 17-те цели на ЦОР се кохезивни во програмата и може лесно да се следат додека напредуваат во спроведувањето.

Фактот покажува дека Северна Македонија е целосно посветена на Агендата на ОН 2030 за одржлив развој и процесот на интеграција во ЕУ, а посветеноста е демонстрирана во владината реформска агенда фокусирана на клучните развојни цели наменети за сите граѓани. Во согласност со ова, Националниот совет за одржлив развој ги идентификува ЦОР 1, ЦОР 4, ЦОР 8, ЦОР 13 и ЦОР 16 како пет приоритетни цели за периодот 2018-2020 година. Постоечката рамка на политиката на Северна Македонија се однесува на неколку аспекти на одржливиот развој, додека Брзата интегрирана проценка, спроведена во 2019 година, ја оцени усогласеноста од 83% со целокупната агенда.¹³⁴ Работата врз целите бара вредна експертиза и интегрирани напори, затоа, ова се прави во партнерство со владата, приватниот сектор, граѓанското општество и граѓаните. Како земја кандидат од 2005 година, ЕК ги поддржа одлуките на Советот на 26 март 2020 година за отворање на пристапните преговори со Северна Македонија. Властите продолжија јавно да ја демонстрираат својата посветеност да напредуваат на нивниот пат кон ЕУ¹³⁵, следствено и во остварувањето на агендата 2030 година. Имајќи предвид дека транзицијата кон добро функционална и инклузивна пазарна економија сè уште не е завршена за Северна Македонија, улогата на Групацјата на Светска банка останува клучна за земјата, бидејќи ја разви Рамката за партнерство со земја (CPF) со

¹³³Програма на Владата 2017-2020, достапна на: https://vlada.mk/sites/default/files/programa/2017-2020/Programa_Vlada_2017-2020_ENG.pdf

¹³⁴Доброволен национален преглед 2020 година, Република Северна Македонија. Достапно на: <https://sustainabledevelopment.un.org/memberstates/macedonia>

¹³⁵Извештај на ЕК, Северна Македонија за 2020 година (страница 3). Достапно на: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/north_macedonia_report_2020.pdf

цел да ја поддржи способноста за постигнување побрз, инклузивен и одржлив раст и да им обезбеди на своите граѓани поголеми можности за подобар живот. CPF ја претставува визијата за забрзан економски раст со подобри можности за вработување, социјална кохезија и инклузија и план за справување со постојаните тесни грла и директно ја поддржува владината програма и среднорочната стратегија.¹³⁶ Напредувајќи брзо во областа на интеграцијата во ЕУ, Северна Македонија доброволно известува за постигнувањата на ЦОР поврзани со глобалната агенда 2030 година. Оттука, сложениот ЦОР 10 за намалените нееднаквости останува предизвикувачка цел и за Северна Македонија, иако земјата прави извонредни напредок за намалување на сиромаштијата (и кај ромското население), намалување на стапката на невработеност, генерирање на економски раст, намалување на родовите нееднаквости и забрзување на децентрализацијата на локално ниво.

Усогласување на програмата на УНДП и исходните области на интервенција во Северна Македонија

Северна Македонија е единствената земја што се стекна со независност на мирен начин од поранешна Југославија во 1991 година, а две години подоцна се приклучи на ОН (Обединетите нации). Долгогодишниот спор за името на округот е решен со договорот од Преспа со Грција во јуни 2018 година, кој отвори просперитет за интеграција на Северна Македонија во евроатлантските структури, поканета да ги започне пристапните преговори во НАТО (јули 2018 година). Од ИПА механизмот за финансирање на земјите кандидати, Северна Македонија доби 1,3 милијарди евра развојна помош.¹³⁷ Владата во Северна Македонија е поддржана од УНДП повеќе од две децении за да продолжи со економските и социјалните реформи и да изгради капацитети за одржливо управување со природните ресурси. Програмата се обликува со текот на годините, според развојните приоритети и предизвици на земјата.¹³⁸

¹³⁶Групација на Светска банка, *Северна Македонија: Рамка за партнерство со земја 2019-2023 година* . Достапно на: <https://www.worldbank.org/en/country/northmacedonia/publication/country-partnership-framework-cpf-2019-2022>

¹³⁷ Независна канцеларија за евалуација, *Евалуација на независна програма на земјата Северна Македонија* , октомври 2020 година (страница 5).

¹³⁸ Независна канцеларија за евалуација, *Кратко за евалуација: Северна Македонија* , октомври 2020 година.

ПДЗ (програмски документ на земјата) на УНДП за 2016-2020, се заснова на PSD (Партнерство за одржлив развој), воспоставен помеѓу ОН и Владата на Северна Македонија од октомври 2016 година. Програмата е артикулирана околу четири исходи кои произлегуваат од ПСД со петгодишниот индикативен буџет за КПР (2016 – 2020) од 56,3 милиони УСД поделен меѓу следните области на производство: Вработување и егзистенција (37%), Демократско владеење (24%), Социјална вклученост (2%) и Одржливост на животната средина и Отпорност (37%).¹³⁹

Факт: Вработување и егзистенција

УНДП тесно соработуваше со Министерството за труд и социјална политика (МТСП) на дизајнирање и спроведување на политики за вработување важни за подигање на вработеноста во приватниот сектор и промоција на нови и подобро платени работни места, еден од врвните владини приоритети. Програмата за самовработување¹⁴⁰ и отворање работни места за сите, насочена кон намалување на стапката на невработеност преку градење на квалификации и вештини на работната сила во согласност со потребите на пазарот на труд и промовирање на растот на микро и малите претпријатија. Во повисока стапка за жените со 35% и 30% за мажите, шемата за самовработување резултираше со 11.000 жители кои отворија сопствен бизнис. Програмата за работа во заедницата, вклучуваше невработени лица во обезбедувањето социјални услуги за стари лица, деца и возрасни лица со попреченост на локално ниво, како и обука и лиценцирање на вработените лица. На ниво на политика, УНДП го поддржа и развојот на основното образование за возрасни.¹⁴¹ Мора да се истакне дека поголемиот износ на буџетот е концентриран во оваа аутпут област (48% од вкупните расходи на програмите на канцелариите на земјата во последните три години).

¹³⁹ Независна канцеларија за евалуација, *евалуација на независна програма на земјата Северна Македонија*, октомври 2020 година (страница 9).

¹⁴⁰ Проект: Програма за самовработување. Достапно на: <https://www.mk.undp.org/content/north-macedonia/en/home/projects/self-employment-programme.html>

¹⁴¹ Независна канцеларија за евалуација, *евалуација на независна програма на земјата Северна Македонија*, октомври 2020 година (страница 11).

Факт: Демократско владеење

Напорите на УНДП во областа на исходот за демократско владеење беа насочени кон локално ниво, со неколку интервенции кои имаат за цел зајакнување на административните капацитети на локалните самоуправи во обезбедувањето ефективни политики и услуги за жителите, како што се „Иновативни решенија за подобрен пристап до услуги“¹⁴², 'Подобрување на општинското управување'¹⁴³, 'Поддршка на општинските совети', 'Зајакнување на општинските совети' и 'Регионална програма за локална демократија во Западен Балкан' (ReLOaD)¹⁴⁴. Нема директна поддршка на полето на антикорупција и транспарентност, но важна интервенција која се однесува на потребите на две погранични општини во справувањето со последиците од мигрантската криза преку „Поддршка на одговорот на локалната самоуправа на миграциската криза“, а помалку внимание со многу помала интервенција насочена кон младите „Давање глас на младите“ и соработка меѓу општините и граѓанското општество промовирана преку регионалниот проект „ReLOaD“.¹⁴⁵

Факт: Социјална инклузија

Дефинирани како најмалку дарувани во програмата на земјата, постојат два проекта кои се однесуваат на потребите на лицата со попреченост. „Добивање податоци за дизајнирање подобри услуги за лицата со попреченост“ што генерира прокси податоци (Deriving Data to Design Better Services for Persons with Disabilities), за подобро разбирање на големината на населението и локациите на лицата со попреченост и распространетоста на специфичните попречености, како и проектот „Работа од долу-нагоре – градење локален модел за деинституционализација“ што¹⁴⁶ промовира

¹⁴²Проект иновативни решенија за подобрен пристап до услуги. Достапно на:

<https://www.mk.undp.org/content/north-macedonia/en/home/projects/Innovative-Solutions-for-Improved-Access-to-Services-at-Local-Level.html>

¹⁴³ Проект: Подобрување на општинското управување. Достапно на:

<https://www.mk.undp.org/content/north-macedonia/en/home/projects/Improving-municipal-governance.html>

¹⁴⁴Проект: ReLOaD. Достапно на: <https://www.mk.undp.org/content/north-macedonia/en/home/projects/Regional-Programme-on-Local-Democracy-in-the-Western-Balkans.html>

¹⁴⁵ Независна канцеларија за евалуација, *евалуација на независна програма на земјата Северна Македонија*, октомври 2020 година (страница 12)

¹⁴⁶ Проект: Работејќи од долу нагоре – градење локален модел за деинституционализација. Достапно на: <https://www.mk.undp.org/content/north-macedonia/en/home/projects/Working-bottom-up-building-a-local-model-for-deinstitutionalization.html>

интеграцијата на лицата со попреченост во заедницата преку подобрување на пристапот до услугите. Помошта беше дадена од УНДП во напорите на Северна Македонија да се подготви за ратификација на Истанбулската конвенција преку конкретна интервенција во координација со Владата. Во оваа насока, во општина Шуто -Оризари беше спроведена ¹⁴⁷ад хок интервенција за обнова на единствената детска градинка во општината за нејзиното доминантно ромско население.¹⁴⁸

Факт: Одржливост и издржливост на животната средина

УНДП во Северна Македонија придонесе за подобрување на капацитетите за политики за животна средина на централно и локално ниво, зајакнување на намалувањето на ризикот од катастрофи, промовирање на заштитата на природните ресурси и чистата животна средина, како и борбата против климатските промени. Во областа на намалување на ризикот од катастрофи (ДРР), УНДП беше вклучен во обновувањето и превенцијата од поплави преку специфични интервенции кои имаат за цел да ја реконструираат оштетената контрола на вода/поплави и транспортна инфраструктура и градење капацитети за одржување, но исто така и со поддршка за развој на мапирање и проценка на ризикот од поплави (т.е. управување со речните сливови и заштитените подрачја со сет на сеопфатни мерки за подобрување на Преспанското Езеро и ¹⁴⁹сливот на реката ¹⁵⁰Струмица). Што е најважно, беше спроведена сеопфатна анкета за тоа како луѓето во Скопје ги загреваат своите домови, како прва од ваков вид во толкав обем во земјата, поврзана со конкретни студии кои ги анализираат политичките опции за надминување на проблемот. Покрај поддршката на националните власти со обврските за мониторинг и известување според меѓународните договори, УНДП обезбеди совети за политиките на градот Скопје во развојот на својата прва стратегија за климатски промени како дел од климатските промени. Овие конкретни акции значително помогнаа да се подигне еколошката свест кај локалните

¹⁴⁷ Проект: Обнова на градинка во Шуто Оризари. Достапно на: <https://www.mk.undp.org/content/north-macedonia/en/home/projects/Rebuilding-Kindergarten-in-Suto-Orizari.html>

¹⁴⁸ Независна канцеларија за евалуација, *евалуација на независна програма на земјата Северна Македонија*, октомври 2020 година (страница 13).

¹⁴⁹ Проект: Обнова на екосистемот на Преспанското Езеро. Достапно на: <https://www.mk.undp.org/content/north-macedonia/en/home/projects/Restoration-of-the-Prespa-Lake-Ecosystem.html>

¹⁵⁰ Проект: Слив на река Струмица. Достапно на: <https://www.mk.undp.org/content/north-macedonia/en/home/projects/Restoration-of-Strumica-River-Basin.html>

самоуправи, со УНДП како актер за промоција на енергетската ефикасност во градот Скопје и три други општини во Северна Македонија.¹⁵¹

Напредокот со ЦОР 10 како резултат на интегриран пристап: Одговарајќи на поставените индикатори за ЦОР 10 низ целата земја, следниве резултати се консолидирани според Извештајот за волонтерски национален преглед 2020 година за поставените индикатори во кои УНДП имаше и свој работен дел, како и други клучни актери, вклучувајќи ги и националните власти:

Индикатор за резултат 10.2.1 Процентот на луѓе кои живеат под 50 проценти од просечниот приход незначително се зголеми во последниве години, особено за оние на возраст од 15 до 24 години (зголемување од 20 проценти во 2015 година на 25 проценти во 2018 година). Оваа стапка за општата популација беше 16 проценти во 2015 година и 17 проценти во 2018 година.

Индикатор за резултат 10.3.1 - Законот за спречување и заштита од дискриминација ја професионализира Комисијата за заштита од дискриминација, која сега има своја Стручна служба, со намера да биде поефикасна во спречувањето и заштитата од дискриминација. Надлежностите на Комисијата се зголемени – таа сега може да дејствува по службена должност по добивање информации преку гласини, мора да постапува по сите поднесени барања и може да врши теренски проверки. 12,5%, е процентот на жени на возраст од 15 до 49 години, кои лично се чувствувале дискриминирани или малтретирани во претходните 12 месеци, врз основа на дискриминација забранета според меѓународното право за човекови права (анкета 2018/2019).

Индикатор за резултат 10.7.1 - За да се олесни уредната, безбедна и одговорна миграција и мобилност на луѓето, Владата ја усвои Резолуцијата за миграциска политика 2015-2020 година. Оваа нова резолуција опфаќа подобри синергии и координација меѓу националните институции поддржани од релевантни меѓународни организации.¹⁵²

Разбирање на нееднаквостите

¹⁵¹ Независна канцеларија за евалуација, *евалуација на независна програма на земјата Северна Македонија*, октомври 2020 година (страница 14)

¹⁵² Цели за одржлив развој, *Доброволен национален преглед, Северна Македонија*, јули 2020 година.

Врз основа на доказите, врската помеѓу нееднаквоста и конфликтот е суптилна. Врската помеѓу стандардните мерки за меѓучовечка нееднаквост и конфликт е слаба и не е добро воспоставена како независен причински феномен. Сепак, теоријата и доказите го поддржуваат ставот дека е клучна димензијата меѓу групите на нееднаквоста. Со оглед на структурните расцепи како што се каста, религија, етничка припадност, раса и регион, ако разликите во приходите се усогласат со овие поделби, тие ги влошуваат тензиите и конфликтите. Дури и сосема мали поместувања во распределбата на приходот помеѓу групите, разликата во просечните приходи во групата, на пример, може да ги постави темелите за групниот конфликт. Поларизацијата на општеството во мал број групи со различни идентитети е инкубатор на конфликт сам по себе. Но, на ова додадете ја димензијата на просечните разлики во приходите помеѓу групите и се создава запалива мешавина.¹⁵³ Пристапот за балансирање на нееднаквостите во и меѓу земјите станува услов со агендата 2030 година и владите на државите се обврзани да гледаат надвор од своите граници и да ги одржуваат односите со своите соседи.

Измерено на 5,5 УСД/ден, стапката на сиромаштија во Косово е приближно 19,8% во 2018 година, но учеството на работната сила останува постојано ниско на 38,7%. Нето-стапката на отворање работни места е побрза во нискоквалификуваните сектори, но стапката на невработеност останува висока, особено кај младите. Годишниот раст на потрошувачката на долните 40% од населението е зголемен на 2,4% поени, а руралните области забележаа заеднички просперитет од 0,9%. Коефициентот Џини достигна нов врв од 0,29 во 2017 година и зголемувањето на нееднаквоста во урбаните средини го суспендираше намалувањето на нееднаквоста во руралните средини. Додека Косово постигна одреден напредок во намалувањето на сиромаштијата и подобрувањето на заедничкиот просперитет, остануваат значајни предизвици, особено на пазарот на трудот, каде што стапките на невработеност остануваат високи, особено кај младите луѓе.¹⁵⁴

¹⁵³ R., Kanbur, *Poverty and Conflict: The Inequality Link*, Coping with Crisis Working Paper Series, International Peace Academy June 2007, стр.3.

¹⁵⁴ WBG, бриф за сиромаштија и [рамноправност](#) Косово Европа и Централна Азија октомври 2019 година.

Стапката на сиромаштија во Северна Македонија постојано се намалува од 35,1 % во 2009 година на 18,2 % во 2017 година, главно поради подобрувањата на можностите за работа и зголемувањето на приходите од трудот. Одржливите подобрувања во вработеноста и реалните плати покажуваат дека сиромаштијата дополнително се намалила во 2017-2019 година. Иако се справува со сè уште високите нивоа на невработеност и неодамнешните подобрувања, невработеноста во Северна Македонија останува меѓу највисоките во регионот на Европа и Централна Азија (ЕЦА). Позитивното намалување на сиромаштијата од 2009 година беше придружено со солидно зголемување на приходите за долните 40 проценти. Џини индексот се намали од околу 42 во 2009 година на 34,2 во 2017 година. Влијанието на пандемијата на коронавирус врз економијата е негативно.¹⁵⁵

Табела 5. Податоци за нееднаквоста и сиромаштијата за Косово и Северна Македонија (податоци од СБ)

Име на земја	Северна Македонија		Косово	
	година	Стапка (%)	година	Стапка (%)
Џини индекс	2019 година	21.9	2017 година	29
Национална линија на сиромаштија	2018 година	21.9	2015 година	17.6
Меѓународна линија на сиромаштија 1,90 УСД (2011 PPP) на ден по глава на жител	2017 година	4.4	2017 година	0.2
Пониска линија на сиромаштија од средниот приход 3,20 УСД (2011 PPP) на ден по глава на жител	2017 година	8.6	2017 година	2.6
Линија на сиромаштија од горната средна класа на приход 5,50 УСД (2011 PPP) на ден по глава на жител	2017 година	18.2	2017 година	21.6
Заедничка премија за просперитет = Раст на дното 40 - просечен раст	2012 - 2017 година	2,75	2012 - 2017 година	0,47

Во случајот на Косово, според UCDP (Програма за податоци за конфликти во Упсала), конфликтот во Косово помеѓу владата на Србија (Југославија) и УÇК (Ослободителната војска на Косово) е категоризиран како внатрешен конфликт во Србија (Југославија). Конфликтот настана во 1996 година кога косовско-албанскиот отпор, поттикнат од перцепцијата на српската доминација, стана насилен по подолг

¹⁵⁵ WBG, Бриф за сиромаштија и еднаквост Северна Македонија Европа и Централна Азија април 2020 година .

период на мирна опозиција. Одземањето на автономијата на Косово од страна на владата, во 1990 година, доведе до потреба за независност. Конфликтот достигна критична точка во 1998 година, означувајќи уште еден меѓудржавен конфликт во рамките на поранешна Југославија. Југословенските безбедносни сили се вклучија во борбите со УЧК и исто така извршија еднострано насилство врз косовско-албанските цивили од 1998 до 1999 година. Конфликтот заврши во 1999 година кога бомбардирањето на НАТО ја принуди владата на Србија (Југославија) да потпише мировен договор и ги повлече своите сили од Косово. Важно е да се напомене дека според податоците на UCDP, самото Косово нема евидентирани конфликти. Наместо тоа, конфликтот меѓу Југославија и Косово е класифициран како внатрешен конфликт во Србија (Југославија).¹⁵⁶ Според истиот извор, очигледно е дека Северна Македонија се одвоила од поранешна Југославија во 1991 година, приклучувајќи се на редот на другите републики кои се залагаа за независност. За разлика од конфликтите за независност со кои се соочија Словенија и Хрватска, патувањето на Северна Македонија кон независноста беше релативно мирно. Додека Словенија, Хрватска и Босна и Херцеговина доживеаја вооружени конфликти за време на нивните процеси на отцепување, Северна Македонија успеа да ја постигне својата независност преку мирни средства. Се карактеризира со две главни етнички групи на етнички Македонци со приближно 67% од населението и етнички Албанци, со околу 23% од населението, Северна Македонија го усвои парламентарниот демократски систем. Имајќи предвид дека првичниот устав не обезбеди еднаков статус на албанското малцинство, бидејќи само етничките Македонци беа признати како конститутивен народ на републиката, ова доведе до растечки чувства на дискриминација кај Албанците, кои се чувствуваа како граѓани од втор ред. Тензиите ескалираа во 2001 година, што доведе до вооружен конфликт меѓу владата на Северна Македонија и УЧК (Уштриа Çlirimtare Kombëtare, Националноослободителна армија). УÇК, што го претставува албанското население, побара уставни ревизии за да се одговори на согледаната дискриминација врз албанскиот народ, што доведе до конфликт кој траеше од јануари до август 2001 година и на крајот беше решен преку мировен договор кој вклучуваше уставни ревизии. Како дел од мировниот договор, мировните сили предводени од НАТО беа распоредени во

¹⁵⁶UCDP, Косово во поглед на конфликт. Преземено од: <https://ucdp.uu.se/country/345>

Северна Македонија за да се обезбеди спроведување на договорот и одржување на стабилноста во регионот. До 2005 година, македонската влада објави дека мировниот договор, кој беше постигнат во 2001 година, е целосно спроведен. Ова укажува дека одредбите и обврските наведени во договорот биле успешно исполнети. Во однос на меѓународната вклученост, Северна Македонија обезбеди секундарна поддршка на владата на Ирак за време на меѓудржавниот конфликт што се случи во 2004 година. Ова имплицира дека Северна Македонија придонела со некаков вид на помош или помош за владата на Ирак во тој период. Вреди да се спомене дека од 1946 година, Северна Македонија доживува внатрешно организирано насилство според категоризацијата на UCDP (Uppsala Conflict Data Program). Ова укажува дека случаите на организирано насилство во земјата биле класифицирани како меѓудржавни конфликти од страна на UCDP во текот на овој период.¹⁵⁷

Истражувачки примерок

Хоризонтални нееднаквости и пристап на УНДП

Според литературата, конвенционалната мудрост смета дека нееднаквоста како структурна карактеристика на општеството предизвикува конфликти и насилство. Првично оваа литература се фокусираше првенствено на вертикалната нееднаквост. Сепак, неможноста да се објасни како и зошто нееднаквоста мобилизира одредени групи за насилство ја измачува постоечката литература. Теориите за хоризонтална нееднаквост се подобро поставени за да го решат ова прашање и има сè поголема конвергенција околу заклучокот дека хоризонталната нееднаквост е поврзана со вооружени конфликти.¹⁵⁸ Концептот на хоризонтални нееднаквости ги вклучува нееднаквостите помеѓу културно дефинираните групи, како што се етничките, верските, расните или групите засновани на касти и опфаќа економски, социјален, културен статус и политички димензии. Таа се разликува од „нормалната“ дефиниција за нееднаквост или вертикална нееднаквост, која ја мери нееднаквоста во опсегот на поединци, а не на

¹⁵⁷ UCDP, Северна Македонија во поглед на конфликт. Преземено од: <https://ucdp.uu.se/country/343>.

¹⁵⁸ Карим Бахгат на ал, *Нееднаквост и вооружен конфликт: докази и податоци*, Институт за истражување на мирот Осло, 2017 година.

групи.¹⁵⁹ Косово и Северна Македонија имаат мешани заедници. Имајќи предвид дека и заедниците се поделени врз основа на нивната култура, етничка припадност и религија, блиску е на ум дека тие се изложени на хоризонтални нееднаквости. Во овој контекст, разликата е од општествената и моќта/политичката заднина која недалеку во минатото со децении резултираше со ескалација на прекршувањата со вооружени конфликти и етничките односи се кривки (т.е. на Албанците и Србите особено на Косово). УНДП во двете земји ги отсликува своите програми за да придонесе за локалните заедници преку вклучување на централно и на локално ниво, реагирајќи на хоризонталните нееднаквости меѓу групите кои се вршат за да се потхранува одржливиот развој.

Врз основа на дискусија, хипотезата 1 : УНДП е одличен клучен спроведувач за намалените нееднаквости на централно и на локално ниво во земјите од Југоисточна Европа, Косово и Северна Македонија; може да се дискутира овде со акцент на хоризонталните нееднаквости.

Релевантното прашање овде би било: *Дали хоризонталната нееднаквост стимулира прекршувања и штети на одржливиот мир?* Балканските општества се разновидни во однос на етничката припадност што претставува можност, но и голем предизвик кога станува збор за градење одржлив мир и толеранција, како и за демократски институции. Со оглед на тоа дека етничките односи се пример за сериозно прашање со фокус на различни нивоа на современите општества - кои влијаат на односот меѓу луѓето и различните заедници, како и ескалација во вооружени конфликти, од голема важност е да се анализираат разликите што го предизвикуваат ова нарушување. Во овој контекст, во повеќето научни статии, во теориите што ги опишуваат односите на етничките групи (етнички групни нееднаквости и категорични нееднаквости), но и во кривките односи откриени меѓу различните заедници во постконфликтот и земјите од поранешна Југославија, нерамнотежа меѓу групите може

¹⁵⁹С., Френсис. (Уреди), Хоризонтални нееднаквости и конфликти, Поглавје 13: Главни наоди и заклучоци за односот помеѓу хоризонталните нееднаквости и конфликтот, Центар за истражување на нееднаквоста, човековата безбедност и етничката припадност, Одделот за меѓународен развој CRISE, Кралицата Елизабета Хаус, Универзитетот во Оксфорд, 2007 година.

да се припишат најмногу на хоризонталните меѓузаеднички нееднаквости. За разлика од студиите кои ја ублажуваат врската помеѓу вертикалните нееднаквости, во овој дел фокусот ќе биде во форма на нееднаквости меѓу етничките групи, што ги осветлува аспектите на разликите помеѓу потенцијалните причини за прекршување и ескалација на конфликти. Да се анализираат хоризонталните нееднаквости на заедниците е предизвик, бидејќи тоа повлекува анализа на состојбата на групите за подолг период; последователно, хоризонталните нееднаквости меѓу заедниците на двете постјугословенски земји (Северна Македонија и Косово) се претставени преку „алатки за анализа на конфликти“¹⁶⁰, потпирајќи се на суштински факти од минатото, предлагајќи неколку начини за идно спречување конфликти и дополнителна анализа доколку е потребно како резултат на хоризонтални нееднаквости.

Имајќи предвид дека нееднаквостите меѓу етничките заедници се извор на нестабилност и ескалација на прекршувањата, спроведени се студии и развиени теории со цел да се опише од каде тие првенствено потекнуваат. Сведочејќи го трендот на диспаритет во пораст на кривата на нееднаквост меѓу различните заедници во светот, во последно време беа ставени на внимание и дополнително испитани хоризонталните нееднаквости кои беа оставени настрана и речиси го изгубија своето внимание за разлика од вертикалните или поединечните нееднаквости. Мора да се нагласи дека теоретските пристапи на хоризонталните нееднаквости ја откриваат важноста на односите на заедницата и групата во општествата, како и ја алармираат нивната влијателна контрола на патот напред на земјите кон процесите на интеграција, особено оние со кривки односи со заедницата, како што се земјите од Западен Балкан, на пример. Како нов концепт, хоризонталните нееднаквости генерираат „синергии помеѓу овој и другите пристапи за разбирање на повеќедимензионалните нееднаквости и динамиката на насилната мобилизација на групи во етнички хетерогени земји“.¹⁶¹

¹⁶⁰ „Советски лист со алатки за анализа на конфликти“ (*Css.ethz.ch* , 2005)
<https://css.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-securities-studies/pdfs/Conflict-Analysis-Tools.pdf> пристапено на 10 октомври 2020 година.

¹⁶¹ Гудрун Остби, „Нееднаквост и политичко насилство: Преглед на литературата“ (2013) 16 Преглед на меѓународни студии за областа, 16 (2), стр. 214.

Пред само две децении, „во литературата за граѓанска војна, поместувањето на фокусот на разбирањето на нееднаквостите меѓу групите со леќата на хоризонталните нееднаквости, беше препознаен како иновативен пристап надвор од вертикалните нееднаквости или нееднаквости меѓу поединците. Идејата за нееднаквости меѓу групите како објаснување за политичкото насилство извесно време лебдеше под маската на неколку алтернативни терминологи: нееднаквост на етничките групи (Бароус 1976), рангирани етнички групи (Хоровиц 1985); релативно лишени групи (Gurr 1993a, Gurr 1993b, 2000); категорични нееднаквости (Tilly 1998); и вкрстени (Гублер и Селвеј 2012, Селвеј 2011, Сироки и Хехтер 2016 година). Работата ¹⁶²на Гур (1970) за релативната лишеност како извор на политичко насилство останува класика и денес, бидејќи во суштината на неговата теорија е идејата дека кога луѓето ќе добијат помалку отколку што првично очекувале, ќе се појави фрустрација и нивната подготвеност да учествуваат во политичкото насилство, со цел да се исправи воочената неправда - ќе се зголеми“.¹⁶³

Во подоцнежна фаза, нееднаквостите беа трансформирани врз основа на теоријата за хоризонтални нееднаквости Френсис Стјуарт (2002, 2008). Врз основа на оваа фактичка теорија „дефинирање на хоризонталните нееднаквости како нееднаквости во економски, социјални или политички димензии или културен статус помеѓу културно дефинираните групи, се тврди дека групната нееднаквост е поважна од индивидуалната нееднаквост, и дека нееднаквоста станува важен извор на конфликт кога се преклопува со истакнати групни идентитети“.¹⁶⁴

Во широк опсег, блиску е на ум дека „нееднаквоста предизвикува прекршување и конфликт. Во почетокот литературата се фокусираше првенствено на вертикалната нееднаквост, но поради неможноста да се објасни како и зошто нееднаквоста мобилизира одредени групи за насилство, ја преплави постоечката литература. Затоа, теориите за хоризонтална нееднаквост се подобро поставени за да го решат ова

¹⁶² Bagdad, K. и други, 2017. *Нееднаквост и вооружени конфликти: докази и податоци*. Институт за истражување на мирот Осло, стр.4.

¹⁶³ Елиза мора, „Кога и како нееднаквоста предизвикува конфликт? Групна динамика, перцепции и природни ресурси“ (Д-р, Лондонската школа за економија и политички науки 2016 година), стр.55.

¹⁶⁴ Исто.

прашање и покажуваат зголемување на конвергенцијата околу заклучокот дека хоризонталната нееднаквост е поврзана со вооружените конфликти. Исто така, се забележува дека постојат неколку празнини евидентни во литературата. Прво, иако доказите се силни за позитивна врска помеѓу хоризонталната нееднаквост и насилниот вооружен конфликт, и дека политичкиот контекст игра важна улога во овој однос, условите под кои одредени групни идентитети стануваат релевантни за мобилизирање на луѓето за насилство сè уште се нејасни. Второ, сите интеракции помеѓу различните видови хоризонтална нееднаквост, како и интеракциите помеѓу нееднаквоста во групата и помеѓу групната нееднаквост, се недоволно проучени“.¹⁶⁵

Со оглед на тоа, примерите анализирани преку алатките за анализа на конфликти би биле од интерес за да се разјаснат некои факти за меѓуетничките или меѓузаедничките односи и моментумите во кои насилството ескалирало до конфликт, со оглед на околностите кои доведоа до насилна ситуација, внатрешни и надворешни политички, економски и културни влијанија. Мора да се истакне дека двата случаја на постконфликтните заедници со потенцијал за прекршување, анализирани преку алатки за анализа на конфликти, не го даваат најдобриот модел во генерализирањето на врската помеѓу хоризонталните нееднаквости и насилниот конфликт, но тие потврдуваат дека во специфични општествени околности на хетерогени општества, хоризонталните нееднаквости потхрануваат прекршување и предизвикуваат конфликт. Понатаму, крвките односи и недостатокот на демократски партиципативен процес потоа во градењето на државата и консолидацијата на институциите, може лесно да ги реплицираат агресивните чекори и да генерираат конфликт.

Динамиката на разочарување меѓу заедниците стана видлива на почетокот од недовербата на албанската заедница во јавните институции и неможноста да се користи албанскиот јазик како официјален, како и нејзиното право на високо образование на својот јазик – на тој начин чувствувајќи се нерамноправно со македонското мнозинство. Притоа албанското население во државата искажа револт бидејќи беше сметано како

¹⁶⁵ Bagdad, K. и други, 2017. *Нееднаквост и вооружени конфликти: докази и податоци*. Институт за истражување на мирот Осло, стр.4.

граѓани од втор ред и нерамноправни. Иако употребата на јазикот за другите етнички припадности е дефинирана со Уставот на Северна Македонија (член 7) во кој се прецизира дека „во единиците на локалната самоуправа каде што има значителен број жители кои припаѓаат на националност, нивниот јазик и писмо се и во службена употреба, покрај македонскиот јазик и кирилското писмо, под услови и на начин утврдени со закон“¹⁶⁶, во пракса тоа не се чинеше задоволително за Албанците и се сметаше за недоволно, со што се продлабочи дисбалансот на незадоволството меѓу овие два главни етникуми. Како последица на тоа, огорченоста достигна ниво на сегрегација и создавање на сопствен систем (т.е. бојкот на референдумот, формирање на универзитет надвор од институционалната процедура и паралелно со формирањето на Универзитетот за Југоисточна Европа, двата во Тетово , Потоа акции на Ослободителната национална армија и ескалација на вооружениот конфликт); дисбалансот што ги раздвои двете основни заедници во Северна Македонија е толку висок, што мораше да се постигне Охридски рамковен договор (август 2001 година) и укажува на идната одредница. Договорот формално ги призна правата на етничките Албанци, го претвори општеството на Северна Македонија во општество со мултиетнички и мултикултурен карактер, следствено мултикултурна држава.

Образованието и јазикот се во фокусот на Охридскиот рамковен договор од 13.08.2001 година во точка 6., односно во точка 6.1. образложувајќи го основното и средното образование и потребната поддршка во која се наведува дека „во однос на основното и средното образование, наставата ќе се одвива на мајчин јазик на учениците, додека во исто време ќе се применуваат единствени стандарди за академските програми низ цела Македонија“, потоа точка¹⁶⁷ 6.2. образложувајќи го финансирањето од државата во однос на најголемата малцинска група, децидно велејќи дека „ќе се обезбеди државно финансирање за универзитетско образование на јазиците што ги зборуваат најмалку 20 проценти од населението во Македонија, врз

¹⁶⁶ (*Legislationline.org* , 2019)

https://www.legislationline.org/download/id/8221/file/North_Macedonia_Constitution_1991_am2019_en.pdf пристапено на 23 јануари 2021 година.

¹⁶⁷ UN DPPA (*Peacemaker.un.org* , 2001) <https://peacemaker.un.org/fyrom-ohridagreement2001> пристапено на 25 јануари 2021 година.

основа на конкретни договори“ и точка 6.3¹⁶⁸, осврнувајќи се на позитивна дискриминација при уписот на државните универзитети, наведувајќи дека „принципот на позитивна дискриминација ќе се применува при уписот на државните универзитети на кандидати кои припаѓаат на заедници кои не се мнозинство во населението во Македонија додека уписот правично не го одрази составот на населението на Македонија“. ¹⁶⁹

Кристално е јасно дека во Северна Македонија трансформацијата во мултиетничко општество беше непријатна, а Охридскиот договор беше првенствено фокусиран на односите меѓу двата етникума во конфликт без трезвено разгледување на правата на другите заедници и анализите за причините за конфликтот беа отсутни исто така. Сепак, откако партиите го потпишаа Охридскиот рамковен договор, Анексот А не најде целосна имплементација поврзана со членот 7, во точките 2 и 3, за службена употреба на албанскиот јазик и издавање лични службени документи на граѓаните што го зборуваат тој јазик. Веќе две децении напредокот мери дека „меѓуетничките односи во целина остануваат мирни и се формира агенција, заедно со инспекторат кој ќе го надгледува целокупното спроведување на законот за употреба на јазиците“. ¹⁷⁰

Во однос на образованието „има бројни охрабрувачки и правични иницијативи кои се спроведуваат меѓу етничките групи; на ниво на училиште, Министерството за образование и наука формално го прифати Концептот за интеркултурно образование во 2016 година - нормативен документ кој промовира различности во образованието и соработуваше со УСАИД (2017-2022) за зајакнување на меѓуетничката интеграција, преку надградба на наставните програми и учебници и реновирање училишта. Во напорите за подобрување на пристапот на малцинствата до високото образование е вклучена и квотата на етничките малцинства во 2003 година, (која изнесува 23% од вкупните запишани), а во 2004 година, признавањето на Државниот универзитет во

¹⁶⁸ Исто

¹⁶⁹ Исто

¹⁷⁰ „Извештај за Северна Македонија 2020“ (*Ec.europa.eu* , 2020 година)

https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/north_macedonia_report_2020.pdf

пристапено на 25 јануари 2021 година.

Тетово, универзитет на албански јазик“¹⁷¹. Како дел од јавните универзитети, дополнително во 2016 година во Скопје е формиран Универзитетот „Мајка Тереза“ со 5 факултети.

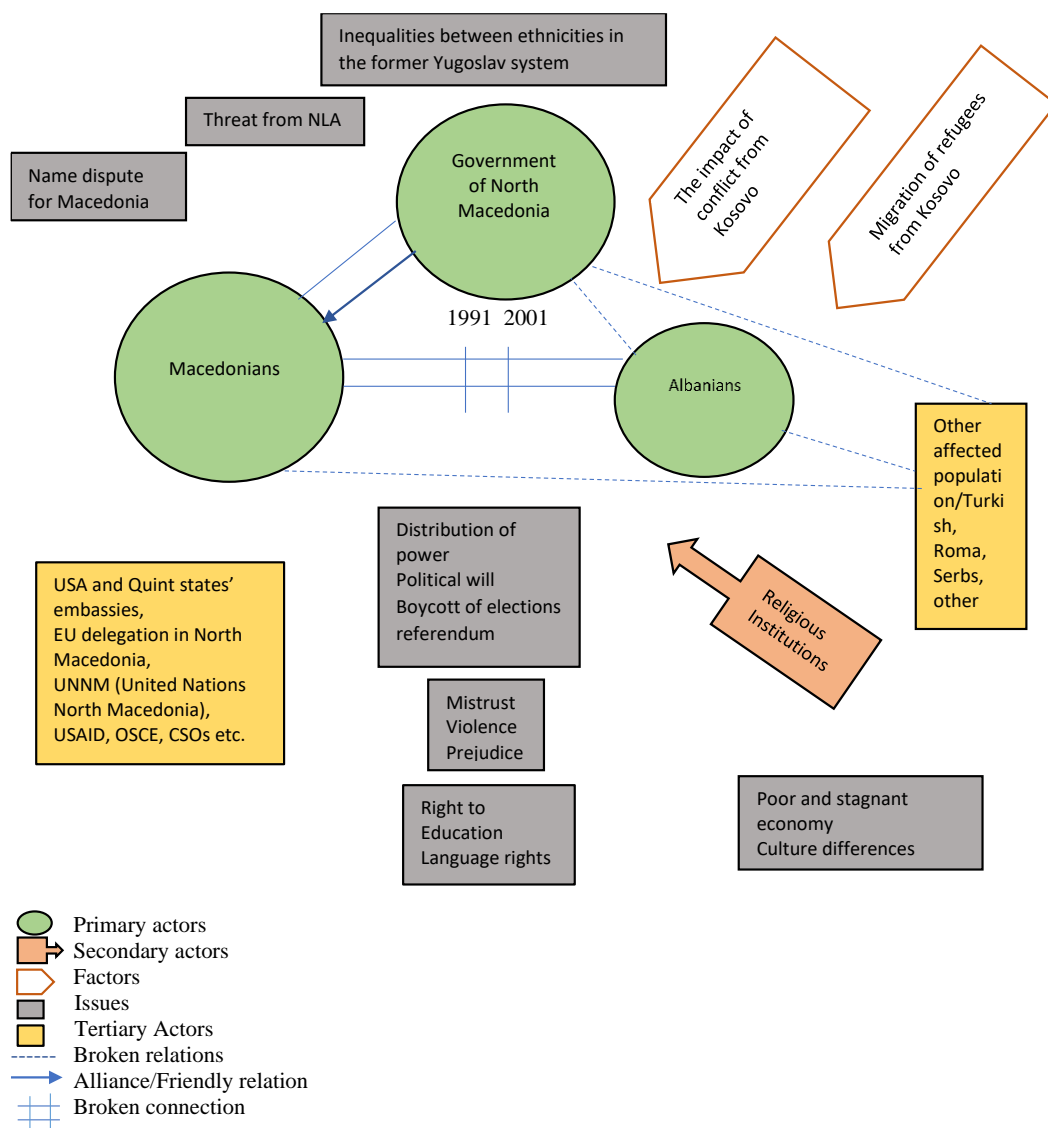
Наоѓајќи се во овој момент, за да се разберат судирите и да се поврзат моментите на ситуацијата, следните алатки за анализа на конфликти ќе обезбедат илустрација и податоци за да се насочат како и до кога празнините биле присутни на хоризонтално ниво со нееднаквости. Дополнително, преку алатките ќе биде полесно да се доловат и поедностават моментите на причините во конфликтот, главните прашања што се разликуваат од етничката припадност и да се разбере интеракцијата што ја храни повредата што може дополнително да ги предвиди можните околности на меѓуетничките односи кои можат да ги нарушат и да ескалираат до потенцијални конфликтни ситуации за односите во заедницата.

Конфликтното **мапирање** кое се користи за да се демонстрира конфликтот помеѓу два главни етникуми кои доаѓаат од различната култура во Северна Македонија, меѓу Македонците и Албанците, е дадено преку позиционирање на секој актер со влијание и моќ во следната шема, вклучувајќи ги главните прашања на конфликтот, односите меѓу актерите, како и специфична конфликтна ситуација како резултат на хоризонтални разлики.

Доказите за разликите потекнуваат уште во минатото како резултат на конфликтите и поларизацијата во балканските општества за време на Втората светска војна и во последно време во поранешниот југословенски систем, кога албанското етничко население се сметаше за малцинско население во системот на федерацијата, вклучувајќи ја и Републиката Македонија. Промената помеѓу две ситуации, обликувани од политички, културни и економски елементи во блиските земји, доведе до нова динамика. Во овој контекст, постои растечко изразување на незадоволство во однос на нееднаквите можности за сите етнички групи, особено оние со поголема застапеност.

¹⁷¹ Hannah Kitchen and others, *OECD Reviews of Evaluation and Assessment in Education: North Macedonia*, *OECD Reviews of Evaluation and Assessment in Education* (OECD 2019) <https://doi.org/10.1787/079fe34c-en>. пристапено на 25 јануари 2021 година, стр.75.

Слика 3: Визуелизација на односите во заедницата во Северна Македонија

Со оглед на тоа што фокусот беше ставен главно на закрепнувањето и консолидацијата на државата која ја достигна независноста на ненасилен начин, не беше разгледано прашањето дека внатрешните нееднаквости меѓу главната мнозинска заедница и втората етничка група, со поголема застапеност ќе се зголемат и ќе станат насилни.

Немањето третман на прашањата (т.е. образованието, службениот јазик), немањето дијалог во комбинација со лошата економска ситуација и влијанието од војната во соседно Косово, дополнително ја влоши ситуацијата и ги раздвои групите на ниво на длабока одвоеност, прекршување и ескалација до вооружениот конфликт.

Почитта кон културата се трансформираше во разлика меѓу заедниците и брзо се рашири за дополнително да ги разграничи групите и да ги издигне разликите.

Еден важен елемент е што конзервативниот пристап на верските институции за време на општествените кризи дополнително ги влоши односите меѓу сите заедници и го засили нивото на нееднаквости и религиозното општествено учење за почитување на различностите во културата, беше оставено настрана од верските претставници. Во такви околности, кога хоризонталните нееднаквости се длабоки, единственото видливо и штетно дејство е прекршувањето и конфликтот меѓу заедниците, бидејќи конвергентните линии воопшто не се поврзуваат една со друга.

Анализата **на перспектива на конфликти (CPA)** е избрана со цел да се илустрира макро приказ на ситуациите, објаснувајќи што се случило во случај на хоризонтални нееднаквости кои предизвикуваат конфликт меѓу Македонците и Албанците и кои делови недостасувале што би можеле да помогнат да се надмине/ вакуум зоната што обично не се користи од заедниците вклучени во конфликтот. Ветерот на прекршување и промени по природа е незапирлив и без друго објаснување, Северна Македонија помина низ ваква фаза за да се трансформира во мултиетничко општество односно мултиетничноста да се политизира. Конфликтот е претставен врз основа на различни перспективи од инволвираните страни (Албанци и Македонци).

Додека перспективата на секоја етничка припадност за време на конфликтот е претставена со факти, интереси, мотивација и опции, полето за реалност на крајот го потврдува присуството на ескалација на конфликтот како резултат на постоечките елементи како што е визуелизирано подолу. Во сите слични околности, етничките припадности се мотивирани од акции кои им даваат приоритет на разликите наместо на сличностите.

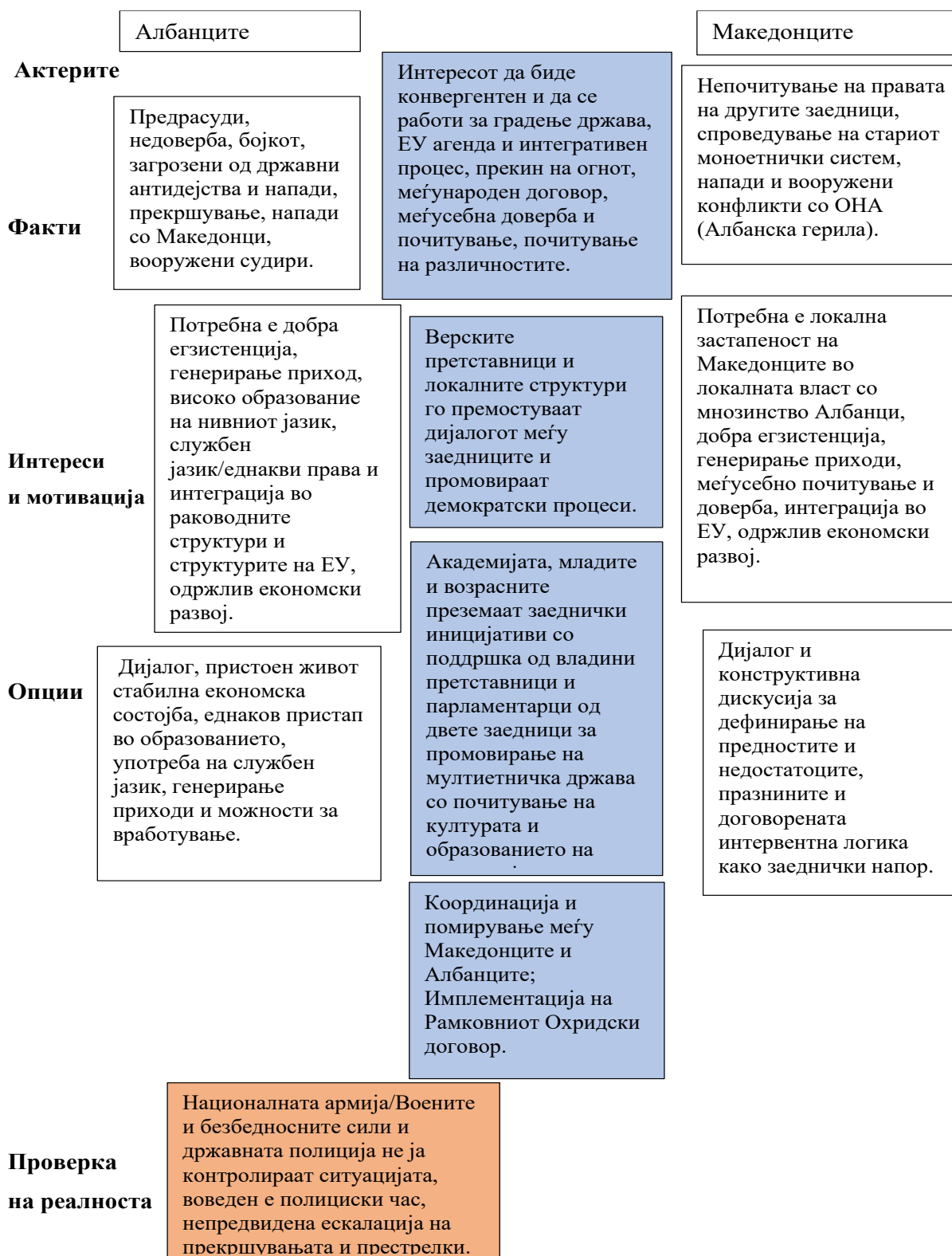
Процесот во кој заедниците во Северна Македонија беа поттикнати со нееднаквости, не само што предизвика меѓуетнички конфликт, туку формираше и песимистичка идна слика за жителите внатре и пошироко во земјите од Западен Балкан. Имајќи предвид дека мултиетничките општества носат потенцијал за конфликт,

односите меѓу заедниците претставуваат суштински аспект за нивната иднина што никогаш не може да се анемари.

Да повториме, основните причини за нееднаквостите нè враќаат во историјата за време на сложени ситуации, поврзани со кризи и тензии меѓу етничките заедници. Уништувањето на поранешна Југославија што започна во Словенија, Хрватска во текот на 1991 година, достигна кулминација со Босна и Херцеговина во текот на 1994/95 година, завршувајќи го конфликтот во Косово во текот на 1998/99 година и конечно со меѓуетничкиот конфликт во Северна Македонија во текот на 2001 година, меѓу албанската ОНА и Македонската национална армија.

Иако е многу проучено за да се анализираат конфликтите и нееднаквостите, и разбирливо е дека погрешната комуникација создава вакуумска ситуација, сè уште не постои единствена теорија што ги опишува конкретно сите причини за појавата на конфликтот. Оттука, важно е да се разбере што е помеѓу/вакуумските ситуации што недостасува за време на насилни ситуации што може да помогне да се спречи тоа и да се намалат меѓуетничките хоризонтални нееднаквости. Дополнително, во сите насилни и конфликтни ситуации недостасува подготвеноста на конфликтните страни и нивното разумно расудување, а национализмот се зголемува надвор од нормалните вредности, додека партиципативните демократски пристапи се скриени некаде во темнината на конфликтот.

Слика 4. Макро приказ на разликите меѓу заедниците во Северна Македонија преку алатката “Conflict Perspective Analysis Tool”

Хоризонталната нерамнотежа меѓу етничките заедници е поврзана со изразување на незадоволство кое вообичаено ескалира со насилство бидејќи сите прашања кои претставуваат вистинска загриженост кај етничките заедници од хоризонтална перспектива, не се дискутирани меѓу нив за да се дефинираат можните решенија за заедничкиот пат напред, туку напротив, тие се земаат како непроменети и без конструктивен пристап, оттука отстапувајќи ја идејата за градење држава и заеднички развој каде што различноста би се сметала за вредност наместо за пречка. Како што веќе беше споменато, хоризонталните нееднаквости се сè уште во фаза на проучување, но во овој случај, тие се под влијание и со други елементи, како што се: конфликтите во соседните земји на Косово и уништувањата од поранешна Југославија, поврзани со високата посветеност на власта за спорот за името на државата и со слаб интерес за етничките односи за жал.

Отворените преговори на Северна Македонија со ЕУ се оптимистички и со перспективен пат под чие мотото земјата ги амортизира меѓузаедничките нееднаквости и размислува пошироко во долгорочна перспектива. Меѓутоа, прашањата кои генерираат кривки односи со заедниците, поларизацијата на политичката арена и неспроведувањето на Охридскиот рамковен договор во целина, секогаш се идните одредувачи и влијателни за иднината на земјата и многу лесно можат да влијаат на хоризонталната нерамнотежа меѓу заедниците во Северна Македонија. Дополнително, правото на образование и јазик конкретно за ромското малцинство е уште еден критичен чекор за рехабилитација на хоризонталните нееднаквости меѓу сите етнички групи, освен онаа со албанската етничка заедница.

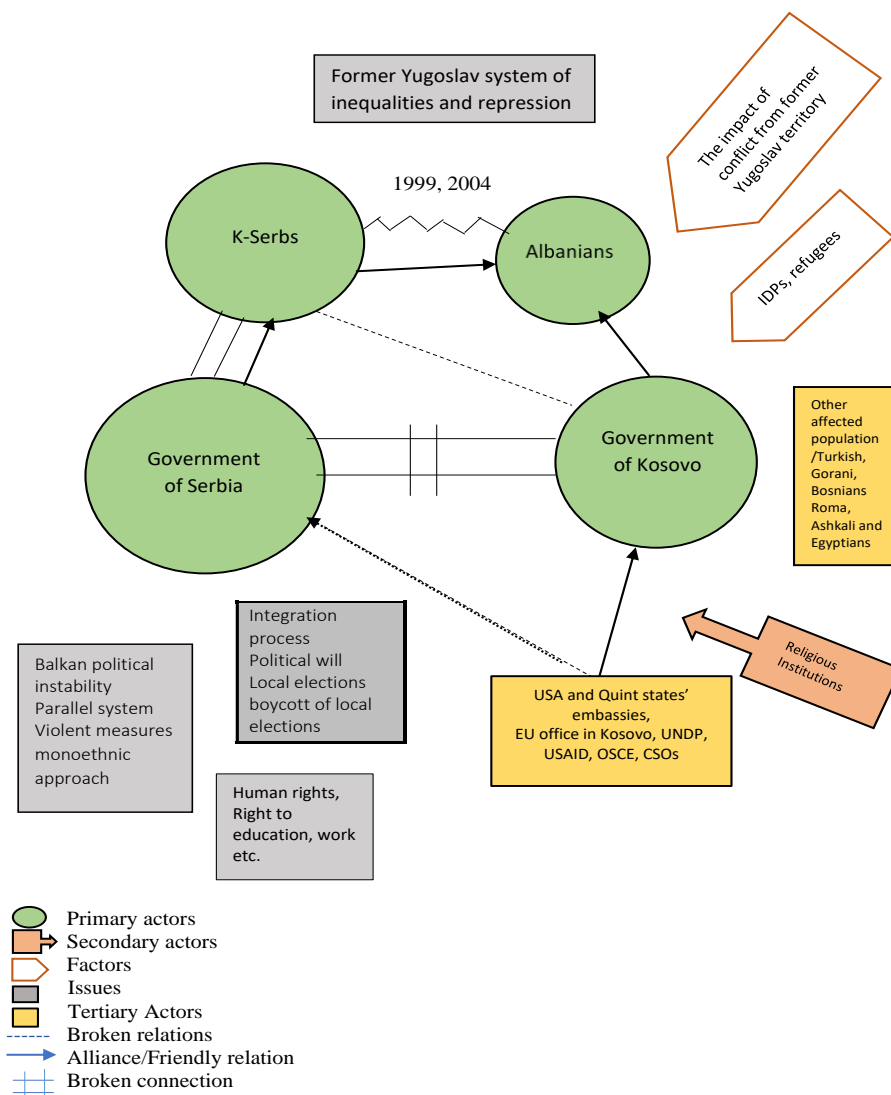
Косово е место во кое корените на меѓуетничките нееднаквости и конфликти се познати одамна во историјата. Две децении по вооружениот конфликт, независноста на Косово сè уште останува неприфатлив факт од српската заедница, особено од тие што живеат на границата со Србија (т.е. Северна Митровица).

Поради историјата на конфликтот во Косово, преминот од еден во друг статус на српската заедница ги уништи меѓуетничките односи со локалните Албанци во периодот по независноста. Кога се поврзува со влијанието од соседна Србија со наметнатите

паралелни владејачки структури меѓу општините со српско мнозинство, како и со незрелите политички дејствија на Владата на Косово, тоа лесно може да ги укине односите - предизвикува насилство и може да предизвика бојкот во локалните општински структури со српската мнозинска заедница. Како последица на тоа, вистинските хоризонтални нееднаквости меѓу двете главни заедници, со конфликт во историјата, можат да го урнат развојот и да ги стагнираат интегративните процеси на Косово во Европската Унија.

За да се доловат вистинските моменти кои влијаеле на односите меѓу заедниците, долунаведеното **мапирање на конфликтот** се користи за да обезбедат основни докази за страните вклучени во конфликтот, вклучувајќи ја нивната локална неурамнотежена моќ и односите со владите на Косово и Србија.

Слика 5. Мапирање на конфликти на односите меѓу заедниците и нееднаквостите во Косово

Мапата има за цел да го поедностави изгледот на конфликтот, неговата димензија, прашањата од историјата на конфликтот, актуелните, меѓусебните односи како мнозинска и немнозинска заедница и влијанието на третите страни во севкупниот процес. Вреди да се спомене дека погрешното толкување на општествените вредности и непочитувањето на меѓусебната култура и религија од страна на верските институции, како и долготрајните прашања меѓу заедниците на хоризонтално ниво, обично стануваат причина за непосреден конфликт. Презентираните хоризонтални нееднаквости во главните заедници и во нивните блиски односи, поврзани со бројот на нерешени прашања под влијание на различни фактори, ја истакнува потребата од транспарентна дискусија што ги означува идните чекори кон одржлив развој за хетерогените општества. Фактот што неколку актери се вмешани во неурамнотежената ситуација во заедниците, го артикулира недостатокот на емпатија во моментите на ескалација на конфликтот и директно ги храни апетитите на конкретни политички агенди и отвора простор за предрасуди и национализам. Недостигот на синхронизирани пристапи и диктираните дејствија од соседна Србија и нејзината влада во однос на косовските Срби, се фактор на дестабилизација и мешање во веќе неурамнотежените односи меѓу Албанците и Србите на Косово и во новите државотворни напори. Во сојуз со факторите кои влијаат и на земјите од Западен Балкан, како што се: недостатокот на пристојни работни места за косовската младина и миграцијата, сиромаштијата и нискиот економски развој, станува многу комплицирано и лесно може да доведе до уништување.

Навраќајќи се на некои интересни и драстични факти, на пример, уставот на Република Србија сè уште го смета Косово како покраина и составен дел на Србија,¹⁷² а Албанците не се споменуваат како малцинство. За разлика од ова, Уставот на Косово е дизајниран врз основа на најдобрите напредни уставни демократски практики за заштита на малцинствата. Во споредба со другите малцинства во Косово, српското малцинство е во предност во Косово и тоа е јасно разграничено во Уставот со официјалните јазици во употреба (албанскиот и српскиот), додека „турскиот, босанскиот и ромскиот јазик имаат статус на официјални јазици на општинско ниво или ќе биде во

¹⁷² Устав на Република Србија 2006 година, член 114.

официјална употреба на сите нивоа како што е предвидено со закон“.¹⁷³ Понатаму, Српската заедница, како што е споменато, го има „вкупниот број освоени места на отворените избори, со минимум десет (10) загарантирани места доколку бројот на освоени места е помал од десет (10)“. ¹⁷⁴Другите заедници во Косово наведени со имињата на заедниците (т.е. Роми, Ашкали, Египќани, Турци, Горани и Босанци), исто така имаат загарантиран минимален број на места.¹⁷⁵ Косово е пример за тоа како треба да изгледаат демократските уставни бидејќи ги доловува најдобрите демократски уставни делови од развиените земји, а е напишано од најдобрите практики низ светот.

Меѓутоа, од друга гледна точка, ова е нерамнотежа меѓу заедниците вклучително и малцинствата во Косово, а со тоа што се фаворизирана малцинска заедница во една држава, а исто така признавајќи дека е државјанин во друга држава, што е случај со косовските Срби, може да создаде незадоволство меѓу Србите и Албанците, особено и со другите заедници во Косово и да предизвикаат непредвидени очекувања кои можат да се припишат главно на хоризонталните нееднаквости. Овој тип на диспаритети настанале како резултат на различни апетити со политичка, економска и културна заднина, стануваат извор на нестабилност и уништување на односите меѓу заедниците во земјите и не водат никаде освен до манифестирање на незадоволство во различни форми.

Во случајот на Косово, **мапирањето на потребите и стравот** се користи за да ги повтори спецификите поврзани со нееднаквостите меѓу заедниците кои во денешно време потенцијално можат да го влошат конфликтот доколку не се решат соодветно.

Анализата дадена за секој вклучен актер, опишува што има секој актер во однос на прашања, интереси/очекувања/потреби, стравови, средства и опции. Во нашиот случај, ова се користи за да се добие разбирање за улогата на вклучените актери, нивните перцепции еден за друг, вклучувајќи ги предрасудите, влијанието на нивното дејствување за нивните идни односи, нивната поврзаност со владите и патот напред со стимулирана дискусија за ситуацијата. Анализата покажува дека постојат меѓусекторски интереси кои можат да се користат како точка за поврзување и да придонесат за

¹⁷³ Устав на Република Косово 2008 година, член 5 (Јазици).

¹⁷⁴ Исто. Член 64 (Структура на Собранието), точка 1.

¹⁷⁵ Исто. точка 2.

градење мир и процес на помирување. Неусогласеноста меѓу потребите и интересите меѓу заедниците може да стане причина за нивна стагнација во иднина и да генерира ескалација на прекршување.

Така, од елаборираните делови во оваа алатка, станува јасно дека етничките под влијание на хоризонталните разлики, имаат и интереси и потреби, имаат стравови, но за секое прашање имаат опција да го надминат. Во таа смисла, иако за значителен процент од косовските Срби, од клучно значење е да имаат доминација на паралелниот систем, и тие имаат страв да ја прифатат создадената нова реалност, на сличен начин за нив е исто така важно да се дефинира побезбедна и перспективна иднина, да се обезбеди пристојни работни места со подобрена егзистенција, имаат пристап до подобрени јавни услуги и подобра инфраструктура - со еден збор подобар квалитет на живот.

Слично на тоа, за косовските Албанци е многу важно да живеат во хармонија и мирно во нивната новосоздадена држава, да обезбедат просперитет за младите генерации, да создадат подобра животна и работна средина, да имаат државен суверенитет и одржлив економски развој и пристојни работни места.

Мора да се нагласи дека разликите на заедниците меѓу Албанците и Србите во Косово, кои се генерирани главно од политичките влијанија од соседна Србија, се токсични елементи кои влијаат на иднината на српското малцинство, особено на помладите генерации, бидејќи тие не даваат долгорочно одржливо развој, но наместо тоа создаваат зависност и им наштетуваат на мултиетничките општествени случувања. Овие пристапи не можат да опстојуваат бескрајно и не се вистинските за време на интегративните процеси на Косово кон Европската Унија и во членството во меѓународните организации.

Следната елаборација со разликите на хоризонтално ниво меѓу Албанците и Србите, под влијание на различни фактори каква што е, опишува колку е сложена ситуацијата, па затоа бара повеќедимензионален и секогаш интерактивен и конструктивен пристап.

Забави	Прашања	Интереси/Потреби	Стравови	Средства	Опции
косовските Срби	Враќање на „status quo ante bellum“, наметнат паралелен систем во општините со српско мнозинство (т.е. здравствен систем, образование, двојно плаќање), привилегирана малцинска заедница во Косово	Безбедност, опстанок, создавање приход, подобрена егзистенција, пристап до подобрени јавни локални услуги, подобра инфраструктура	Уништени односи со Србија доколку се прифати косовската реалност, потенцијално прекршување, појава на конфликти и нарушени односи со локалните Албанци	Недоволни политички, економски и културни интегрирачки пристапи од локалните Срби (промовиран од Листа Српска), промовирање на паралелен систем за време на изборниот процес и владеењето	Вклучете интеракција во значајниот дијалог меѓу заедниците, размислувајте во дијалогот со Србија како локални Срби со нивната иднина во Косово, преземете заеднички развојни напори со заеднички интерес, приклучете се во процесот на локална интеграција за доброто на сите заедници
косовските Албанци	Ограничен пристап до општинските локални услуги со српско мнозинство и недостаток на процеси за вработување и интеграција за другите заедници, вклучително и Албанците во тие области	Безбедност, опстанок, создавање приход, пристојни работни места, подобрена егзистенција, пристап до подобрени јавни локални услуги, развој, функционална држава, одговорна влада	Губење на трпението, појава на прекршување, појава на конфликти и нарушени односи со локалната српска заедница	Недостаток на политички, економски и културни акции за придонес во интегративните процеси, нема реални ветувања за време на изборниот процес и владеењето	Приклучете се на локалниот дијалог и процесот на локална интеграција, спроведувајте интегративна агенда меѓу заедниците за заеднички развој на заедницата, промовирајте проекти со локални иницијативи
Косовската влада	Ограничен пристап во општините со српско мнозинство, паралелен систем на Србија, недостаток на повратни информации и соработка од локалните структури и немање имплементација на косовската агенда кон процесот на интеграција во ЕУ	Признавање на независноста на Косово, понатамошна интеграција во ОН и ЕУ структури, визна либерализација, рамноправни партии во дијалогот со Србија, спроведување на постигнатите договори, искоренување на паралелниот систем во општината и елиминација на пропагандата против интеграцијата на Косово	Губење на државниот суверенитет, нема соработка со жителите Срби во општините со српско мнозинство, зголемување на паралелниот систем, потенцијал за прекршување и анархија	Лобирање од владата на централно ниво и главните политички партии во Косово (вклучувајќи ги и српските) за спроведување на интеграции и нереални мерки за искоренување на паралелните структури	Имајте реален акционен план за интеграција на косовските Срби, приклучете се кон дијалогот на ЕУ со конкретни акции, минимизирајте го влијанието на паралелните структури во Косово, станете рамноправна страна во дијалогот, обезбедувајте имплементација на договорите, преземете добро осмислени чекори кои не нанесуваат штета на демократијата и односите со меѓународната заедница, а особено со другите малцинства во Косово
Владата на Србија	Делумна контрола во општините населени со Срби, пропаганда и анти-косовска интеграциска агенда и меѓународно признавање	Застапување на контролата на Косово, заштита и манипулација со Србите во мнозинските заедници, заштита и контрола на културното наследство во српските општини, создавање Здружение на српски заедници	Губење на контролата врз областите населени со Срби, спроведување на агендата на косовската влада во општината	Лобирање од владата на централно ниво во Србија, вклучително и српските политички партии во Косово, ирелевантен пристап кон Србите	Минимизирајте го влијанието врз косовските Срби, прифатете го Косово како независна држава, сметајте ги Србите како нивна заедница што живее во друга соседна земја, обезбедете ги нивните еднакви права, започнете интеграција и дијалог за ЕУ, престанете со пропагандата за Косово

Слика 6. Мапирање на потреби-страв со нееднаквости во случајот на Косово

Нееднаквости како влијание во миграцијата на младите

Проблеми меѓу заедниците

Претставувајќи ја поврзаноста меѓу заедниците кои укажуваат на нивото на мир и стабилност во општеството, меѓу заедничките проблеми со политичко потекло, се евидентни од нивното минато во двете земји и како такви бараат внимание низ програмите под пристапите за одржлив развој. Проблемите меѓу заедниците кои се вкоренети од нееднаквостите во двете земји (Албанците против Србите во Косово и Македонците против Албанците во Северна Македонија), се меѓу мнозинските и малцинските групи со импликација на другите малцински заедници кои навистина претставуваат закана за мирот и стабилноста. Понатаму, како резултат на нискиот економски напредок и неусогласеноста меѓу барањата и потребите во шемите на пазарот на трудот, миграцијата и „одливот на мозоци“ на високообразованите луѓе (во специфичната младина) за двете земји, стануваат пречка, но во извонредна нијанса за Косово кое и понатаму останува единствената изолирана земја во Европа. Затоа, се спроведува систематски и усогласен пристап меѓу централното и локалното ниво во земјите за справување и минимизирање на ризикот од овие прашања според барањата на перспективата за проширување на ЕУ и Стратегијата Европа 2020 и се применува размена на знаења и најдобри практики со други колеги.

Врз основа на оваа дискусија, **Хипотезата 2.** Резултатите од постигнатите ЦОР 10 за намалените нееднаквости во избраните земји, се потпираат на централни и локални синхронизирани пристапи со стратегиите на владите на земјите и другите засегнати страни, со акцент на миграцијата и мобилноста на луѓето.

Вообичаеното прашање овде би било: *Што ја предизвикува миграцијата на младите?* Поточно, миграцијата ¹⁷⁶на висококвалификувани и образовани луѓе од постконфликтните и екс-комунистичките земји, станува клучна пречка во нивниот поширок социо-економски развој во Косово и Северна Македонија. Владините креатори и спроведувачи на политики не ги усогласија функционалните механизми со

¹⁷⁶ Миграција - движење на луѓе од едно место до друго што имплицира низа причини, засегнати од социо-економските, социјалните, демографските, политичките и безбедносните сфери на земјите на потекло и дестинација, за различни цели, како што се: цели за вработување, семејство причини, образование и слично, но и од политички причини и бегство од конфликтни области.

интеграцијата на политиките засновани на докази (стратегија и акционен план), за лесно да се ублажат влијанието на „одливот на мозоци“ од луѓе со акцент на младите и интегрираната дијаспора¹⁷⁷. Двете земји презедоа огромни напори во текот на последната деценија да го приспособат своето миграциско законодавство и практика на онаа на ЕУ, транспонирајќи и имплементирајќи бројни делови од миграциското законодавство на ЕУ - од *acquis communautaire* за азил и миграција. Ова претставува огромен предизвик, бидејќи *acquis communautaire* не бара само транспонирање на законодавството, туку и промени во однос на миграциските политики, административните капацитети и обезбедувањето информации, учеството на јавноста, а исто така и инвестиции во мерки за заштита. Иако усогласувањето на законодавството продолжи, имплементацијата е различна од една во друга држава, и таа стои не само во оваа област, туку генерално со имплементацијата на законодавството поради недостатокот на буџет или специфичните механизми за справување со миграцијата.

Според степенот на интегративните процеси, двете земји продолжуваат да покажуваат напредок во зависност од нивното ниво на механизмите за интеграција - Косово останува далеку од влезот во ЕУ, а Северна Македонија направи чекори напред, но останува надвор со неотворена дискусија, како последица и влијанието на внатрешните одлуки на ЕУ преземени во последно време со политичко влијание. Со оглед на тоа што се погодени од внатрешната и надворешната миграција, миграцијата на младите со специфични потреби треба да им се даде приоритет, па на двете земји им е потребна будност и блиска соработка со меѓународните структури, со оглед на најновите трендови на миграцијата поврзани со вработување и образовни цели во урбаните средини внатрешно, и во ЕУ земјите и во странство. Важен тренд останува управувањето со „одливот на мозоци“ и движењето на младите, особено оние од руралните во урбаните средини каде што двете земји треба да се занимаваат постојано. Слободата на движење за Косово станува голем проблем, чии граѓани сè уште бараат издавање визи за слободно движење низ земјите од ЕУ и шенген-зоната.

¹⁷⁷ Одлив на мозоци - загуба на многу висококвалификувани и образовани луѓе од една во друга земја. Преземено од: <https://dictionary.cambridge.org>

Високата стапка на невработеност и нискиот економски напредок создаваат дополнителна нерамнотежа во контекст на демографската слика за граѓаните на земјата со акцент на Косово, како и непредвидливото бегство на миграцијата што може дополнително да се појави и да стане алармантно прашање за двете земји. Нееднаквите околности создадени од негативните процеси за младите се проблем за миграцијата село-град и за младите генерации.

Северна Македонија – Клучни факти

Република Македонија е првата земја која го потпиша Договорот за стабилизација и асоцијација (ДСА) и првата земја во која ССА стапи на сила, на 1 април 2004 година ¹⁷⁸(НПАА), дефинирајќи го динамичното усвојување на *Acquis Communautaire*, стратешките насоки, политиките, реформите, структурите, ресурсите и роковите што треба да ги реализира државата за да ги исполни барањата за членство во Европската Унија.¹⁷⁹ До октомври 2019 година, ЕУ не ги отвори пристапните преговори со Северна Македонија и Албанија, а во резолуцијата усвоена од Европскиот парламент се нагласува дека е стратешка грешка што двете земји ги исполнуваат условите за почеток на преговорите, но тоа не го сторија.

Во 2018 година, барањата за миграција на населението од Северна Македонија (првпат азил) во ЕУ изнесуваат 3.325, што во споредба со 4.255 барања во 2017 година покажуваат намалување за 930. Сепак, бројките претставуваат загриженост со оглед на интересот ¹⁸⁰на младото население кое бара образование и можности за работа во странство. Понатаму, миграцијата рурално подрачје-град е предизвикана и од фактори на вработување кои најчесто го одредуваат миграцискиот тек.

Според студиите, во Северна Македонија, клучните проблеми во врска со положбата на младите во анализата на пазарот на трудот на студиите се недоволниот

¹⁷⁸ ССА (Спогодба за асоцијација за стабилизација) со Северна Македонија. Достапно на: <http://www.sep.gov.mk/en/content/?id=17#.XeZn2ZNKjIU>

¹⁷⁹ НПАА (Национална програма за усвојување на правото на Европската унија), достапна на: <http://www.sep.gov.mk/en/content/?id=13#.XeZonJNKjIU>

¹⁸⁰ Преземено од: Институт за европска политика на Косово, *Миграција на Западен Балкан во ЕУ, 2019 година* (стр. 35)

квалитет на образовните резултати; ирелевантност на резултатите од образованието во однос на потребите на пазарот на трудот; сè уште слаба врска помеѓу индустријата и работната средина; кариерната ориентација сè уште не е интегрирана во наставните програми за средните училишта.¹⁸¹

Усогласување со Acquis Communautaire во миграцијата

Повикувајќи се на Извештајот на ЕК за Северна Македонија за 2019 година, земјата продолжува да игра активна и конструктивна улога во управувањето со мешаните миграциски текови, ефикасно соработува со земјите-членки на ЕУ и соседните земји и направи значителни напори да обезбеди основни животни услови и услуги за сите мигранти кои престојуваат во земјата. Исто така, во извештајот се нагласува дека сè уште има несигурности за обемот и структурата на миграциските текови, неконзистентна регистрација на мигрантите приведени при нерегуларно движење што спречува редовно и соодветно профилирање чувствително на заштита, како и упатување до националните механизми за заштита. Ја поздравува ефективната контрола на јужната граница, вклучувајќи го распоредувањето на офицери-гости од земјите членки на ЕУ на границата и иницирањето на Договорот за статусот на Европската гранична и крајбрежна стража со ЕУ.

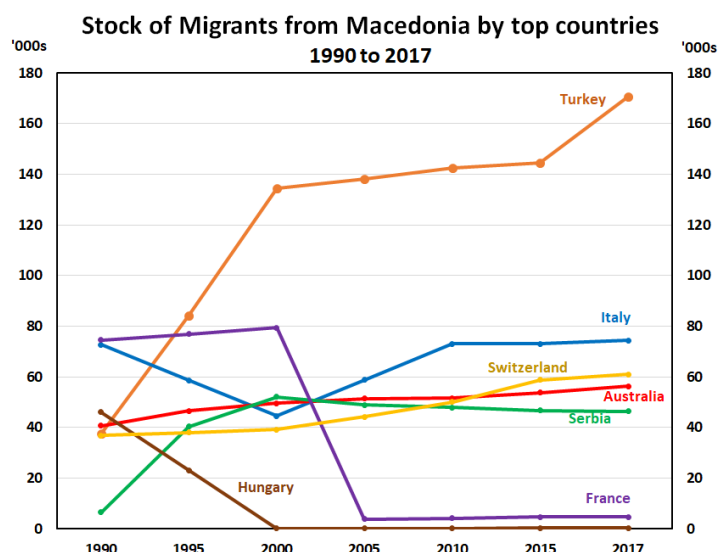
Миграциски трендови, грижи и нееднакви можности

Според државниот завод за статистика во Северна Македонија, македонската емиграција грубо може да се класифицира во две групи: трајна семејна емиграција, проследена со „одлив на мозоци“ и привремена економска емиграција. Покрај овие две групи, значителен број граѓани ја напуштаат и земја која илегално бара азил во земјите на ЕУ. Со визната либерализација во 2010 година, бројот на македонски државјани кои бараат засолниште и заштита во земјите на ЕУ и овој број се зголеми за повеќе од 600%, каде што мнозинството од нив се Албанци од Северна Македонија. Македонската дијаспора главно се состои од емигранти во развиените земји, како што се: САД, Австралија, Италија, Германија, Швајцарија и Канада (види графикон. 4 подолу). Исто

¹⁸¹ Marija TL, et al, *Youth Study North Macedonia 2018/2019*, Friedrich Ebert Stiftung (стр. 57).

така, побарувачката на западноевропските пазари на труд влијаеше на зголемувањето на бројот на миграции за млади и жени со главна цел вработување.

Графикон. 4. (Извор: Државен завод за статистика)

Демографскиот состав на населението во Северна Македонија и миграциските трендови станаа загрижувачки и беа погодени по интервенциите во соседно Косово, во текот на 1999 година, кога голем број Албанци од Косово станаа бегалци во Северна Македонија. Годишни подоцна, со независноста на Косово, Северна Македонија се соочи со внатрешни политички тензии и нееднаквости што ја зголемија можноста за етнички конфликт. Како резултат на тоа, оттогаш се зголеми бројот на иселувања и трендот е активен, иако со падови во последната година. Како дел од Стратегијата Европа 2020, која ги обврзува државите да ја намалат сиромаштијата и социјалната исклученост за најмалку 20 милиони луѓе до 2020 година, Северна Македонија вложи напори за намалување на невработеноста ¹⁸²со специфични програмски алатки преземени од различни активни мерки на пазарот на труд, иницирани од Министерството за образование преку центри за стручно образование во различни занимања – станувајќи патоказ кон шемите на пазарот на трудот поврзани со обука на работно место за програми за самовработување и шема за субвенционирано вработување. Утврдено е дека постои неусогласеност помеѓу понудените и бараните вештини на пазарот на

¹⁸² Според Државниот завод за статистика на Република Северна Македонија: Стапката на невработеност се намали на 17,50 % во јуни 2019 година, од претходно пријавениот број од 17,80 % во март 2019 година. Стапката на невработеност во Македонија се ажурира квартално, достапна од март 2004 до јуни 2019 година, со просечна стапка од 31,20 %. Податоците достигнаа историски максимум од 38,70% во март 2005 година и рекордно ниско ниво од 17,50% во јуни 2019 година.

трудот, што доведе до понатамошна проценка и анализа за креирање краткорочна програма за пазарот на трудот. Оттука, позиционирањето во шемите на пазарот на труд за потенцијалната младинска работна сила, останува загрижувачко зашто не е на посакуваното ниво и е помалку привлечно за младите во руралните средини бидејќи не влијае на намалувањето на нивното движење кон урбаните средини за вработување.

Косово – Клучни факти

Косово се карактеризира како земја со многу младо население, каде што просечната возраст е 30,2 години.¹⁸³ Со земјотресните кризи од 26 ноември 2019 година во Албанија, Косово стана земја на дестинација на луѓето погодени од кризите чија дестинација е јужниот регион/Призренската област. Импровизираните колективни центри им обезбедуваат храна и засолниште.

Со цел да придонесе кон општите индикатори за социјална исклученост и целите за справување со основните причини за нееднаквостите, според Стратегијата Европа 2020, која ги обврзува државите да ја намалат сиромаштијата и социјалната исклученост за најмалку 20 милиони луѓе до 2020 година, Косово презеде чекори при спроведување на Програмата за активен пазар на трудот, справување со невработеноста на младите од институционално ниво во координација со партнерите за спроведување, донаторите и агенциите. Имајќи предвид дека висок процент од населението во Косово е младо, ова прашање бара напредна посветеност и координација на сите актери при решавањето на невработеноста. Во овој контекст, Министерството за труд и социјална заштита преку Агенциите за вработување и Центрите за стручна обука, спроведуваат шеми на пазарот на трудот за долгорочно невработените лица и ги насочуваат своите напори да создадат работен потенцијал на младите за лесно вработување во и надвор од земјата. Во оваа насока, потпишани се Меморандуми за разбирање (ММС) помеѓу Министерството за труд и социјална заштита (МТСП) и германската влада, со цел да се подобрат услугите за образование и професионална двојна обука (т.е. градежништво).

¹⁸³ Преземено од: https://eacea.ec.europa.eu/sites/eacea-site/files/countryfiche_kosovo_2017_0.pdf

Ова дополнително го имплицира фактот дека овие млади и други лица кои престојуваат во дијаспората за образовни цели се подготвуваат да бараат работа надвор од земјата, додека, во областа на „добивка на мозокот“ од областа на нестручното образование, не се прават напори во координација со Министерството за дијаспора. Ова би можело да ја привлече образованата младина да се врати и да придонесе за земјата со вклучување на дознаки и инвестиции и на дијаспората, но за водење бизнис во Косово сè уште нема услови за слободно инвестирање. Исто така, младите што се селат од руралните во урбаните средини во Косово е уште еден загрижувачки факт бидејќи земјоделските активности за младинскиот и руралниот туризам привлекоа дека не се промовираат или значително да не се поддржуваат на потребното ниво. Недостасува стручното образование во специфични сектори за туризам и земјоделство во руралните средини, со што не се спроведува.

Активности на миграцијата со призма на *Acquis Communautaire*

Договорот за асоцијација за стабилност меѓу ЕУ и Косово – стапи на сила до 1 април 2016 година.¹⁸⁴ Советот. Затоа, управувањето со миграцијата во Косово е под влијание на два процеса – тој на визна либерализација со ЕУ и агендата за интеграција во ЕУ. Според извештајот на Европската комисија за 2019 година, правната рамка во голема мера е во согласност со *acquis*, но голем број административни упатства сè уште чекаат одобрување. Се чека усвојувањето на новата стратегија и акционен план за миграција 2019-2023 година и има потреба од подобрување на размената на информации и меѓуинституционалната координација.

Косово се соочува со различни предизвици кои произлегуваат од зголемениот број на баратели на азил, шверцот и трговијата со мигранти, зголемувањето на емиграцијата, управувањето со миграцијата итн. Тоа е засегнато од миграцијата или како земја на потекло, транзит, а во одредени случаи и како земја на дестинација. Нагласено е дека постојат механизми за реадмисија, реинтеграција на реадмитирани

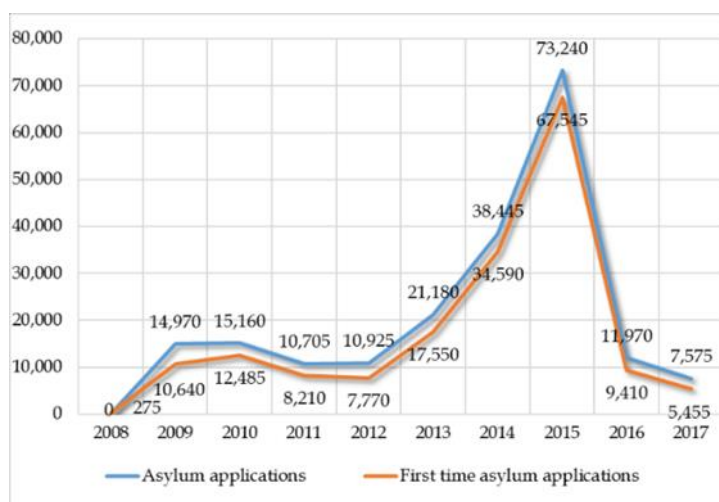
¹⁸⁴ ССА за миграциските прашања за Косово е поврзан со член 85 за виза, управување со граници/грани, азил и миграција, член 86 за легална миграција, член 87 за спречување и контрола на илегалната имиграција и член 88 за реадмисија.

лица, подобрени механизми за гранична контрола и спречување на нерегуларна миграција и борба против криумчарење мигранти.

Миграциски трендови, грижи и нееднакви можности

Со оглед на фактот дека 60% од населението на Косово се млади, трендовите на миграција се алармантно прашање бидејќи тие произлегуваат од помладата популација (18 – 35).¹⁸⁵ Главните причини зошто младите бараат да заминат надвор од земјата е главно поради недостатокот на можности за вработување внатре и ограничените можности за лесно интегрирање во шемите на пазарот на трудот. Загрижувачки е тоа што образованието во Косово страда од создавање низа дипломирани млади професионалци кои не се целосно усогласени со шемите и секторите за потребите-вработување. Во 2015 година (види графикон 5), Косово се соочи со огромна емиграција кон земјите на ЕУ, и ова се смета за главен „одлив на мозоци“ во последните децении, заедно со медицинскиот персонал кој ја напушта земјата заради вработување, особено за Германија.

Графикон.5 (Извор: ЕУРОСТАТ)

¹⁸⁵ Според tradeconomics.com/ Агенцијата за статистика на Косово, стапката на невработеност во Косово се намалила на 25,30 отсто во вториот квартал од 2019 година од 26,90 отсто во првиот квартал од 2019 година. Стапката на невработеност во Косово во просек изнесувала 35,39 отсто од 2001 година до 2019 година историски максимум од 57 отсто во четвртиот квартал од 2001 година и рекордно ниско ниво од 25,30 отсто во вториот квартал од 2019 година.

Иако Националната стратегија за развој 2016-2021 се однесува на поглавјето за развој на човечки капитал и способност за стекнување вештини преку миграција, или „добивка на мозокот“ од дијаспората, мерките и акцискиот план за негово постигнување не се робусни и остануваат загрижувачки. Во однос на внатрешната миграција, особено поврзана со движењето на граѓаните и младите, особено од руралните во урбаните средини, евидентно е дека не се имплементирани јасни програми кои можат да го ангажираат човечкиот капитал во социо-економските активности и недостасува стручно образование, специфични занимања кои влијаат на опаѓањето на таквото движење. Младите од руралните средини се соочуваат со тешкотии во пристапот до програмите што би можеле да ги применуваат во зоните во кои живеат, во споредба со оние во урбаните средини. На младите од руралните средини не им се даваат подеднакво можности за пристап до стручните програми, додека од родова перспектива, напуштањата од млади девојки кои доаѓаат од овие области се на повисоко ниво под влијание на раните бракови или мотивацијата да се преселат во урбаните средини и дури и да се преселат од државата.

Напорите за долготрајни промени во заедниците

Нееднаквости меѓу земјите

Нееднаквостите меѓу овие две земји во смисла на слобода на движење од перспектива на ЕУ, ќе влијаат на постигнувањето на агендата 2030 година и може да го одложат спроведувањето на ЦОР конкретно за Косово. Од аспект на меѓу заедниците, односите меѓу Албанците и Србите во Косово остануваат кривки и хоризонталните нееднаквости погодени од сиромаштија, невработеност, низок економски напредок и политичка моќ, лесно можат да ја поларизираат ситуацијата и да ескалираат до конфликт. Од друга страна, Северна Македонија погодена главно од вертикалните нееднаквости, и влијание од политичката моќ од двете партии, може да создаде тензии меѓу заедниците и да манипулира со процесот на интеграција објавен неодамна со ЕУ. Во светлината на ова, со имплементација на програмите со намера да не остави никого зад себе, УНДП трасира патека кон мерливи резултати, внимателно го следи напредокот и обезбедува подолготрајно влијание во заедниците. Овој пристап има долготрајни

премиси бидејќи вклучува партиципативен пристап на локалните институции со техники на знаење.

Објаснување на ЦОР 10

Додека се формулираат 17 ЦОР во агендата 2030, поврзани со одржлив развој, намалувањето на нееднаквоста беше воспоставено само како цел како ЦОР 10 што ја поттикнува глобалната заедница да ја намали нееднаквоста во и меѓу земјите. Пребарувајќи ги претходните студии во оваа патека, најчесто поставеното прашање би било: *Зошто конкретно ЦОР 10?*

Одговорите на ова прашање се собрани факти кои наведуваат дека тоа е најтешката цел која нашла договор од земјите-членки на ОН при одобрувањето на Агендата 2030 година и истовремено со влијание врз односите меѓу државите.

Фактот се смета за изненадувачки и повеќе од пресвртница во меѓународната соработка, бидејќи за првпат заедничката задача беше експлицитно признаена од државните влади, па дури и комбинирана јасна временска рамка за постигнување до 2030 година.

Со цел да се намали нееднаквоста во и меѓу земјите, ЦОР 10 повикува на намалување на нееднаквостите во приходите, како и оние врз основа на возраст, пол, инвалидитет, раса, етничка припадност, потекло, религија или економски или друг статус во земјата. Имајќи го ова предвид, реалноста покажува дека мешаните населени заедници во Косово, кои се соочуваат со специфично хоризонтални нееднаквости, имаат тенденција да се разминуваат и стануваат лесно ранливи со ограничен пристап до различни општински услуги.

Следствено, од аспект на меѓу заедниците, сите заедници во Косово, како и во Северна Македонија, се во крива врска гледана од хоризонтална гледна точка на нееднаквоста, погодени од сиромаштија, невработеност, низок економски напредок и политичка моќ. УНДП како непристрасен и доверлив партнер со владите на земјите, како и со донаторите, има за цел да го поддржи одржливиот развој освен пристапите за рехабилитација и помирување. Овој дел ќе ги признае аспектите и пристапите за

имплементација што Проектот „Интегриран територијален развој“ на УНДП во Косово ги опфати со сите локални заедници во партнерските општини каде што ЦОР 10 беше имплементиран заедно со другите ЦОР (иако не е дел од контролната табла на земјата). Исто така, ќе го разгледаме проектот „Создавање работни можности за сите“ за интеграција на СОР 10 поврзана со Северна Македонија – кој се однесуваше на севкупната социјална исклученост преку нудење вработување, драгоцено работно искуство и подобрување на професионалните вештини за ранливите заедници. Понатаму, ќе бидат обезбедени факти со регионалниот проект во WB6 поврзани со придонесот на УНДП во долготрајни промени и регионален одржлив развој.

Промена на динамиката на локално ниво

Спроведувајќи ги програмите со намера да не остави никого зад себе, УНДП во Косово трасира патека кон мерливи резултати, внимателно го следи напредокот и обезбедува подолготрајно влијание во заедниците. Овој пристап има долготрајни премиси бидејќи вклучува партиципативен пристап на локалните институции со техники на знаење. Добро дизајнираната програма и стратегија со јасни ориентирани планови и индикатори во согласност со ООР и Националната стратегија за развој на Косово 2016 – 2021 година, придонесува за значајни долготрајни промени во Косово и за постигнување на агендата 2030 за Косово.

Работата на УНДП во претходниот период 2016-2020 година беше успешна за косовските институции и придонесе за подобрување на животниот стандард на луѓето во Косово, според независната проценка на програмата.¹⁸⁶Интервенциите на УНДП во Косово ја зајакнаа стратешката, правната и институционалната антикорупциска рамка и придонесоа за безбедноста и безбедноста на Косово. Долготрајната поддршка на политиката за вработување даде значителни резултати, а беа создадени работни места и можности за приходи за локалните заедници. Напорите за намалување на ризикот од животна средина и катастрофи продолжија и покрај ограниченото надворешно финансирање на располагање. Извештајот за евалуација препорачува проширување на

¹⁸⁶Независна евалуација на програмата на УНДП за Косово. Независна канцеларија за евалуација на УНДП. јули 2020. Достапно на: <http://web.undp.org/evaluation/evaluations/adr/kosovo.shtml>

базата за финансирање за да може да одговори на развојните потреби на Косово, особено да се продолжат напорите за унапредување на родовата еднаквост и зајакнувањето на жените, како и управувањето на централно и локално ниво.

Програмата на Владата на Северна Македонија 2017 – 2020 година покажува посветеност на градењето добри меѓуетнички односи засновани на принципите на меѓусебно почитување и толеранција и имплементација на Охридскиот рамковен договор постигнат во 2001 година. Реформската агенда ги интегрира целите што ги споделуваат сите граѓани; поголема благосостојба за сите граѓани, економски развој, враќање на демократијата, владеење на правото и правдата, еднаквост на сите граѓани, ефикасни институции, висококвалитетно образование и здравствен систем како и подобрување на меѓународниот углед и углед на земјата.¹⁸⁷ 17-те цели на ЦОР кои се кохезивни во програмата, може лесно да се следат додека напредуваат во имплементацијата, а Северна Македонија постигна напредок во ова со доброволно известување за постигнувањата на ЦОР поврзани со глобалната агенда 2030 година. Независната проценка на програмата за УНДП во Северна Македонија предлага меѓу препораките да се зголемат локалните интервенции, да се поттикне меѓуопштинската соработка и да се зајакне улогата на регионалното планирање во контекст на интеграцијата во Европската Унија.¹⁸⁸

Меѓу ЦОР, ЦОР10 е најпредизвикувачкиот за двете земји да известуваат за напредокот, особено за Косово, кое заостанува чекори во интегративните процеси во споредба со Северна Македонија. Додека се формулираат 17 ЦОР во агендата 2030 поврзани со одржлив развој, намалувањето на нееднаквоста беше воспоставена само како цел како ЦОР10 што ја поттикнува глобалната заедница да ја намали нееднаквоста во и меѓу земјите. Пребарувајќи ги претходните студии во оваа патека, најчесто поставеното прашање би било: *Зошто конкретно да се провери ЦОР 10 во рамките на*

¹⁸⁷Програма на Владата 2017-2020, достапна на: https://vlada.mk/sites/default/files/programa/2017-2020/Programa_Vlada_2017-2020_ENG.pdf

¹⁸⁸ Независна канцеларија за евалуација, *евалуација на независна програма на земјата Северна Македонија*, октомври 2020 година. Достапно на: <https://erc.undp.org/evaluation/evaluations/detail/12279#>

проектите на УНДП? Одговорите на ова прашање се факти кои потврдуваат дека локалниот интегриран пристап има позитивно влијание за постигнување на еднаквост меѓу заедниците и поврзување сличности, наместо да создава разлики.

УНДП како агенција работеше на интегрирање на овој ЦОР во своите проекти на различни нивоа и успеа да има напредок заедно со другите ЦОР. Фокусот овде ќе биде на локално ниво и ќе покаже дека ЦОР10 може да се интегрира во проектните активности со специфични програмски алатки и дека индикаторите за успех се мерливи и може да се пријават.

Проект за создавање можности за работа во Северна Македонија

Иницирано пред деценија, во текот на 2016 до 2018 година, во тесно партнерство со Министерството за труд и социјална политика (МТСП), Агенциите за вработување, УНДП во Северна Македонија обезбеди техничка поддршка на групите кои беа најзагрозени од социјално исклучување, преку нудејќи им на овие невработени лица шанса да стекнат вредно работно искуство и да ги подобрат своите професионални вештини. Според програмата за самовработување на земјата – дефинирана од суштинско значење за стратегијата за вработување и поддржана од националните активни мерки на пазарот на трудот, целта на проектот беше да се намали невработеноста преку охрабрување на создавање мали бизниси кои ќе обезбедат живот за успешни претприемачи. Во конкретните активности, првенствено беа насочени повеќе групи на корисници, како што се: деца од предучилишна возраст, стари лица, возрасни и деца со попреченост, како и граѓани од руралните средини кои имаат право да добиваат здравствени и/или образовни услуги.¹⁸⁹

Проектот директно промовираше и придонесе кон, конкретно:

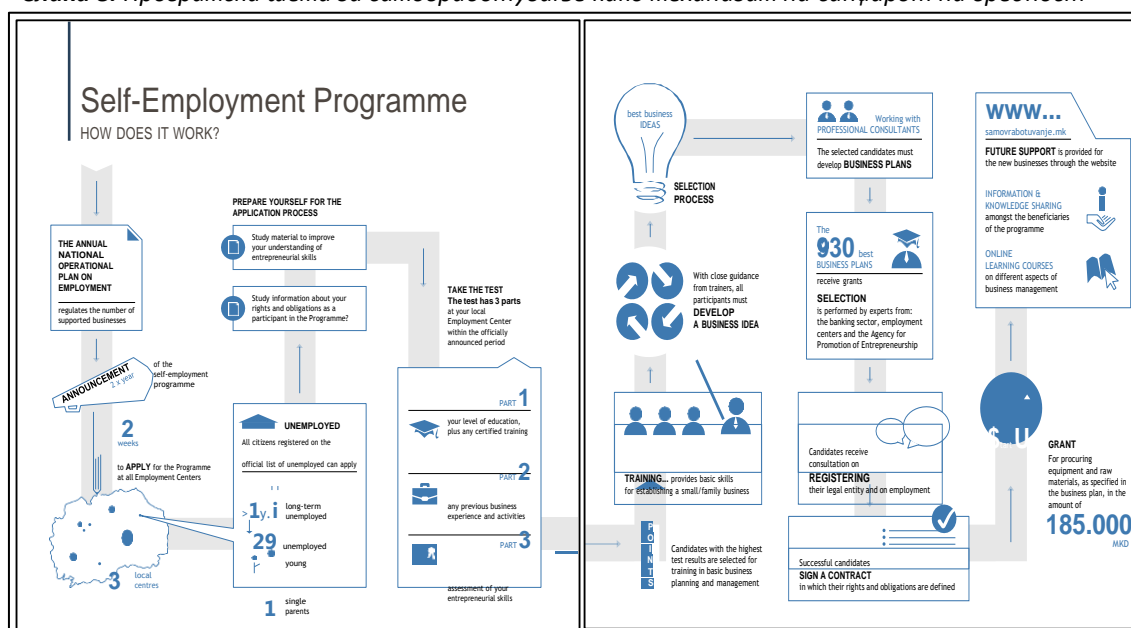
ЦОР 1: Да се стави крај на сиромаштијата во сите нејзини форми насекаде – со зголемување на работното активирање на лицата од ранливите групи и членовите на групите изложени на ризик од социјална исклученост.

¹⁸⁹ Проект Creating Job Opportunities for All, достапен на: <https://www.mk.undp.org/content/north-macedonia/en/home/projects/creating-jobs-for-all.html>

ЦОР 8: Промовирање на инклузивен и одржлив економски раст, вработување и пристојна работа за сите - преку поддршка за раст на микро и мали претпријатија што ќе доведе до отворање на нови работни места, на луѓе во ризик од социјална и економска исклученост.

ЦОР 10: Намалување на нееднаквоста во и меѓу земјите – преку затворање на јазот во приходите, како и празнините во вештините и можностите во ранливите заедници што водат до отворање на нови вредни работни места. Мора да се истакне дека Програмата за самовработување имаше највисока стапка на успех севкупно во Северна Македонија, што предизвика голем интерес кај корисниците. Од 2012 година, кога започна имплементацијата на програмата, Програмата за работа во заедницата ангажираше 1.914 долгорочно невработени жители во обезбедувањето услуги за неа на 44.727 ранливи крајни корисници, обично постари лица, деца од предучилишна возраст и лица со посебни потреби (Лица со посебни потреби) во 63 општини.

Слика 8. Програмска шема за самовработување како механизам на синџирот на вредност¹⁹⁰

Од луѓето кои биле ангажирани на скратено работно време, 87% биле жени. Обучени и вработени над 482 лични и образовни асистенти за да се осигури дека возрасните со попреченост се подобро способни да учествуваат во нивните заедници и да им овозможат на децата со попреченост да ја имаат потребната поддршка за да

¹⁹⁰Преземено од успешни приказни за самовработување во Северна Македонија – февруари 2013 година

посетуваат редовно училиште.¹⁹¹ ЦОР10 е добро интегриран и служи за мерење на намалените јазови во нееднаквоста меѓу заедниците.

Регионален проект „Регионална програма за локална демократија во Западен Балкан“ (ReLOaD)

ReLOaD е регионален проект на УНДП финансиран од Европската Унија (ЕУ), имплементиран од 2017 до 2020 година кај корисниците на ИПА на WB6 (Албанија, Босна и Херцеговина, Косово, Црна Гора, Северна Македонија и Србија). Проектот имаше за цел да ги зајакне партиципативните демократии и процесот на интеграција во ЕУ во Западен Балкан преку зајакнување на граѓанското општество активно да учествува во донесувањето одлуки и преку стимулирање на овозможувачката правна и финансиска средина за граѓанското општество.¹⁹² Вкупно имаше 56 локални самоуправи вклучени во акцијата и 493 граѓански организации кои даваа услуги на граѓаните во партнерските локалитети и програмата предизвика голем интерес кај локалните самоуправи низ Западен Балкан. Поконкретно, преведено во успех постигнат во бројки, 155 или 31,5% од сите локални самоуправи во регионот се пријавиле за учество во Акцијата, а избрани се 53 или 11% од сите локални самоуправи од регионот (12 во Албанија; 21 во БиХ – со 11 нови; 5 во Црна Гора; 5 во Косово; 5 во Северна Македонија со уште 3 придружни општини; и 5 во и Србија). Понатаму, финалната евалуација на проектот со повратни информации добиени од преку 200 директни засегнати страни, истакна дека ReLOaD како регионален пилот проект е успешно завршен. Концептот за подобрување на соработката меѓу локалните самоуправи и граѓанските организации беше многу практичен и ефикасен, па затоа препорача втората фаза од проектот. Свкупно, регионалниот буџет на проектот беше 8,5 милиони евра, додека 1,5 милиони евра беа од локалните самоуправи и УНДП.¹⁹³

Проектот е директно поврзан со ЦОР ЦОР16/ Мир, правда и силни институции. ReLOaD се залагаше и олесни широко промовирање на партнерството меѓу локалните

¹⁹¹ Исто.

¹⁹² Преземено од: <https://www.undp.org/bosnia-herzegovina/projects/regional-programme-local-democracy-western-balkans-reload>

¹⁹³ UNDP ReLOaD, *Финален извештај*, 1 февруари 2017 година до 31 декември 2020 година.

власти и граѓанското општество обезбедувајќи простори за подобро вклучување на граѓанското општество во демократските процеси на локално ниво.

Поврзаност со агендата за пристапување во ЕУ: Директен придонес во зајакнувањето на јавната администрација и институционалното градење на нивоа на локалната власт, како и индиректен придонес кон Гл. 22 „Регионална политика и координација на структурните инструменти“

Поврзаност со стратешкиот план на УНДП

Придонесувачки исход (UNDAF/CPD, RPD или GPD):

Поврзаност со Стратешкиот план на УНДП 2014-2017: инклузивно и ефективно демократско владеење

Индикативен излез(и):

4.2 CPD: Подобрена имплементација на развојни стратегии и испорака на услуги на локално ниво

4.4 КЗД: Поставени рамки и процеси на дијалог за ефективен ангажман на граѓанското општество во развојот

4.5 КПП: Зајакнати партнерства и мрежи за одржлив локален развој

Во текот на 2017-2020 година, потрошени се 1.232.394,38 евра за 95 проекти (43 во Северна Македонија и 52 во Косово), сметајќи ги брзите проекти за време на пандемијата ковид-19.

Дополнителни детали поврзани со проекти поддржани за социјално исклучени категории на луѓе и адресирани социјални прашања преку транспарентно финансирање на ГО во одредени сектори, се дадени во табелата подолу.

Табела 6. Број на проекти со распределба на средства по сектор во двете земји

Sector	North Macedonia		Kosovo	
	Number of projects	Funds allocated	Number of projects	Funds allocated
Culture	4	EUR 57,008.44	8	EUR 114,199.00
Education	2	EUR 28,451.22	3	EUR 23,598.10
Environment	5	EUR 76,181.95	8	EUR 107,006.50
Gender	0	EUR -	0	EUR -
Social inclusion	8	EUR 121,906.05	8	EUR 120,337.81
Volunteerism	2	EUR 26,335.45	0	EUR -
Youth	8	EUR 86,628.81	6	EUR 112,234.20
COVID19 support	5	EUR 47,500.16	10	EUR 17,986.32
Poverty reduction	9	EUR 158,926.77	9	EUR 134,093.60
TOTAL	43	EUR 602,938.85	52	EUR 629,455.53

Податоците од табелата кумулираат дека најподдржани сектори во овој период, освен потребната поддршка поврзана со КОВИД-19, биле животната средина, намалувањето на сиромаштијата, социјалната вклученост и младите.

Очигледно е дека ReLOaD се покажа како многу ефикасен на локално ниво, но со ограничена регионална видливост што не можеше да активира други форми на партнерства на глобално ниво со други актери. Во Северна Македонија имаше иницијативи преземени од градоначалници, но не во институционализирана процедура (ЕК - Евалуација на поддршката од ЕУ за локалните власти во регионите за проширување и соседството (2010-2018)).

ReLOaD/ Косовска компонента

Вкупниот буџет на проектот за Косово изнесуваше 891.096,00 евра, а партнери на проектот беа конкурентно избрани општините Истога, Каменица, Липјан / Липјан, Витина / Витина, Звечан / Звечан, Граѓанските организации (ГО) и жителите на партнерските општини. Проектот тесно соработуваше со Канцеларијата на ЕУ во Косово; Министерството за локална самоуправа (МЛГА); Канцеларијата за добро владеење на Кабинетот на премиерот; Заедницата на косовските општини; Платформа CiviKos ; Одделението за регистрација и врски со НВО, Министерство за јавна администрација (МЈА); ТАКСО во Косово; и други институции задолжени и донатори кои работат во поддршка на граѓанското општество.¹⁹⁴ Проектните активности во Косово промовираа синергија помеѓу локалните власти и граѓанското општество, со што придонесуваат за повисок квалитет на живот во партнерство со директни придобивки од инклузивни и потранспарентни процеси на одлучување.

Во Косово, проектот ReLOaD дејствуваше во 5 општини: Истога /к, Каменица, Липјан / Липјан, Витина/ Витина и Звечан / Звечан избрани преку конкурентен, транспарентен и инклузивен процес. Родовата чувствителност, социјалната инклузија и промовирањето на мултиетнички интервенции беше посветено посебно во секоја цел и во сите активности. Вкупно 6.139 жители искористија над 52 проекти на граѓански

¹⁹⁴ Регионална програма за локална демократија на Западен Балкан, *информативен лист*, достапна на: <https://www.undp.org/kosovo/projects/regional-programme-local-democracy-western-balkans-reload>

организации поддржани од партнерските општини кои практикуваат транспарентно финансирање на ГО, а исто така и за време на пандемијата COVID 19.

Меѓу резултатите од проектот постигнати за 4 години од имплементацијата во Косово, беа:

- Граѓанските организации кои обезбедуваат услуги до локалните заедници преку адресирање на нивните приоритетни потреби;
- 5 партнерски општини од вкупно 50 од регионот на СБ, ги зајакнаа своите капацитети и користат транспарентен и проектен модел за финансирање на ГО како и имплементација на планови и стратегии за локален развој; и
- Подобрено е регионалното вмрежување, споделувањето практики, дијалогот и соработката помеѓу локалните власти и граѓанските организации низ СБ.¹⁹⁵

Проектот директно придонесе за ЦОР 16 мир, правда и силни институции, преку промовирање транспарентно јавно финансирање на ГО од општинскиот буџет. Индиректно, проектот придонесе за ЦОР1 сиромаштија, ЦОР5 родова еднаквост и ЦОР8 пристојна работа и економски раст, истовремено финансирајќи ги проектните активности на граѓанските организации кои се однесуваат на демократските вредности и транспарентните процеси меѓу локалните власти и граѓанските организации.

Имајќи предвид дека во текот на првата фаза на овој проект, пристапот помогна да се слушне гласот на луѓето кои имаат потреба преку создавање на подобри работни и животни средини, се смета дека индиректно придонесе за ЦОР 10. Помеѓу 5 општини, општина Каменица е прогласена за најдобра ЛГ во првата фаза на проектот, врз основа на матрица со критериум и бодови со кои се оценуваат перформансите на ЛГ.

Општина Каменица се наоѓа во источниот дел на Косово на површина од приближно 423 km² која ја опфаќа Каменица и 56 села. Според Пописот на населението и домувањето на Косово од 2011 година, вкупното население е 36.085, брои 34.186 Албанци, 1.554 Срби, 240 Роми и други 105 (Општински профил на ОБСЕ – 2018).¹⁹⁶

¹⁹⁵ Исто.

¹⁹⁶ Општински профил на ОБСЕ, Каменица/а, достапно на:
https://www.osce.org/files/f/documents/e/6/13119_1.pdf

Во општина Каменица беа организирани вкупно 3 јавни повици за граѓански организации - 2 редовни заедно со ReLOaD и 1 независно по општина. Искуството стекнато во проектот им помогна на 4 општински службеници да стекнат знаење за управување со проектен циклус и да ја препознаат важноста на инклузивните и транспарентни пристапи и потребата од дијалог со ГО.

Од друга страна, јавните расправи за време на двата повика за предлог-проекти (во 2018 и 2019 година), како и организирањето на независен јавен повик во ноември 2020 година, им помогнаа на членовите од различни локални заедници да ги финализираат своите приоритети, да подигнат тематски дискусии и одговори на нивните потреби. Како таква, општината можеше да поддржи 7 граѓански организации, главно во областите на образование, култура, млади, социјална инклузија и поддршка за КОВИД-19 и вкупниот буџет со кофинансирање (минимум 20% од општината за секој грант), изнесуваше 121.884,97 евра.

Во моментот, општината може да им дава совети на другите локални самоуправи во однос на пристапите за поддршка на ГО кои ги задоволуваат потребите на заедницата. На овој начин, пристапот ветува долготрајна промена и институционална меморија за репликација на знаењето по потреба.

Табела 7. Поддржани проекти во општина Каменица како дел од приоритетните потреби преку јавни повици (2017-2020)

IPA beneficiary	Municipality/Ci	Organisation	Project title	Focus Area Pick from Dropdown list	Approved funds in EUR	Final number of beneficiari es
Kosovo	Kamenice/a	Dardana Press	Rritja e transparencës, ndërgjegjësimi i qytetarëve përmes qasjes aktive në proceset vendimmarrëse	Education	EUR 9,931.50	401
Kosovo	Kamenice/a	Education Code	Ma Kupto Heshljen	Social inclusion	EUR 17,434.77	29
Kosovo	Kamenice/a	Kosovo Women for Women	"Improved Self-Employment and Employment Opportunities in Viti"- COVID19	COVID19 support	EUR 668.20	0
Kosovo	Kamenice/a	Local Solution	"Promovimi i sektorit të Bimëve Mjekësore aromatike në Viti"- COVID19	COVID19 support	EUR 1,000.00	10
Kosovo	Kamenice/a	Network for Peace Movement (NOPM)	Awareness and activation of citizens in decision-making processes	Social inclusion	EUR 21,976.50	551
Kosovo	Kamenice/a	Open Data Kosovo	Code 4 Kamenica	Youth	EUR 31,810.00	41
Kosovo	Kamenice/a	Proactive	Reclaim Prosperity through Tourism and Cultural Heritage	Culture	EUR 29,094.00	10
Kosovo	Kamenice/a	Shoqata e te drejtave te pacienteve ne Kosove (PRAK)	Rrugëtimi i grupeve të cenushme nëpër shërbimet shëndetësore	Social inclusion	EUR 9,970.00	112

Компонента ReLOaD/Северна Македонија

Вкупниот буџет за Северна Македонија изнесуваше 845.000,00 евра, додека општините беа избрани: Гостивар, Кавадарци, Куманово, Ресен, Струмица (со придружните општини Ново Село, Василево и Босилово), како дел од директниот пристап од проценката направена за да се осигури дека само бенефит од акцијата ќе имаат општините кои имаат потреба. Важно е да се истакне дека активностите беа направени во партнерство со сите пет локални самоуправи за да се направат предуслови за формално усвојување и институционализирање на механизмот за исплата на јавни средства за ГО.

Во рамките на релевантните засегнати страни беа: Министерството за локална самоуправа, Заедницата на единиците на локалната самоуправа на Северна Македонија, ТАКСО Северна Македонија, Генералниот секретаријат на Владата – Одделение за соработка со невладините организации и Центарот за истражување и политика Создавање – НВО која ја координира мрежата на НВО во рамките на Отвореното владино партнерство.

За 4 години од имплементацијата во Гостивар, Кавадарци, Куманово, Ресен, Струмица (со придружните општини Ново Село, Василево и Босилово), клучните резултати на проектот ReLOaD беа следните:

- Локалните самоуправи и ГО користеа транспарентен и проектен модел за финансирање на ГО од буџетите на локалната самоуправа;
- ГО кои обезбедуваат услуги кои се однесуваат на потребите на локалните граѓани во партнерските локалитети;
- Зајакнати капацитети на ГО и локалните самоуправи за спроведување на шеми за грантови и реализација на проекти со добар квалитет во корист на жителите;
- Подобрено регионално вмрежување, дијалог, споделување практики и соработка помеѓу локалните власти и граѓанските организации низ Западен Балкан.

Проектот, исто така, директно придонесе за ЦОР 16 за мир, правда и силни институции, преку практикување и промовирање на транспарентно јавно финансирање на ГО од буџетите на локалната самоуправа. Имајќи предвид дека проектот се спроведуваше локално со различни засегнати страни во адресирање на потребите на заедницата, проектот индиректно придонесе за други ЦОР, како што се: ЦОР1 сиромаштија, ЦОР 5 Родова еднаквост и ЦОР8 Пристојна работа и економски раст. Како дел од трите јавни повици организирани во партнерски локалитети, последователно во **општина Гостивар** (2 заеднички со ReLOaD и 1 независно од општината), клучните услови за избор на проекти од комисиите за евалуација вклучуваа општинска посветеност да ги кофинансира грантовите и да обезбеди фер и транспарентен процес на финансирање. Приоритет им беше даден на иницијативите насочени кон подобрување на услугите за обесправените групи, промовирање на родовата еднаквост и човекови права, зајакнување на социјалната кохезија и зголемување на заштитата на животната средина. Сместена во полошкиот регион на Северна Македонија, општина Гостивар е пример за мешана општина населена главно со Албанци и Македонци и мал број Турци, Роми и други мали групи.

Во текот на 2017-2020 година, неколку избрани проекти и граѓански организации во Гостивар со мешано население беа:

- Иницијативата за граѓанска интеграција - да се подигне еколошката свест за дивите депонии и неодговорното одлагање на отпадот.
- ХДЗР Месечина - да обезбеди анализа, обука и менторство насочени кон зголемување на вклученоста на Ромите, особено жените, на пазарот на трудот.
- Гостивар СЦ Snowline, во соработка со Центарот за социјална работа и основните и средните училишта од Гостивар, ќе организира зимски спортски активности во Маврово за деца со попреченост.
- Платформа за зајакнување на младите - да се организира хакатон со фокус на програмирање и веб дизајн за промовирање на интересот на младите за ИТ.

Вреди да се напомене дека двата јавни повици се реализираат со комбинирани финансиски средства по општина, при што не помали од 20% се додадени на вкупниот износ на грантовите, додека независниот јавен повик беше организиран со придонес на општината за проценка на нивото на знаење и стекнатото искуство за да го завршат

повикот сами. Гостивар поддржа 8 граѓански организации, главно во областите образование, култура, млади, социјална инклузија, намалување на сиромаштијата, животна средина и поддршка за ковид-19 и вкупниот буџет со кофинансирање (минимум 20% од општината за секој грант), беше 139.508,21 евра. Четворицата вработени, кои биле дел од обуката за управување со проектен циклус, поседуваат знаења и вештини кои се користат за да им помогнат на нивните колеги во слични пристапи.

Табела 8. Поддржани проекти во општина Гостивар за артикулирање на потребите на заедницата (2017-2020)

IPA beneficiary	Municipality/Ci	Organisation	Project title	Focus Area Pick from Dropdown list	Approved funds in EUR	Final number of beneficiaries	Socially excluded
North Macedonia	Gostivar	Youth Empowerment Platform	Techathon	Youth	EUR 12,998.37	75	
North Macedonia	Gostivar	Initiative for Civil Integrations	Be an eco-activist	Environment	EUR 9,952.85	145	
North Macedonia	Gostivar	Ski Club Snowline	Sport has no limits	Social inclusion	EUR 19,501.95	193	19
North Macedonia	Gostivar	Humanitarian and voluntary organisation of Roma persons Mesecina	Improving the inclusion of Roma persons on the labour market with emphasis on the Roma woman	Poverty reduction	EUR 22,049.35	165	
North Macedonia	Gostivar	Foundation Information Center	Use of innovative technologies on the job and in classes	Education	EUR 21,539.02	113	52
North Macedonia	Gostivar	Initiative for civic integration	Give me shelter for salvation	Environment	EUR 25,053.66	300	
North Macedonia	Gostivar	Democracy Lab Youth and Community Center	Highschool Sports League	Youth	EUR 21,917.07	142	
North Macedonia	Gostivar	Democracy Lab Youth and Community Center	Assistance and psychological support to young people in Gostivar during a pandemic COVID 19	COVID19 support	EUR 6,495.93	30	20

Косово и Северна Македонија - податоци (2021)

Земја	Главен град	Површина (км ²)	Популација	Машка популација (%)	женска популација (%)	БДП	Невработеноста	Нето миграција	Просечен годишен приход (УСД)
Косово	Приштина	10.887 km ²	1.786.000	49,8%	50,2%	9,41 милијард и долари	20.7 %	-15,050	5.130 американск и долари
Северна Македонија	Скопје	25.710 km ²	2.065.000	49,9%	50,1%	13,83 милијард и долари	15.8 %	-486	6.190 американск и долари

III Поглавје

Заклучоци и препораки

УНДП работи во Косово и Северна Македонија повеќе од дваесет години, работи на поддршка на социјалниот и економскиот развој и промовирање на одржлива и мирна иднина. Програмата на УНДП еволуираше со текот на времето за да се усогласи со националните приоритети на секоја земја и со Агендата 2030, што резултира со доверливи партнерства и одржливи резултати. Со тесна соработка со другите релевантни чинители, УНДП одигра клучна улога во напредокот на Северна Македонија кон интеграцијата во ЕУ, спроведувајќи неколку заеднички програми/проекти. Во меѓувреме, во Косово, УНДП тесно соработува со тимот на УНКТ за зајакнување на Агендата 2030, користејќи ги своите специјализирани програмски пристапи за поддршка на овој пат. УНДП има за цел да одговори на ЦОР во сите свои проекти и активно ги промовира ЦОР 10, што помага да се намалат нееднаквостите, со тоа што ќе ги вклучи во Годишните работни планови и ќе соработува со своите партнери за следење и известување за постигнатиот напредок. Агенцијата поддржува интегрирани пристапи кои ги вклучуваат засегнатите страни со цел да се генерираат одржливи и влијателни промени во заедниците. На пример, тие спроведуваат мерки за АППТ со Канцелариите за вработување за да се справат со потребите на пазарот на трудот, да го олеснат дијалогот меѓу локалните самоуправи и граѓанските организации за подобро разбирање на гласот и потребите на граѓаните, да соработуваат со владите за зајакнување на законодавните и политичките рамки и да ги подобрат општинските јавни услуги за поддршка руралниот развој. Со тесна соработка со голем број засегнати страни, организацијата има за цел да создаде долготрајни позитивни промени во заедниците на кои им служат. Одговарајќи на ЦОР 10 за намалените нееднаквости, НСР во Косово има одредени празнини, затоа, треба да ги разгледа и усогласи другите индикатори во косовскиот стратешки документ 2030 (вклучувајќи 10.1.1, 10.7.1 и 10.7.2), за да овозможи преглед за нивниот напредок, како и забрзување на владините активности и започнување доброволно известување за ЦОР. Во Северна Македонија, ЦОР10 постигна напредок, меѓутоа, има блиски идни чекори што треба да се преземат и да се овозможи известување од страна на Владата во врска со миграцијата, односите меѓу заедниците и

правата на ЛГБТ (лезбејките, хомосексуалците, бисексуалците и трансродовите) кои се клучни. ЦОР10 е комплексна цел, што значи и намалување на нееднаквостите меѓу државите. За таа цел, Косово и Северна Македонија, како соседни земји, треба дополнително да ги усогласат своите заеднички напори за миграција. Еден потенцијален пат за соработка е да се иницираат напори за интегрирана гранична полиција, која би можела да ја подобри координацијата и ефективноста во управувањето со миграцијата преку заедничката граница. Епидемијата на пандемијата создаде нова работна средина која претходно беше непредвидлива за сите држави. Како резултат на тоа, Косово и Северна Македонија, заедно со другите земји, воспоставија виртуелни програми како дел од агендата за 2030 година за решавање на ЦОР10 и други ЦОР. Овие виртуелни програми можат да помогнат да се интегрираат безбедни работни средини за луѓето, имајќи ги предвид новите предизвици што ги носи пандемијата. Со користење на технологија и други ресурси, овие виртуелни програми можат да помогнат да се осигури дека поединците можат безбедно и продуктивно да работат кон постигнување на ЦОР.

Меѓуетничките односи на постконфликтните општества можат да бидат кривки со тенденција на опаѓање, бидејќи хоризонталните нееднаквости можат да доведат до прекршување на различни нивоа и под различни околности. Хоризонталните нееднаквости се особено релевантни во постконфликтните и поранешните југословенски земји, каде што тие претставуваат транзиција од моноетничко во мултиетничко општество. Во Косово и Северна Македонија, актуелните политички, економски и културни фактори, во комбинација со историските корени, лесно можат да ги оштетат меѓуетничките односи и да предизвикаат прекршувања, особено во областите со мешани заедници кои беа во конфликт во минатото. На пример, во Косово, тензиите меѓу Албанците и Србите, а во Северна Македонија, меѓу Македонците и Албанците, може да ги влошат хоризонталните нееднаквости и да ја загрозат стабилноста на општеството. Покрај постојните нееднаквости меѓу заедниците, ширењето на конфликтот од соседните земји, исто така, може да ги влоши тензиите и да има негативно влијание врз кривките односи во заедницата. Понатаму, непосредните транзиции од еден социјален статус во друг во заедниците исто така може да бидат предизвик, особено кога се комбинираат со страв, недоверба и други фактори кои го

продлабочуваат незадоволството и генерираат конфликт. Ова може да доведе до оправдување за насилни дејствија во име на заштита на националните вредности и територија. Иако концептот на хоризонтални нееднаквости е сè уште нов на глобално ниво, тој е во интеракција со другите динамики на прекршување во мултиетничките земји, иако овие интеракции сè уште не се целосно разбрани. Примерите на Косово и Северна Македонија покажуваат дека намалувањето на хоризонталните нееднаквости е од суштинско значење за спречување на идни прекршувања и конфликти меѓу заедниците кои неодамна доживеале конфликт. Важно е да се препознае дека хоризонталните нееднаквости можат да бидат потенцијален извор на прекршување и може да ескалира до конфликт. Охридскиот договор, иако не беше совршен во пракса, обезбеди рамка за решавање на прашањето меѓу Македонците и Албанците во Северна Македонија. Сепак, сè уште има делови од договорот кои бараат имплементација, како што е употребата на албанскиот службен јазик, што може да стане потенцијална пречка за Северна Македонија во процесот на интеграција во ЕУ и причина за натамошни тензии. Дополнително, занемарувањето на јазичните и образовните права на ромското малцинство кое живее во Северна Македонија, едноставно затоа што овие прашања не беа опфатени во Охридскиот договор, претставува потенцијална закана за појава на хоризонтални нееднаквости. Во случајот на Косово, фокусот во односите меѓу Албанците и Србите, со занемарување во пракса на правата на маргинализираните групи, особено на Ромите, Ашкалите и Египќаните, може да предизвика тензии и повторување на хоризонталните нееднаквости меѓу сите заедници, иако уставот е заснован на најдобрите модели за почитување на нивните права. УНДП од двете страни се покажа дека има меѓународни и локални капацитети да ги амортизира хоризонталните осцилации на заедницата и да спроведе превентивни мерки. Општините Драгаш и Штрпце во Косово, заедно со Гостивар и Велес во Северна Македонија, демонстрираат значителен поврат на инвестициите и активно вклучување на сите релевантни чинители за справување со невработеноста и намалување на нееднаквостите меѓу различните етнички и ранливи групи во нивните општества.. УНДП спроведува инклузивен пристап во овие помали и до одреден степен изолирани општини, обезбедувајќи никој да не остане зад себе.

Освен што ЦОР 10 беше интегриран како дел од примерокот проект во Косово во активностите (InTerDev) како и во рамките на Инфографикот, тој не беше вклучен во контролната табла, затоа напредокот е мерлив само во партнерските општини, корисници и конечни извештаи од проектот. Споредено со Северна Македонија која потрошила 46.352.985 американски долари од 2015-2021 година, Косово во истиот период потрошило 6.754.798 американски долари, што е околу 7 пати помалку. Тоа покажува дека Северна Македонија презеде ран пристап кон постигнување ЦОР10 во сите сектори, и како резултат на тоа, напорите на УНДП во земјата одиграа значајна улога во забрзувањето на нејзината интеграција во ЕУ пред 2015 година. Поради високите стапки на сиромаштија и невработеност, миграцијата останува атрактивна опција особено кај младата генерација во Северна Македонија. За речиси половина од овие млади, примарна мотивација за миграција е да се подобри нивниот животен стандард и да се обезбеди пристојна работа. Косово е особено загрижувачки случај поради неговата голема популација млади жители (над 60% на возраст под 30 години), кои бараат високо образование и можности за вработување во ЕУ и во странство. Има највисоки стапки на емиграција, со најмалку еден член од секое четврто домаќинство што живее надвор од земјата. Ова укажува на тешката состојба и на итната потреба да се решат факторите кои водат кон високи нивоа на емиграција. Податоците од државните заводи за статистика може да се добијат подобро во случајот со Северна Македонија, додека во случајот на Косово беше тешко да се ориентирате и да пристапите до многу од нив. Дополнително, тешко е да се најдат податоците поврзани со ЦОР и постигнатиот напредок. КАС во Косово треба тесно да соработува со сите релевантни актери и да создаде платформа погодна за корисникот каде што лесно се наоѓаат податоците и се рефлектираат од напредокот постигнат во рамките на секој ЦОР, особено ЦОР 10. Додека за Северна Македонија слободата на движење не е повеќе прашање и земјата напредна на ниво на речиси отворање дискусија за преговори со ЕУ, ограничената слобода на движење на Косовците во Шенген зоната влијае на понатамошниот илегален миграциски проток. Косовските граѓани сè уште не се слободни да патуваат, следствено, тие се нерамноправни со другите граѓани на Југоисточна Европа и изолирани. Ако се анализира старосната популација во двете земји, населението на Косово има двојно помладо население од Северна Македонија,

а има уште помалку можности за работа. Тоа значи дека младите таму имаат поголеми тенденции за миграција поврзани со цели на образование и вработување.

Релевантните власти во Северна Македонија и Косово треба повторно да ја разгледаат образовната програма и да го промовираат стручното образование за да се решат неусогласеноста на барањата и потребите на пазарот на трудот, да се осврне на миграцијата рурално-град и да одговара на најновите потреби за невработеност. Како дел од овој преглед, од клучно значење е да се даде приоритет на вклучувањето на родовите и малцинствата како мерка за обезбедување еднаков пристап до образование и достоинствено вработување, наместо да се третира како меѓусекторски елемент. Со тоа, новоревидираните образовни програми подобро ќе ги третираат потребите на пазарот на трудот и ќе промовираат поодржлив економски развој.

Се предлага да се иницира заедничка платформа со научените лекции од двете земји за поддршка на намалувањето на нееднаквостите на младите во двете земји кон пристапот до стручното образование преку интегрирање на половите и малцинските компоненти конкретно во рамките на програмата за вработување и образование со туризмот, земјоделството и руралните области и развојните шеми. Влијанието врз високообразованите граѓани во двете земји, влијае на миграцијата и влијае на развојот, предизвикувајќи губење на долгорочните инвестиции. Напротив, миграцијата би станала единствената опција за надминување на тешкотиите за вработување преку влијание врз државните демографски промени, во однос на бројот на населението, полот, возраста, етничката структура, образовното ниво итн.

Миграцијата рурално-град влијае на депопулацијата на руралните области директно влијаејќи на економскиот развој. Понатаму, меѓународната миграција е клучниот фактор за намалената стапка на фертилитет, пад на населението во Косово и Северна Македонија. Во двете земји со важност во случајот со Косово, стратешкиот план за дознаки и инвестиции од дијаспората треба дополнително да се промовира како стимулатор за „добивка на мозокот“ што исто така ќе помогне да се извести за напредокот постигнат за решавање на ЦОР10 поврзан со миграциските напори.

УНДП во Северна Македонија и Косово ги поддржува сите заедници на кои им е потребна, обезбедувајќи мирна иднина и социоекономски развој. Развојот на програмата за земјата од страна на УНДП е подготвен во согласност со националните развојни стратегии на двете земји, агендата 2030 година и се потпира на заедничките интегрирани напори што се спроведуваат со други сестрински агенции и различни донатори. Пристапот на УНДП води до доверливи партнерства и максимално влијание во заедниците. Иницијативата за одговор на локално ниво имплементирана од УНДП во Косово во тесно партнерство со локалните актери во Косово (на пр. општини, локални граѓански организации, бизниси итн.), доведе до опипливи резултати и ги опфати најзначајните потреби на заедниците, како и придонесе за намалување на хоризонталните нееднаквости во локалните заедници преку градење доверба и нудење одржливи работни места за луѓето на кои им е потребна. Слична програма во иднина со пристапи од долу нагоре, ќе поддржи дополнително намалување на овие нееднаквости и создавање подобри услови за живот. Програмата за самовработување во Северна Македонија е пример дека добро подготвен системски пристап во тесна координација со релевантните државни актери, може да се справи и да генерира работни места и приходи за ранливите категории во општествата, вклучително и лицата со посебни потреби. Понатаму, програмата е инклузивна и создава можност за сите ранливи поединци подобро да се позиционираат на пазарот на трудот без разлика на нивното ниво на образование, пол, религија, попреченост и етничка припадност. Реконструирана програма заснована на потребите на жителите во други релевантни професии за време на пандемијата COVID 19, вклучително земјоделството и туризмот, на пример, може дополнително да поддржи за намалување на нееднаквостите помеѓу населението во урбаните/периорските и руралните области и поддршка за да се спречи движењето во урбаните области за потенцијални можности за работа. Проектите на УНДП се однесуваат на сите ЦОР и конкретно на ЦОР10 за намалени нееднаквости преку интегрирање во нивните годишни работни планови за конкретни активности и известување против тоа. Избувнувањето на ковид-19 создаде нова работна средина за сите држави; Имајќи го ова предвид, за подобро да одговорат на потребите на заедницата, Косово и Северна Македонија би можеле да разменуваат виртуелни програми кои се справуваат со социјалната исклученост и ги пополнуваат празнините во приходите и можностите создадени за нивните граѓани поради пандемијата.

Регионалните програми со намера да ја подобрат локалната демократија и соработката меѓу локалните власти и граѓанското општество во ИПА-корисниците надвор од ЦОР 16 придонесуваат за остварување на други ЦОР паралелно, како што се: ЦОР 1, ЦОР 5, ЦОР 8 и ЦОР 10. Сите овие добро интегрирани, интегрирани и синергизирани во Канцелариите на земјата и нивните програми, како и други проекти финансирани од донатори на локално ниво, ќе ве заложат пристап кој ќе помогне да се адресираат најгорливите прашања регионално во различни заедници, како што се младите, на пример, во однос на нивните перспективи и вработување. Овој регионален пристап им помага на локалните власти и на граѓанските општества да го премостат дијалогот, да бидат подготвени за агендата за пристапување во ЕУ и заеднички да разговараат за заедничките прашања, како и да комуницираат меѓу себе за време на регионалните конференции.

АНЕКС: ЦОР 10 – Намалени нееднаквости

	10.1	До 2030 година, прогресивно постигнувајте и одржувајте раст на приходот на долните 40 отсто од населението со стапка повисока од националниот просек	10.1.1	Стапки на раст на расходите на домаќинствата или приходите по глава на жител меѓу долните 40 проценти од населението и вкупното население
	10.2	економското и политичкото вклучување на сите, без оглед на возраста, полот, попреченоста, расата, етничката припадност, потеклото,	10.2.1	Процентот на луѓе кои живеат под 50 проценти од просечниот приход, по возраст, пол и лица со попреченост
	10.3	Обезбедете еднакви можности и намалете ги нееднаквостите во исходот, вклучително и со елиминирање на дискриминаторските закони, политики и практики и промовирање на соодветно законодавство, политики и активности во овој поглед	10.3.1	Процентот на населението што пријавило дека лично се чувствувало дискриминирано или малтретирано во претходните 12 месеци врз основа на основа на дискриминација забранета според меѓународното право за човекови права
	10.4	Усвојувајте политики, особено политики за фискална, плати и социјална заштита и постепено постигнувајте поголема еднаквост	10.4.1	Уделот на трудот во БДП, кој ги опфаќа платите и трансферите од социјалната заштита
	10.5	пазари и институции и зајакнување на имплементацијата на таквите	10.5.1	Индикатори за финансиска исправност
	10.6	Обезбедете зголемена застапеност и глас за земјите во развој при одлучувањето во глобалните меѓународни економски и финансиски институции со цел да се обезбедат поефикасни, кредибилни, одговорни и легитимни институции	10.6.1	Пропорција на членови и права на глас на земјите во развој во меѓународните организации
	10.7	мобилност на луѓето, вклучително и преку спроведување на планирани и добро управувани миграциски политики	10.7.1	Трошоци за регрутирање на товар на вработениот како дел од годишниот приход остварен во земјата на дестинација
			10.7.2	миграциски политики
	10.a	во развој, особено најмалку развиените земји, во согласност со договорите на Светската трговска организација	10.a.1	Пропорција на тарифни линии применети за увоз од најмалку развиените земји и земјите во развој со нулта царина
	10.b	постигнување на официјалната развојна помош и финансиски текови, вклучително и странски директни инвестиции, до државите каде што има најголема потреба, особено најмалку развиените земји, африканските земји, малите островски држави во развој и земјите во развој без излез на море, во согласност со нивните национални планови и програми	10.b.1	Вкупни текови на ресурси за развој, по земји приматели и донатори и тип на проток (на пр., официјална развојна помош, странски директни инвестиции и други текови)
	10.c	До 2030 година, намалете ги на помалку од 3 отсто трансакциските трошоци за дознаки од мигранти и елиминирајте ги коридорите за дознаки со трошоци повисоки од 5 отсто	10.c.1	Трошоци за дознаки како дел од отпуштениот износ

Список на табели

Табела 1: ЦОР 10 – Цели со индикатори во фокус

Табела 2: Проекти на УНДП во Северна Македонија кои се однесуваат на ЦОР10 (2015-2021)

Табела 3: Проекти на УНДП во Косово кои се однесуваат на ЦОР10 (2015-2021)

Табела 4. Споредени буџети со придружните ЦОР во двете земји

Табела 5. Податоци за нееднаквоста и сиромаштијата за Косово и Северна Македонија

Табела 6. Број на проекти со распределба на средства по сектор во двете земји

Табела 7. Поддржани проекти во општина Каменица како дел од приоритетните потреби преку јавни повици (2017-2020)

Табела 8. Поддржани проекти во општина Гостивар за артикулирање на потребите на заедницата (2017-2020)

Список на фигури

Слика 1: БДП споредено во 4 земји (Извор: податоци на Евростат)

Слика 2. Споредено население во 4 земји (извор: EU-SILC податоци, Евростат)

Слика 3: Визуелизација на односите во заедницата во Северна Македонија

Слика 4. Макро приказ на разликите меѓу заедниците во Северна Македонија преку алатката CPA

Слика 5. Мапирање на конфликти на односите меѓу заедниците и нееднаквостите во Косово

Слика 6. Мапирање на потреби-страх со нееднаквости во случајот на Косово

Слика 7. Снимка од проектот InTerDev со очекувани резултати

Слика 8. Програмска шема за самовработување како механизам на синџирот на вредност

Список на графики

Графикон. 1. Спореден Џини коефициент на еквивалентен расположлив приход (извор: податоци од EU-SILC, Евростат)

Графикон. 2. Спореден сооднос на учеството на квинтилот на доход S40/S100 за расположливиот приход по пол и возрасна група во Косово, Северна Македонија и Црна Гора ((извор: EU-SILC податоци, Евростат)

Графикон.3 Линиски тренд на коефициентот на учество на квинтилот на доходот S40/S100 од 2015 до 2021 година (Косово, Северна Македонија и Црна Гора)

Графикон. 4. (Извор: Државен завод за статистика)

Графикон.5 (Извор: ЕУРОСТАТ)

РЕФЕРЕНЦИ

„Извештај за Северна Македонија 2020“ (*Ec.europa.eu* , 2020)

https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/north_macedonia_report_2020.pdf

„Петти извештај поднесен од Северна Македонија согласно член 25, став 2 од Рамковната конвенција за заштита на националните малцинства – примен на 24 јуни 2020 година“ (2020 година), <https://rm.coe.int/5th-sr-north-macedonia-mk/16809edd7c>

„Советски лист со алатки за анализа на конфликти“ (*Css.ethz.ch* , 2005)

[https://css.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-securities-studies/pdfs/Алатки за анализа на конфликти.pdf](https://css.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-securities-studies/pdfs/Алатки_за_анализа_на_конфликти.pdf)

„Факултети“ (*Универзитет Мајка Тереза* , 2021 година),

<https://unt.edu.mk/en/faculties/>

=PR5&dq=градење мир&ots=m9tg2Fk__G&sig=q37jdfo4MYEfhiDzSr2M4aBpl_

10.1111/j.1468-0130.2006 година.00387.x.

10.24940/ijird/2020/v9/i3/MAR20057

4&redir_esc=y#v=една страница&q=градење мир&f=неточно

Adenyi, T., Madu, C., Chikwado, N., Saiperemoh, A., & Priye, G. (2021). *Градење мир како*

Bagdad, K. et al., (2017). *Нееднаквост и вооружени конфликти: докази и податоци* .

Институтот за истражување на мирот во Осло.

Bourdieu, Pierre (1984): *Дистинкција*. Лондон: Рутлиц и Кеган Пол.

C., Christopher , *Нееднаквост и конфликти Преглед на една старосна загриженост*,

Истражувачкиот институт на Обединетите нации за социјален развој, идентитети, конфликти и кохезија Програма на документот документ број 11 октомври 2005 година.

DPPA ОН (*Peacemaker.un.org* , 2001), [https://peacemaker.un.org/fyrom-](https://peacemaker.un.org/fyrom-ohridagreement2001)

[ohridagreement2001](https://peacemaker.un.org/fyrom-ohridagreement2001)

Galtung, J. (2008). *Кон голема теорија за негативен и позитивен мир: Мир,*

безбедност и удобност. Во Murakami, Y., & Schoenbaum, T. [Eds.] (2008) *Голем дизајн*

за Мир и помирување: Постигнување на Kyosei во Источна Азија. Преземено на 7 март

2022 година, од <https://doi.org/10.4337/9781781953051.00014>

Gawerc, M. (2006). *Градење мир: теоретски и конкретни перспективи*. Doi: 10.1111/j.1468-0130.2006.00387.x.

INDEP извештај за 2019 година: https://indep.info/wp-content/uploads/2019/07/SDG_ENG.pdf

InTerDev 2. Достапно на:

https://www.ks.undp.org/content/kosovo/en/home/operations/projects/poverty_reduction/integrated-territorial-development-2--interdev-2-.html

InTerDev Продок : УНДП Косово, *Проектни документи, Интегриран територијален развој 2 (InTerDev 2)*, достапно на:

<https://info.undp.org/docs/pdc/Documents/KOS/Project%20Document%20INTERDEV2%20.pdf>

Kitchen H et al, *OECD Reviews of Evaluation and Assessment in Education: North Macedonia, OECD Reviews of Evaluation and Assessment in Education* (OECD 2019),

<https://doi.org/10.1787/079fe34c-en>

Kllokoqi S. et al., Специфичен извештај за земјата: *Договор за решавање на конфликти Косово* , септември 2007 г.

Lederach, J.Paul, *Градење мир: одржливо помирување во поделени општества*. 1998 година.

Legislationline.org , 2019 година,

https://www.legislationline.org/download/id/8221/file/North_Macedonia_Constitution_1991_am2019_en.pdf

MLGA, *локална самоуправа во Косово и цели за одржлив развој*, достапни на:

https://mapl.rks-gov.net/wp-content/uploads/2020/11/SDG_2020_ENG_07.pdf

Østby G, „*Нееднаквост и политичко насилство: преглед на литературата*“ (2013) 16 Преглед на меѓународни студии за областа.

Østby G, *Нееднаквост и политички конфликт* , Светски извештај за општествени науки, УНЕСКО и ISSC, Париз, 2016 година.

Østby G., *Нееднаквост и политичко насилство: Преглед на литературата*, Институт за истражување на мирот Осло, Норвешка. Преглед на меѓународни студии за областа 16(2) 206– 231© Автор(ите) 2013 година.

Pasinetti L, (1977), *Предавања за теоријата на производство*, Лондон, Мекмилан.

R., Kanbur , *Poverty and Conflict: The Inequality Link, Coping with Crisis* Working Paper Series, International Peace Academy, јуни 2007 година.

ReLOaD1 Финален извештај за евалуација:

<file:///C:/Users/vlora.elshani/Downloads/Final%20Evaluation%20Report%20ReLOaD%201219.pdf>

Sandole, D. J. (2010). *Градење мир*. Политика. Достапно на:

<https://books.google.com.ng/books?hl=en&lr=&id=CqgX27oAWLQC&oi=fnd&pg>

SIPRI/ Стокхолм Меѓународен институт за истражување на мирот, 6. *Одржување мир и одржлив развој на опасни места*, Годишник 2017. Достапно на:

<https://www.sipri.org/yearbook/2017/06>

Soziale Milieus im gesellschaftlichen Strukturwandel. Франкфурт а. М.: Суркамп.

U N *Peacebuilding: an Orientation*, Peacebuilding Support Office September 2010. Достапно на:

https://www.un.org/peacebuilding/sites/www.un.org.peacebuilding/files/documents/peacebuilding_orientation.pdf

UCDP, Косово во поглед на конфликт, достапно на: <https://ucdp.uu.se/country/345>

UCDP, Северна Македонија во поглед на конфликт, достапно на:

<https://ucdp.uu.se/country/343>

UN Women, *Градење и одржување на мирот*, достапно на:

<https://www.unwomen.org/en/what-we-do/peace-and-security/building-and-sustaining-peace#:~:text=Sustaining%20мир%20треба%20да биде%20широко,човечки%20права%20закони%20и%20стандарди> .

UNKT, *Брза интегрирана проценка: Усогласување на политиките и достапност на податоци за ЦОР во Косово 2021 година*, достапно на:

<https://kosovoteam.un.org/sites/default/files/2021-08/Kosovo%20SDG%20Report.pdf>

Walby, Sylvia (2009): *Глобализација и нееднаквости: комплексност и оспорени модернисти*. Лондон: Мудрец.

WBG, Бриф за сиромаштија и еднаквост Северна Македонија Европа и Централна Азија април 2020 година .

WBG, бриф за сиромаштија и рамноправност Косово Европа и Централна Азија октомври 2019 година.

Wicksell K. (1893), *Вредност, капитал и кирија*, англиски превод (1954), Лондон, Г. Ален & Unwin Ltd.

А. Лангер и ГК БРАУН, *ГРАДЕЊЕ НА ОДРЖЛИВ МИР, Време и секвенционирање на пост-конфликтна реконструкција и градење мир*, © Oxford University Press (Прво издание, 2016).

Агенда на ОН 2030: <https://sdgs.un.org/2030agenda>

Азизи,

A.The_Right_to_Education_in_the_Republic_of_Macedonia_The_Right_to_Education_in_on_e's_Mother_Langue, (2011), <https://www.researchgate.net/publication/241123204>

Акерман А, *Поранешната Југословенска Република Македонија, релативно успешен случај на спречување конфликти во Европа** (А Акерман, 27. издание , публикации SAGE 1996)

Алекс Ј. Белами Лектор и Пол Вилијамс Предавач (2004) Вовед: *Размислувајќи одново за мировните операции*, Меѓународен мир, 11:1, 1-15, DOI: 10.1080/1353331042000228427.

Ана К. Диксон, *Развој и меѓународни односи: критички вовед*, 1997 година, препечатено 2004 година, достапно на:

https://books.google.mk/books?hl=en&lr=&id=Y6D9AFM0AnMC&oi=fnd&pg=PA1941&dq=international+и+развој&ots=fAynTatf6Y&sig=AapLrVeYoDnC0hD8b4y2Ff_462I&redir_esc=y#v=snippet&q=православен&f=неточно

Асоцијација на косовските општини (АКМ), достапно на: [https://komunat-ks.net/sqper-
neenper-nesrabout-us/?lang=en](https://komunat-ks.net/sqper-
neenper-nesrabout-us/?lang=en)

Баје . Е., *Теории за улогата на меѓународните организации во одржувањето на мирот и безбедноста*, Универзитетот Бахир Дар, јануари 2014 година.

Бернхард К., Ј.М. Кара, *Карпест пат: транзиција на Косово кон привремена самоуправа*, општи избори во 2001 година и понатаму, достапно на: [https://ifsh.de/file-
CORE/documents/yearbook/english/02/Knoll .pdf](https://ifsh.de/file-
CORE/documents/yearbook/english/02/Knoll .pdf)

Блогови на групата Светска банка. Улогата на Светска банка во следењето на ЦОР.
Достапно на: <https://blogs.worldbank.org/opendata/world-bank-s-role-sdg-monitoring>

Боик Rehbein , *Критичка теорија и социјална нееднаквост* , 2018. Достапно на:
<https://www.scielo.br/j/ts/a/Hy9mRNDFhkhffFhpZ5cGcSC/>

Брадфорд школа за менаџмент, *Ефективна служба за учење Вовед во методи за истражување и истражување*, акредитирана EFMD Equis.

Бринкерхоф, DW *Владеење во пост-конфликтни општества: Обнова на крехки држави* . Лондон: Routledge, 2007 година.

Бриф за евалуација: *Косово, Независна канцеларија за евалуација* , јули 2020 година.

Вебер, Макс (1972; петто издание) *Wirtschaft und Gesellschaft*. Tübingen: Mohr.

веселост. Во Murakami, Y., & Schoenbaum, T. [Eds.] (2008) Голем дизајн за

Вестер, Мајкл/фон Оерцен, Питер/Гилинг, Хајко/Херман, Томас/Милер, Дагмар (2001):

Визуелизација на податоци на INDEP, Косово: [https://indep.info/wp-
content/uploads/2021/04/INDEP_SDG-Data-Visualization-and-Reporting-for-Kosovo-
Municipalities_ENG.pdf](https://indep.info/wp-
content/uploads/2021/04/INDEP_SDG-Data-Visualization-and-Reporting-for-Kosovo-
Municipalities_ENG.pdf)

Владино тело за следење на миграциските движења, *Профил на миграцијата на Косово 2013 година* .

Вовед во градење мир, достапно на:

<http://www.peacebuildinginitiative.org/index34ac.html?pagelid=1764#:~:text=In%20May%202007%2C%20the%20UN,at%20all%20levels%20for%20conflict>

Волонтерски национален извештај 2020:

https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/26387VNR_2020_Macedonia_Report.pdf

Георг Фишер, Филауро Стефано, *Нееднаквост на приходите во ЕУ: општи трендови и импликации на политиките*, 17 април 2021 година.

ГИЗ, Прирачник, *Агенда 2030 во мојата општина* :

https://www.giz.de/en/downloads_els/Handbook_Agenda%202030.pdf

Глобален извештај за напредокот на ЦОР за 2021 година:

<https://unstats.un.org/sdgs/report/2021/goal-10/>

Глобализација, сиромаштија и нееднаквост. Кембриџ: Полити Прес (2005).

Голдторп, Џон Х. (2007): *За социологијата*. Стенфорд: Универзитетот Стенфорд Прес.

Голопени Бесим ., *Косовска емиграција: причини, загуби и придобивки* , Универзитет во Митровица „Иса Болетини “, Приштина.

Градење на мирот Одржување на мирот, Што значи „одржување мир“?, достапно на:

<https://www.un.org/peacebuilding/sites/www.un.org.peacebuilding/files/documents/guidance-on-sustaining-peace.170117.final.pdf>

Градско население, Гостивар:

https://www.citypopulation.de/en/northmacedonia/admin/polo%20ki/503_gostivar/

Групација на Светска банка, *Северна Македонија: Рамка за партнерство со земја 2019-2023 година* . Достапно на:

<https://www.worldbank.org/en/country/northmacedonia/publication/country-partnership-framework-cpf-2019-2022>

Дафилд Марк, *Управување со граничните земји: Декодирање на моќта на помошта*, 2001 година.

Дерик В. Бринкерхоф (уредник), 1-во издание, *Управување во пост-конфликтни општества, обнова на кривки држави*, февруари 2007 година, издавач: Routledge, ISBN: 0415463246.

Државен завод за статистика, Северна Македонија, достапно од:

https://www.stat.gov.mk/PrikaziPublikacija_1_en.aspx?rbr=774

Ева Отеро, Лоши Кренар , *Проект за интегриран територијален развој 2 (InTerDev 2) Финална евалуација на проектот* , јануари 2020 година.

Евалуација на поддршката на УНДП за земјите во конфликт:

file:///C:/Users/vlora.elshani/Downloads/IEO_UNDP_ConflictAffected-Countries.pdf

Евридика - Европска комисија , 2021 година, „Население: Демографска состојба, јазици и религии - Евридика - Европска комисија“ https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/republic-north-macedonia/population-demographic-ситуација-јазици-и-религии_en

Европска комисија, *Преглед на системот за високо образование*, февруари 2017 година, достапно на: https://eacea.ec.europa.eu/sites/eacea-site/files/countryfiche_kosovo_2017_0.pdf

Единица за намалување на сиромаштијата и економско управување Регионот на

Европа и Централна Азија. Достапно на:

http://siteresources.worldbank.org/INTKOSOVO/Resources/Migration_and_Economic_Development_in_Kosovo_WB_report.pdf

ЕК, Евалуација извршена во име на Европската комисија, *Евалуација на поддршката на ЕУ за локалните власти во регионите за проширување и соседството (2010-2018)*, Финален извештај Том III – Студии на случај декември 2020 година. Достапно на:

https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2021-01/la_eval_-_case_studies.pdf

ЕК, *Северна Македонија, Европска соседска политика и преговори за проширување.*

Достапно на: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/enlargement-policy/north-macedonia_en

Емили М. Хафнер-Бартон и Монтгомери АХ, *Структурна нееднаквост во меѓународниот систем: растот на мрежите на меѓународните организации*, Оддел за политички науки Колеџот Рид, Центарот за меѓународни студии Манк, Универзитетот во Торонто, Канада, 11-13 мај 2006 година.

Еразмус+: Високо образование - Градење на меѓународни капацитети (СВНЕ), „Преглед на системот за високо образование“ (Европска комисија 2017),

https://eacea.ec.europa.eu/sites/eacea-site/files/countryfiche_kosovo_2017.pdf

Жил де Рапер, *Криза во Косово: Реакции во Албанија и во Македонија на локално ниво*

. 1998. ffhalshs-00297190f. Достапно на: <https://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-00297190/document>

Жока Коџан, *Да се биде сиромашен, да се чувствува посиромашно: Нееднаквост, сиромаштија и перцепции за сиромаштија во Западен Балкан*, ВП/16/31, ММФ, февруари 2016 година.

Заедница на единиците на самоуправа на Република Северна Македонија, ЗЕЛС,
достапна на: <https://zels.org.mk/Default?id=ef0a2aa1-28c2-4114-bd7a-9e1d023faa03>

Извештај бр.60590 - ХК Миграција и економски развој во Косово 25 мај 2011 година.

Извештај за ООП и одржливост за 2018 година http://sharrcem.com/wp-content/uploads/2019/10/2018-CSR-and-Sustainability-Report_opt.pdf

ИНДЕП, ОДРЖЛИВО РАЗВОЈНИ (ЛОКАЛНИ) ВЛАДИ ЗА ОДРЖЛИВ РАЗВОЈ ЦЕЛИ ВО КОСОВО: <https://www.nachhaltigkeitsrat.de/wp-content/uploads/2019/04/SDG4SDGs-Project>

Иновативно истражување и развој [IJIRD], 9 (3), 151-156. doi:

Иновации на АДЕС, 26 септември 2017 година, *Врската помеѓу мирот и одржливиот развој*. Достапно на: <https://www.adecesg.com/resources/blog/the-link-between-peace-and-sustainable-development/>

Институт за европска политика на Косово, *Миграција на Западен Балкан во ЕУ*, ноември 2019 година.

Институт за економија и мир, 2018. Достапно на: <https://positivepeace.org/what-is-positive-peace#:~:text=%E2%80%93%20defined%20by%20a%20more%20lasting,falling%20или%20рецидив%20во%20конфликт>

Информации за ReLOaD1: <http://pr42c3.undp.org.rs/wp-content/uploads/2022/12/factsheet-english.pdf>

Истражување за тешкотиите за мерење на напредокот на ЦОР, достапно на: <https://www.investmentmonitor.ai/sdgs/sdg-progress-measure-data-setbacks-un>

Јанеска Верица., *Пазарот на трудот и работната миграција во Република Македонија – промени и актуелни состојби*, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје Економски институт Република Македонија.

Карим Бахгат и други, *Нееднаквост и вооружен конфликт: докази и податоци*, Институт за истражување на мирот Осло, 2017 година.

Конеска ., Ц, *Спорот за името Македонија: Неколку двигатели и спојлери на успехот*, 2019 година. Достапно на: <https://www.istor.org/stable/26776073>

Косовска агенција за статистика, „ПРОЦЕНКА на населението на Косово 2011“ (КАС 2013).

Косовската агенција за статистика. Достапно на: <http://ask.rks.gov.net/media/4174/estimation-kosovo-population-2017.pdf>

Кузнец С. (1955), *Економски раст и нееднаквост на приходите*, Американскиот економски преглед, Vol. 45, бр. 1.

лек за етнички агитации и милитантност во Нигерија. Преземено на 6 јули 2022 година, од

https://www.researchgate.net/publication/358191117_Peacebuilding_as_a_panacea_for_Ethnic_Agitations_and_Militancy_in_Nigeria

Либерализам, достапно на: <https://www.e-ir.info/2018/02/18/introducing-liberalism-in-international-relations-theory/>

Лонгпо, Х. (2020). *Градење мир: Теории и пракса*. Меѓународен весник на

Лукас Р. (2004), *Индустриската револуција: минатото и иднината, регионот, Федерални резерви Банката на Минеаполис*.

Лукас Шансел и други, *Четириесет години нееднаквост во Европа: докази од дистрибутивни национални сметки*, 22 април 2019 година. Достапно на:

<https://cepr.org/voxeu/columns/forty-years-inequality-europe-evidence-distributional-national-сметки>

М., Вјесели, К. Ферди, *Интеркултурната комуникација и учеството на заедницата во локалното владеење: Случајот на Северна Македонија и Косово¹*, УП „Хасан

Приштина“ Косово , Журнал за слобода и меѓународни односи | Том 7 · Број 3 · 2021 година | eISSN 1857-9760, 2021 година.

Маркс, Карл (1953ff): *Маркс-Енгелс-Верке (MEW)*. Берлин: Диец

Меѓународен мировен институт, Одржување на мирот: Што значи тоа во пракса?, достапно на: https://www.ipinst.org/wp-content/uploads/2017/04/1704_Sustaining-Peace-final.pdf

Меѓународна група за права на малцинствата, „Малцинските права во Југославија“ (2000) <https://www.refworld.org/pdfid/469cbfe40.pdf>

Меѓународна организација на трудот, официјална веб-страница:
<https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/lang--en/index.htm> <https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/lang--en/index.htm/index.htm>

Меѓународниот монетарен фонд, БДП. Достапно на:
<https://www.imf.org/en/Publications/fandd/issues/Series/Back-to-Basics/gross-domestic-product-GDP>

Метју К.Р. Крејвен, *Што е во име? Поранешна Југословенска Република Македонија и прашања на државноста* .

Миграциски мулти-партнерски фонд за доверба (МПТФ за миграција), достапен на:
<https://migrationnetwork.un.org/projects/migration-multi-partner-trust-fund-migration-mptf>

Милановиќ, Бранко (2005): *Светови одвоени*. Мерење на меѓународна и глобална нееднаквост. Принстон: Принстон Универзитетот Прес.

Министерство за образование и наука. Достапно на:

<http://www.mon.gov.mk/index.php/AL/ministerstvo-meni-2/sektori-mon-al>

Мир и помирување: Постигнување на Куоџе во Источна Азија. Преземено на 7 март 2022 година,

Младинска студија за Северна Македонија 2018/2019, Фондација Фридрих-Еберт.

Достапно на: <http://library.fes.de/pdf-files/id-moe/15266.pdf>

МЛС - Програма за одржлив локален развој и децентрализација 2015-2020, достапна на:

<https://mls.gov.mk/images/documents/regionalenrazvoj/1.%20%20%20%20Akciski%20plan%20na%20Programarta-Final -ENG%20+%20Kratenki-PDF.pdf>

Мора да Е, „Кога и како нееднаквоста предизвикува конфликт? Групна динамика, перцепции и природни ресурси“ (д-р, Лондонската школа за економија и политички науки 2016 година).

Моткова, Хана. „Организирано насилство во глобална ера“. Перспективи, бр. 19, 2002, стр. 106–08. JSTOR, <http://www.jstor.org/stable/23615979>.

на Европската комисија, *Косово 2019 година* . Достапно на:

<https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/20190529-kosovo-report.pdf>

на Европската комисија, *Северна Македонија за 2019 година* . Достапно на:

<https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/20190529-north-macedonia-report.pdf>

на ЕК, *Северна Македонија за 2020 година* . Достапно на:

https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/north_macedonia_report_2020.pdf

на УНДП : *Статистичка ажурирање за 2018 година* (Поранешна Југословенска Република Македонија). Достапно на:

http://hdr.undp.org/sites/all/themes/hdr_theme/country-notes/MKD.pdf

на УНДП : *Статистичка ажурирање за 2018 година* (Поранешна Југословенска Република Македонија). Достапно на:

http://hdr.undp.org/sites/all/themes/hdr_theme/country-notes/MKD.pdf

на УНДП за *човечки развој на Косово за 2016 година: Да се направи пазарот на трудот да функционира за жените и младите*. Достапно на:

https://www.ks.undp.org/content/kosovo/en/home/library/human_development/kosovo-human-development-report-2016.html

Напредок кон целите за одржлив развој. Достапно на: <https://undocs.org/E/2019/68>

Напредокот на ЦОР на Косово. Достапно на::

<http://www.kuvendikosoves.org/?cid=2.1,1139>

Население во Северна Македонија:

https://www.stat.gov.mk/PrikaziSoopstenie_en.aspx?rbtxt=146

Нациите онлајн, достапни на: <https://www.nationsonline.org/oneworld/map/macedonia-administrative-map.htm>

Нацрт-стратегија на Косово и усогласување со ЦОР: <https://konsultimet.rks.gov.net/viewConsult.php?ConsultationID=41413>

НДС Северна Македонија, 2022 – 2042 година, Достапно на:

<https://www.undp.org/north-macedonia/blog/mission-national-development-strategy>

Независна канцеларија за евалуација, *евалуација на независна програма на земјата Северна Македонија*, октомври 2020 година.

Независна канцеларија за евалуација, *Кратко за евалуација: Северна Македонија*, октомври 2020 година.

Независна канцеларија за евалуација, *независна евалуација на програмата на УНДП за Косово*, јули 2020 година.

Одделение за развојна стратегија и анализа на политики во Одделение за развојни политики и анализи Оддел за економски и социјални прашања, *Концепти на прашања за развој на нееднаквост бр. 1*, октомври 2015 година. Достапно на:

https://www.un.org/en/development/desa/policy/wess/wess_dev_issues/dsp_policy_01.pdf

Одржување на мирот и одржливиот развој на опасни места, достапни на:

<https://www.sipri.org/sites/default/files/SIPRIYB17c06.pdf>

Окечукву Ndeche, OI Samuel, Клучни теории во студиите за мир и конфликт и нивното влијание врз студијата и практиката. Достапно на: http://nijpcr.nou.edu.ng/wp-content/uploads/2022/09/NIJPCR-VOL-2-NO-2-CHAPTER-TWO_NDECHE-AND-IROYE.pdf

Оливер П. Ричмонд, *Трансформацијата на мирот*, Лондон: Палгрејв, 2005 година.

ОН, Генерално собрание, „*Трансформирање на нашиот свет: Агенда за одржливо 2030 година*“

ОН, Политика за интегрирана проценка и планирање, достапна на:

https://unsdg.un.org/sites/default/files/UN-Policy-on-Integrated-Assessment-and-Planning_FINAL_9-April-2013.pdf

ООН - Одделение за економски и социјални прашања за одржлив развој, ЦОР.

Достапно на: <https://sdgs.un.org/goals>

Општи индикатори за податоци за ЦОР: <https://unstats.un.org/sdgs/dataContacts/>

Општински профил на ОБСЕ, Каменица /а, достапно на:

https://www.osce.org/files/f/documents/e/6/13119_1.pdf

Официјална веб-страница на UNKT: <https://unkt.org/mfk-unkt/>

Официјална веб-страница на ОН: <https://www.un.org/en/our-work/maintain-international-peace-and-security>

П. Ноел, *Методологија на истражување: пример во реален проект*, Лабораторија за оптика и експериментална механика, Instituto de Engenharia Mecânica e Gestão Industrial.

Парис Роланд, *На крајот на војната: Градење мир по граѓански конфликт*, Прес на Универзитетот Кембриџ. 2004 година.

Парсонс Талкот, *Социјалниот систем*, првпат објавен во Англија 1951 година од Routledge & Kegan Paul Ltd Ново издание за прв пат објавено 1991 година од Routledge 11 New Fetter Lane London EC4P 4EE.

Поврзување на Отвореното владино партнерство и целите за одржлив развој во Северна Македонија . Достапно на:

http://www.mio.gov.mk/sites/default/files/pbl_files/documents/ogp/Linking%20OGP%20and%20the%20SDG%20in%20Macedonia.pdf

Пикети Томас, *Капитал и идеологија*, превод на Артур Голдхамер, The Belknap Press на Универзитетот Харвард, Кембриџ, Масачусетс Лондон, Англија, 2020 година.

Пуг Мајкл (уредник), *Регенерација на општества разурнати од војна, глобални прашања*, генерален уредник: Џим Витман.

Податоци за миграцијата во Северна Македонија: <https://migrants-refugees.va/country-profile/north-macedonia/>

Податоци на Светска банка за Косово и Северна Македонија:

<https://data.worldbank.org/?locations=MK-XK>

Прекршувањата на човековите права во Македонија Н, „Македонија“ ЗАКАНА ЗА „СТАБИЛНОСТ“ (*Hrw.org* , 2021), <https://www.hrw.org/reports/1996/Macedoni.htm>

Принципи на одржлив развој како норми на сегашната законодавна рамка во Косово: <https://www.ejosdr.com/article/principles-of-sustainable-development-as-norms-of-the-current-legislative-framework-in-косово-5878>

Програма за развој на Обединетите нации, 1 Плаза на ОН, Њујорк, Њујорк 10017, САД, *Извештај за човековиот развој 2009 година*, достапно на:

http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/269/hdr_2009_en_complete.pdf

Програма на Владата 2017-2020 година. Достапно на:

https://vlada.mk/sites/default/files/programa/2017-2020/Programa_Vlada_2017-2020_ENG.pdf

Проект за безбедност на ESI Македонија, *Село Ахмети, Политичката економија на меѓуетничките односи во Македонија*, поддржан од Министерството за надворешни работи на Швајцарија, Скопје и Берлин, 1 октомври 2002 година.

Проект ДЕЛ. Достапно на:

https://www.ks.undp.org/content/kosovo/en/home/operations/projects/poverty_reduction/DEED.html

Проект иновативни решенија за подобрен пристап до услуги. Достапно на:

<https://www.mk.undp.org/content/north-macedonia/en/home/projects/Innovative-Solutions-for-Improved-Access-to-Services-at-Local-Level.html>

Проект: ReLOaD, Северна Македонија. Достапно на:

<https://www.mk.undp.org/content/north-macedonia/en/home/projects/Regional-Programme-on-Local-Democracy-in-the-Western-Balkans.html>

Проект: АППТ. Достапно на:

<https://www.ks.undp.org/content/kosovo/en/home/projects/active-labour-market-programmes-2.html>

Проект: Обнова на градинка во Шуто Оризари. Достапно на:

<https://www.mk.undp.org/content/north-macedonia/en/home/projects/Rebuilding-Kindergarten-in-Suto-Orizari.html>

Проект: Обнова на екосистемот на Преспанското Езеро. Достапно на:

<https://www.mk.undp.org/content/north-macedonia/en/home/projects/Restoration-of-the-Prespa-Lake-Ecosystem.html>

Проект: Подобрување на општинското управување. Достапно на:

<https://www.mk.undp.org/content/north-macedonia/en/home/projects/Improving-municipal-governance.html>

Проект: Програма за самовработување. Достапно на:

<https://www.mk.undp.org/content/north-macedonia/en/home/projects/self-employment-programme.html>

Проект: Работејќи од долу нагоре – градење локален модел за

деинституционализација. Достапно на: <https://www.mk.undp.org/content/north-macedonia/en/home/projects/Working-bottom-up-building-a-local-model-for-deinstitutionalization.html>

Проект: САЕК II. Достапно на:

<https://www.ks.undp.org/content/kosovo/en/home/projects/support-to-anti-corruption-efforts-in-kosovo--saek-ii-.html>

Проект: Слив на река Струмица . Достапно на: <https://www.mk.undp.org/content/north-macedonia/en/home/projects/Restoration-of-Strumica-River-Basin.html>

Проект: Урбан НАМА. Достапно на:

<https://www.ks.undp.org/content/kosovo/en/home/projects/support-for-sustainable-prizren--initiating-urban-namas--nationa.html>

Проектот ReLOaD. Достапно на:

<https://www.ks.undp.org/content/kosovo/en/home/projects/regional-programme-on-local-democracy-in-the-western-balkans--re.html>

Профил на мониторинг на Косово 2016 година:

https://www.effectivecooperation.org/system/files/2020-06/Kosovo_2016.pdf

Профил на мониторинг на Косово 2018:

<https://www.effectivecooperation.org/system/files/2020-06/kosovo-online2018.pdf>

Профил на Северна Македонија, достапен на: https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/republic-north-macedonia/population-demographic-situation-languages-and-religions_en

Пуг Мајкл (уредник), *Регенерација на општества разурнати од војна, глобални прашања*, генерален уредник: Џим Витман.

Работилница за регионални стручни центри во Северна Македонија. Достапно на:

<https://www.etf.europa.eu/en/news-and-events/events/workshop-regional-vocational-centres-north-macedonia>

Развивање на политики на Brain gain во Македонија: Замки и предизвици. Достапно

на: http://www.crpm.org.mk/wp-content/uploads/2012/03/Developing-Brain-Gain-Policies-in-Macedonia_Pitfalls-and-ChallengesOPTIM.pdf

Развој“, A/RES/70/1, 21 октомври 2015 година. Достапно на:

https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_70_1_E.pdf

Регионална програма за локална демократија на Западен Балкан, *информативен лист*, достапна на: <https://www.undp.org/kosovo/projects/regional-programme-local-democracy-western-balkans-reload>

Река Б (2011),

https://www.researchgate.net/profile/Albulena_Halili/publication/314260857_Political_spirit_and_the_state_administration_functioning_according_to_the_Ohrid_Framework_Agreement/links/314260858_рит-и-државната-администрација-функционира-според-охрид-Рамковен_договор.pdf

Република Косово, Канцеларија на премиерот, *Прв извештај за спроведувањето и резултатите од Националната стратегија за развој 2016–2021 година*, октомври 2018 година.

Република Косово, *Национална стратегија за развој 2016 – 2021 година (НДС)*.
Достапно на: http://www.kryeministri-ks.net/repository/docs/National_Development_Strategy_2016-2021_ENG.pdf

Република Косово, *Национална стратегија за развој 2016 – 2021 година (НДС)*.
Достапно на: http://www.kryeministri-ks.net/repository/docs/National_Development_Strategy_2016-2021_ENG.pdf

Република Северна Македонија, *Доброволен национален преглед 2020 година*.
Достапно на: <https://sustainabledevelopment.un.org/memberstates/macedonia>

Ричмонд Оливер П., *Трансформацијата на мирот*, Лондон: Палгрејв, 2005 година.

Ричмонд Оливер П., (2014) *Peace: A Very Short Introduction*, Оксфорд, Oxford University Press.

Рикардо Д. (1815), *Есеј за влијанието на ниската цена на пченката врз профитот на заливите*, препечатен во Sraffa P. (1951) (ed.), *The Works and Correspondence of David Ricardo*, Cambridge, Cambridge University Press .

Парис Роланд, На крајот на војната: Градење мир по граѓански конфликт, Прес на Универзитетот Кембриџ. 2004 година

Светска банка, официјална веб-страница: <https://data.worldbank.org/>

Светската банка. Цели за одржлив развој (ЦОР) и Агендата за 2030 година. Достапно на: <https://sdgs.un.org/un-system-sdg-implementation/wbg-world-bank-group-34605>

Северна Македонија, влада: <https://vlada.mk/node/18031?ln=en-gb>

Симона Огненовска, Алека Папа, *бриф за политики, Заостанува ли Западен Балкан?*

Значајно вклучување на ГО во ЦОР, август 2017 година. Достапно на:

http://www.horizont3000.at/wp-content/uploads/2017/08/WB_PolicyBrief_SDGnew.pdf

Смит, Адам (2007): *Богатството на нациите*, Петерсфилд: Хариман Хаус.

Снимка од позитивен индекс за мир од 2022 година, достапна на:

<https://www.visionofhumanity.org/wp-content/uploads/2022/01/PPR-2022-A3-map-poster.pdf>

Соопштение за печат, Повик за акција за спас на SDG10: намалување на нееднаквостите, 18 јули 2023 година, достапно на:

https://www.unaids.org/en/resources/presscentre/pressreleaseandstatementarchive/2023/july/20230717_save-SDG10-reduce-inequalities

Соуза, Џесе (2007): *Die Naturalisierung der Ungleichheit*, Визбаден: VS.

Стаменковиќ Сања., *Приказни, Клучни миграциски трендови во Македонија*, Институт

Џеферсон. Достапно на: <http://patchworkbalkan.org/blogs/key-migration-trends-macedonia>

Статистика за имиграција во Северна Македонија 1990-2019 година. Достапно на:

<https://www.macrotrends.net/countries/MKD/north-macedonia/immigration-statistics>

Стјуарт Френсис, *Хоризонталните нееднаквости како причина за конфликт: преглед на наодите од КРИЗА*, Криза: Центар за истражување на нееднаквоста, човечка безбедност и етничка припадност, јануари 2010 година.

Стјуарт. Ф. (Уреди), *Хоризонтални нееднаквости и конфликти, Поглавје 13: Главни наоди и заклучоци за односот помеѓу хоризонталните нееднаквости и конфликтот*, Центар за истражување на нееднаквоста, човечката безбедност и етничката припадност, Одделот за меѓународен развој CRISE, Кралицата Елизабета Хаус, Универзитетот во Оксфорд, 2007 година.

Стјуарт. Ф., *Динамиката на хоризонталните нееднаквости*, Извештај за човековиот развој на УНДП, THINK PIECE, 2016 година.

Стокхолм Меѓународен институт за истражување на мирот, Годишник 2017, 6.

Одржување на мирот и одржливиот развој на опасни места. Достапно на:

<https://www.sipri.org/yearbook/2017/06>

Сузана Борнарова Јанеска Верица., *Социјалното влијание на емиграцијата и миграцијата рурално-урбано во Централна и Источна Европа* Финален извештај за земјата, Поранешна Југословенска Република Македонија април 2012 година.

УНДП Косово, *Извештај за човековиот развој 2016: Да се направи пазарот на трудот да функционира за жените и младите*. Достапно на:

https://www.ks.undp.org/content/kosovo/en/home/library/human_development/kosovo-human-development-report-2016.html

УНДП Косово, официјална веб-страница:

<https://www.ks.undp.org/content/kosovo/en/home/>

УНДП Северна Македонија, *Имплементирање цели за одржлив развој: Брза интегрирана проценка на клучните национални политики за развојно планирање*, достапна на:

https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/1578Rapid_Integrated_Assesment_North_Macedonia.pdf

УНДП Северна Македонија, официјална веб-страница :

<https://www.mk.undp.org/content/north-macedonia/en/home.html>

Универзитет во Бристол, Каталози на единици и програми, Информации за единицата: Конфликт, безбедност и развој во 2022/23 година.

Усвојување на ЦОР Косово:

http://old.kuvendikosoves.org/common/docs/2018_01_30_Resolution_06_R_001.pdf

Устав на Република Косово 2008 година, член 5 (Јазици)

Устав на Република Косово 2008 година, член 64 (Структура на Собранието)

Устав на Република Србија 2006 година, член 114.

Учество на работна сила на МОТ за Косово и Северна Македонија:

<https://ilostat.ilo.org/data/country-profiles/>

Фондацијата Канцеларија Косово (верзија ALB):

<https://www.kas.de/documents/286052/0/Publication+20-06-30+2030+Agenda+in+Kosovo+%28ALB%29.pdf/9dab9f0d-d1f4-ac4d-95f5-17b29c9f8e47?верзија=1.0&t=1609929213728>

Х., Кун, *Намалување на нееднаквоста внатре и меѓу земјите: реализација на ЦОР10 - развојна перспектива*, Конференциски труд, 2019 година.

Хермонда Калудра, Ејупи Бурим., *Косово и Агенда 2030: Од политичка реторика до конкретни акции*, Институт за развојна политика (ИНДЕП), поддржан од Фондот на браќата Рокфелер, јули 2019 година.

Чендлер Дејвид, *Преиспитување на студиите за мир и конфликти, градење мир, Дваесетгодишната криза, 1997-2017 година*, уредник на серијата Оливер П. Ричмонд Универзитет од Манчестер, Манчестер, Обединето Кралство.

Цели за одржлив развој. Достапно на:

<https://www.undp.org/content/undp/en/home/sustainable-development-goals.html>

Цели и индикатори за ЦОР10. Достапно на: <https://sustainabledevelopment.un.org/sdg10>

ЦОР10 tracker, достапен на: <https://sdg-tracker.org/inequality>

Церкер Лок Л, „Анализа на конфликти за Македонија“ (Publikationer.sida.se, 2003)
https://publikationer.sida.se/contentassets/a4319f99cc124339800aecd53db36bfa/macedonia-a-conflict_93-ana

Цовани Г., Рехбејн, Б., *Теоретски пристапи кон нееднаквоста во економијата и социологијата. A Preliminary Assessment*, 2014. Достапно на: https://www2.hu-berlin.de/transcience/Vol5_No1_2014_1_15.pdf

Џојета Гупта , *Управување со глобален одржлив развој: институционални предизвици од теоретска перспектива*, 2002 година.

Џомо, К.С./J. Vaudot (eds): *Рамен свет, големи празнини*. Лондон: Зед 2007. Каплински, Рафаел.

Шамсалсадат Захеџи Д-р., *Теорија за одржлив развој: критична перспектива и интегративен модел*, 2019 година . Достапно на:
<https://www.iiste.org/Journals/index.php/JEDS/article/viewFile/50313/51969>

Шарлот Никерсон, *Теорија на конфликт според Макс Вебер*, прегледано од Саул Меклеод , д-р, 2023 година. Достапно на: <https://simplysociology.com/max-weber-conflict-theory.html>

<http://www.worldbank.org/en/programs/sdgs-2030-agenda>

<https://blogs.worldbank.org/opendata/world-bank-s-role-sdg-monitoring>

<https://dashboards.sdgindex.org/>

https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=SDG_10_-_Reduced_inequalities#Inequalities_between_countries

<https://kosovoteam.un.org/en/125761-un-kosovo-team-results-report-2020>

<https://kosovoteam.un.org/en/138771-rapid-integrated-assessment-policy-alignment-and-data-availability-sdgs-kosovo>

<https://portal.cor.europa.eu/divisionpowers/Pages/Kosovo.aspx>

<https://kosovoteam.un.org/en/187468-results-report-2021>

<https://kosovoteam.un.org/en/97759-gender-score-card-equality-report-2018>

<https://sdgintegration.undp.org/>

<https://unkt.org/public-pulse-visualiser/>

<https://unstats.un.org/sdgs/dataContacts/?selectIndicator=10.2.1+Пропорција+на+луге+живеат+под+50+проценти+од+просечниот+приход%2C+по+секс%2C+возраст+и+лица+со+инвалидност&selectAgency=UNDP>

<https://www.ks.undp.org/content/kosovo/en/home/projects/support-for-sustainable-prizren--initiating-urban-namas--nationa.html>

https://www.researchgate.net/publication/272238894_Theories_on_the_role_of_international_organizations_in_maintaining_peace_and_security

<https://www.adecesg.com/resources/blog/the-link-between-peace-and-sustainable-development/>